

UiO • Universitetet i Oslo

Økende individualisme i en universell velferdsstat?

Økonomiske og politiske konsekvenser av pensjonsreformene

Signe Landsverk Holst

Master i statsvitenskap

45 studiepoeng

Institutt for statsvitenskap

Det samfunnsvitenskapelige fakultet
Universitetet i Oslo

Våren 2022

Antall ord: 32 304

Sammendrag

Det norske pensjonssystemet har i løpet av de siste tjue årene vært gjennom en fullstendig omstrukturering som har endret pensjonssystemet i retning et mer “multipillar system”, hvor private tillegg som tjenestepensjon og privat pensjonssparing i økende grad vil utgjøre en større andel av fremtidens pensjoner. Det norske pensjonssystemet har med pensjonsreformene blitt mer individualistisk og differensiert. Basert på Gøsta Esping-Andersen sin teori om at velferdsstaten ikke bare er et passivt produkt av den industrielle revolusjon og klassekamp, men også en formende og stratifiserende institusjon i samfunnet, undersøker denne oppgaven hvordan pensjonssystemet etter pensjonsreformene har utviklet seg til å bli en stratifiserende institusjon og hvilke konsekvenser dette kan få. Et lavere statlig nivå på alderspensjon, en økende avhengighet av tjenestepensjon for fremtidens pensjonister, og varierende tilgang og kvalitet på tjenestepensjonene skaper potensialet for store inntektsulikheter blant fremtidens pensjonister. Denne oppgaven finner at de økonomiske inntektsulikhetene i det nye pensjonssystemet vil skape skillelinjer mellom sosiale klasser, kjønn og sektorer, hvor kjønn og sektorer i stor grad er overlappende skillelinjer.

Det nye pensjonssystemet legger videre opp til et økende individuelt ansvar for egen inntektssikring i alderdommen. Ifølge “policy feedback”-litteraturen bør dette medføre at flere sparer privat for å sikre seg en tilstrekkelig pensjon. Denne oppgaven finner at det først og fremst er de arbeidstakerne som kommer best ut av det nye pensjonssystemet som har sannsynlighet for å spare til privat pensjon. Privat pensjonssparing tjener i den forstand til å forsterke de økonomiske inntektsulikhetene generert av pensjonssystemet. Videre undersøker oppgaven hvordan privat pensjonssparing korrelerer med holdninger til pensjonssystemets overordnede omfordelingspremisses i form av inntektsbasert pensjon. Oppgaven finner at privat pensjonssparing korrelerer signifikant med de overordnede omfordelingspremissene i folketrygden. Studien viser at de som kommer best ut av det nye pensjonssystemet har holdninger til folketrygdens omfordelingsprinsipper som i stor grad legitimerer denne økonomiske posisjonen. Resultatene antyder at det nye pensjonssystemet, som i økende grad legger opp til individuelt ansvar for inntektssikring i alderdommen, medfører store økonomiske forskjeller blant fremtidens pensjonister, hvor de som kommer best ut av pensjonssystemet har mindre solidaritet for dem som kommer dårlige ut. Oppgaven bekrefter tidligere studier som

viser at holdninger til pensjonssystemet i stor grad er motivert av egeninteresser, men viser samtidig hvordan disse egeninteressene i stor grad er formet av pensjonssystemet gjennom sin stratifiserende funksjon.

Forord

Å levere denne masteroppgaven kjennes både fint og litt vemodig på samme tid. Fint, fordi arbeidet med masteroppgaven har vært krevende og til tider utfordrende, og vemodig fordi til tross for mye arbeid og covid-19 har tiden som masterstudent på Blindern vært en fin tid, og jeg forlater studietiden med mange gode minner. En masteroppgave er et individuelt arbeid, men det krever et stort støtteapparat. Jeg vil derfor bruke dette forordet til å takke mitt. Takk til gjengen i 7./2. etasje for et fellesskap på masterstudiet, selv under korona, takk til BS-jentene for liv og røre og latter underveis, takk til Sofie for gode stunder i badstue, takk til Anne og Katja for fine og svært nødvendige avbrekk, takk til Aslak som korrekturleste hele oppgaven en uke før innlevering, takk til min familie for deres interesse og oppmuntring underveis, og særlig takk til mine foreldre, hvis hjelp og støtte jeg ikke hadde vært foruten. Sist, men ikke minst, takk til min veileder Staffan Kumlin for konstruktive tilbakemeldinger og stødig veiledning underveis, takk.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	3
Forord	5
Innholdsfortegnelse	7
Liste over figurer og tabeller	10
Forkortelser:	11
Kapittel 1. Innledning	13
1.1 Tema. Konsekvensene av et nytt pensjonssystem.....	13
1.2 Bakgrunn. Økende individualisme i det nye pensjonssystemet	13
1.3 Tidligere forskning.....	16
1.4 Problemstilling	19
1.5 Forskningsdesign og empirisk materiale.....	20
1.6 Fremgangsmåte	21
1.6.1 Definisjoner.....	22
Kapittel 2. Det reformerte pensjonssystemet	23
2.1 Den reformerte folketrygden.....	24
2.2 Tjenestepensjon i endring	26
2.2.1 Privat sektor	26
2.2.2 Offentlig sektor	27
2.3 AFP – videreføring og endringer	28
2.3.1 Privat AFP.....	29
2.3.2 Offentlig AFP.....	29
2.4 Pensjonsmessige konsekvenser av pensjonsreformen	30
2.4.1 Nok pensjon?	30
2.4.2 Tjenestepensjon og AFP i privat sektor	33
2.4.5 Privat og offentlig sektor.....	36
2.4.6 “Pensjonsgapet”	38
2.5 Skillelinjer i det nye pensjonssystemet	39
Kapittel 3. Teori. Nytt nordisk medborgerskap og «policy feedback»	41
3.1 Medborgerskap i endring	41
3.1.1 Velferdsstatens fremvekst og sosialt medborgerskap	41
3.1.2 Mot en ny forståelse av medborgerskap i Skandinavia.....	43

3.2 “Policy feedback”	44
3.2.1 Privat pensjonssparing som en “policy feedback”?	45
3.3 Hypoteser, del 1 – hvem sparer til privat pensjon?	48
3.4 Hypoteser, del 2 – korrelerer privat pensjonssparing med holdninger til pensjonssystemet?	53
Kapittel 4. Metode	59
4.1 Data.....	59
4.1.1 Enheter	59
4.1.2 Tidsperiode	61
4.2 Fremgangsmåte	61
4.3 Variabler og operasjonalisering	63
4.3.1 Avhengig variabel 1: Privat pensjonssparing.....	63
4.3.2 Avhengige variabler 2: Holdninger til pensjonssystemet og partivalg	64
4.3.3 Uavhengige variabler. Kommentarer til operasjonaliseringen.....	65
4.4 Korrelasjon.....	68
4.5 Metode. Logistisk regresjon.....	69
4.6 Missing data	70
4.7 Metodiske utfordringer og svakheter	72
4.7.1 Reliabilitet.....	74
4.7.2 Validitet.....	74
Kapittel 5. Analyse. Hvem sparer til privat pensjon?	76
5.1 Resultater første regresjonsanalyse	77
5.2 Hvor god er modellen?.....	84
5.2.1 Residualer	84
5.2.2 Forutsetninger bionomisk regresjon.....	84
5.2.3 Separationplot	85
5.3 Prediksjoner	86
5.3.1 Hvor ofte predikerer modellen riktig?.....	90
5.4 Vurdere hypoteser	91
Kapittel 6. Analyse. Holdninger til pensjonssystemet og partivalg	93
6.1 Resultater andre regresjonsanalyse	95
6.1.1 Holdninger til pensjonssystemet	95
6.1.2 Partivalg	106

6.2 Hvor god er modellen?.....	111
6.2.1 Residualer	111
6.2.2 Forutsetninger binomisk regresjon.....	111
6.3 Vurdere hypotesene	112
Kapittel 7: Diskusjon	114
7.1 Videre forskning	117
Kildeliste	119
8. Vedlegg – masteroppgave	129

Liste over figurer og tabeller

FIGUR 2.1 Gjennomsnittlig pensjonsnivå ved fullt uttak av pensjon ved 67 år for ulike alderskull med ulike pensjonspakker i offentlig og privat sektor. Figuren er i sin helhet hentet fra: Hippe, Hammer og Vøien 2018, 32.*	32
FIGUR 2.2 Andel ansatte som er tilsluttet privat AFP og gjennomsnittlige grunnsatser i innskuddspensjonsordninger i ulike næringer. Figuren er i sin helhet hentet fra: Actecan 2019, 64.**	35
FIGUR 2.3 Kompensasjonsnivåer ved 67 års uttak etter inntekt (lav, medium, høy), kjønn og sektor. Figuren er i sin helhet hentet fra: Hippe, Hammer og Vøien 2018, 41.*	37
TABELL 4.1 Variabler til regresjonsanalyse 1 og 2	61
TABELL 4.3 Deskriptiv statistikk.....	67
FIGUR 4.1 Korrelasjonsplot, alle variabler	69
FIGUR 4.2 Oversikt over manglende observasjoner på de ulike variablene.....	71
TABELL 5.1 Resultater av første regresjonsanalyse. Avhengig variabel: Sparer privat	77
FIGUR 5.1 Predikert sannsynlighet for å spare privat blant menn og kvinner (i privat sektor) avhengige av hvor ofte de snakker om fremtidig økonomi som pensjonist med sin partner. 83	
TABELL 5.2 Resultater regresjonsanalyse, modell 5, uten kategoriserte variabler.....	87
FIGUR 5.2 Predikert sannsynlighet for å spare privat gitt ulike verdier av inntekt	89
FIGUR 5.3 Predikert sannsynlighet for å spare privat gitt ulike verdier av alder	89
TABELL 6.1 Beskrivende statistikk, avhengige variabler, regresjonsanalyse 2.....	94
TABELL 6.2 Resultater andre regresjonsanalyse med avhengig variabel <lønnsinntekter>.....	96
TABELL 6.3 Resultater fra andre regresjonsanalyse, <lønnsinntekter>	100
TABELL 6.4 Resultater andre regresjonsanalyse med avhengig variabel, <arbeid>.....	101
TABELL 6.5 Resultater andre regresjonsanalyse, <arbeid>	105

TABELL 6.6 Resultater andre regresjonsanalyse, modell C. Avhengig variabel, parti ved siste stortingsvalg..... 107

** Følgende figurer er gjengitt fra Fafo-rapport “Nok pensjon? Etter pensjonsreformen: Effekter av ny folketrygd, AFP og tjenestepensjoner” fra 2018 av Jon M. Hippe, Henrik Hammer og Hans Gunnar Vøien, med tillatelse av Fafo.*

***Følgende figurer er gjengitt fra Actecan sin rapport “Innskuddspensjon i ulike næringer. Hvordan kvaliteten på innskuddspensjonsordninger varierer mellom ulike næringer” fra 2019, med tillatelse av Actecan.*

Forkortelser:

AFP: Avtalefestet pensjon.

OTP: Obligatorisk tjenestepensjon

IPS: Individuell pensjonssparing

Kapittel 1. Innledning

1.1 Tema. Konsekvensene av et nytt pensjonssystem

Den norske velferdsstaten er bygget på ideen om universalisme, med velferdsordninger som omfatter alle, i tråd med Marshalls konsept om sosialt medborgerskap. Velferdsstaten, slik den ble bygget opp i etterkrigstiden, er i dag en institusjonalisert del av den norske staten og står for om lag en tredjedel av statsbudsjettet (Nav 2022). Ifølge Esping-Andersen er ikke velferdsstaten bare et passivt biprodukt av den industrielle revolusjon, den er derimot, gjennom sin konsolidering, en viktig sosial institusjon som former samfunnet og fremtiden (Esping-Andersen 1990, 221). “The welfare state is not just a mechanism that intervenes in, and possibly corrects, the structure of inequality; it is, in its own right, a system of stratification. It is an active force in the ordering of social relations.” (Esping-Andersen 1990, 23)

Pensjon er en av hjørnesteinene i den norske velferdsstaten, og utgjør velferdsstatens største og dyreste ytelse. Da folketrygden ble vedtatt i 1966 var det mål om å sikre hver enkelt borger to tredjedeler av sin livsinntekt i pensjon (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 39). I lys av et endret demografimønster og økende utgifter til alderspensjon har alle delene av det norske pensjonssystemet blitt omregulert i løpet av de siste tjue årene. Endringene har medført at det norske pensjonssystemet har blitt mer individualistisk, hvor ens fremtidig pensjon er avhengig av egen arbeidsinnsats og private tillegg. Denne omdreiningen skaper potensialet for store inntektsulikheter blant fremtidens pensjonister. Denne oppgaven undersøker på hvilken måte pensjonssystemet, i lys av de siste tiårenes omregulering, har utviklet seg til å bli en stratifiserende institusjon, og hvilke økonomiske og politiske konsekvenser dette kan ha.

1.2 Bakgrunn. Økende individualisme i det nye pensjonssystemet

Pensjon kan defineres som forsikring mot inntektstap i alderdommen (Midtsundstad og Hyggen 2011, 32). Det gamle pensjonssystemet la opp til å gi en fast andel av livsinntekt i pensjon ved

67 år. Man tjente opp grunn- og tilleggspensjon etter en egen formel, hvor de 20 beste inntekstårene utgjorde beregningsgrunnlaget, forutsatt en medlemstid i folketrygden på 40 år (Veland og Hippe 2013, 9-10).

På 1970-tallet, samtidig med at antallet pensjonister økte og flere tjente opp rettigheter til tilleggspensjon, økte også utgiftene til alderspensjon betraktelig (Halvorsen, Stjernø og Øverbye 2019, 137). I samme periode økte også antallet tidligpensjonister, fra 4 % av arbeidsstyrken under 65 mellom 1960 og 1970, til 7 % mellom 1970 og 1980 (Kolberg og Kolstad 1993, 73). Ambisjonene om å sikre alle to tredjedeler av livsinntekt i pensjon ble gradvis forlatt på 1980- og 1990-tallet, og grunnbeløpet i folketrygden ble på denne tiden gradvis underregulert i tråd med at ambisjonene om to tredjedeler av livsinntekt ble forlatt (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 53).¹ I 1992 ble det videre gjennomført direkte kutt i folketrygdens opptjeningsregler (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 53). Et endret demografimønster og økende pensjonsutgifter skapte bekymring om folketrygdens økonomiske bærekraft. På 2000-tallet startet arbeidet med å legge rammene for et nytt pensjonssystem, som skulle være bedre tilpasset en befolkning med flere eldre og lavere fødselstall.

Hensikten med å reformere systemet var å skape et mer bærekraftig pensjonssystem, blant annet ved å utsette pensjonsalderen for den enkelte ved å skape sterkere insentiver til å stå i arbeid lengre (Koren og Pedersen 2019, 237). Det var også et mål om at pensjon i større grad skulle gjenspeile innsatsen i arbeidslivet. Den gamle folketrygden var bygget opp slik at alderspensjonen i liten grad gjenspeilet yrkeskarrieren. Personer med en rekke år i arbeidslivet kunne ende opp med omtrent samme pensjon som personer uten tidligere arbeidsinntekt (Regjeringen 2021a). Det reformerte systemet skulle skape en sterkere kobling mellom livsinntekt og pensjonsutbetaling (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 13). Folketrygden ble derfor lagt om til et innskuddsbasert opptjeningssystem fra og med 2011 hvor man tjener opp 18,1 % av pensjonsgivende inntekt (opp til 7,1 G) hvert år (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 6, 13). Dette gir individene et økt ansvar for å sikre sin egen pensjon ved å jobbe for å opparbeide seg en tilstrekkelig pensjonsbeholdning. Videre har et generelt lavere nivå av alderspensjon i

¹ Grunnbeløpet (G) i folketrygden brukes til å beregne mange av NAVs utbetalinger. Grunnbeløpet justeres 1. mai hvert år. 01.05.2021 var grunnbeløpet i folketrygden 106 399 (NAV 2021).

folketrygden ført til at private tillegg, i form av tjenestepensjon og egen sparing, har blitt viktigere for å sikre en tilstrekkelig pensjon i alderdommen.

Pensjonssystemet vi har i Norge i dag bygger på en tredeling, av oppspart pensjon fra folketrygden (alderspensjon), arbeidsgiver (tjenestepensjon og AFP for dem som er dekket) og egen sparing (Midtsundstad og Hyggen 2011, 7). «Pensjonssystemet er en måte å fordele risiko forbundet med sikring av levestandard i alderdommen på mellom fellesskapet, arbeidsgiver og den enkelte.» (Midtsundstad og Hyggen 2011, 7). Overordnet har pensjonsreformene ført til en endring i risikofordelingen mellom stat, arbeidstaker og arbeidsgiver, hvor den enkelte nå, i større grad enn før, må bære ansvaret for sikring av egen pensjon i fremtiden (Midtsundstad og Hyggen 2011, 6). Midtsundstad og Hyggen omtaler denne prosessen som individualisering av risiko (Midtsundstad og Hyggen 2011, 7).

En stadig større andel av fremtidens pensjoner vil for fremtidens pensjonister bestå av private tillegg som tjenestepensjon og privat sparing. Folketrygden vil fortsette å utgjøre hovedandelen av pensjonen for de aller fleste, men private tillegg vil være helt nødvendig for å kunne sikre en tilvakt levestandard som pensjonist (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 39). I lys av et lavere statlig nivå på alderspensjon har det blitt innført krav om obligatorisk tjenestepensjon i privat sektor (OTP). Før var tjenestepensjon i privat sektor valgfritt, nå er det krav om at alle arbeidsgivere må spare minst 2 % av arbeidstakernes lønn i pensjon. Med innføringen av OTP har flere fått tilgang til tjenestepensjon, men kvaliteten på denne tjenestepensjonen varierer betraktelig, både mellom ansatte i privat sektor, og mellom ansatte i privat og offentlig sektor generelt. Kvaliteten varierer med tanke på innskuddsprosenten (mellom 2-7 % og videre tillegg ut over det) og lengden på utbetalingen (10 års utbetalingstid vs. livslang utbetaling). En større avhengighet av tjenestepensjon blant fremtidens pensjonister skaper potensialet for inntektsulikhet mellom de med høye tjenestepensjoner og de med lavere tjenestepensjoner. Samtidig bærer individet nå en større andel av risikoen og ansvaret for inntektssikring i alderdommen, gjennom blant annet investering av tjenestepensjon og privat sparing. Det norske pensjonssystemet har med pensjonsreformene utviklet seg til å bli et mer individualistisk system hvor man ikke lenger er sikret et visst nivå av livsinntekt i pensjon, men hvor ens fremtidige pensjon er avhengige av arbeidsinnsats, tjenestepensjon, AFP-dekning og privat pensjonssparing.

1.3 Tidligere forskning

De siste tretti årene har samtlige europeiske land, inklusiv Norge, gjennomført større pensjonsreformer (Hinrichs 2021). Selv om pensjonsreformene varierer i form og innhold kjennetegnes de fleste av kutt i offentlige pensjonsytelser, en gradvis utvidelse av pensjonsalderen og innføring av private pensjonsordninger (Ebbinghaus 2011, 3; Hinrichs 2021). Som følge av reformene har pensjonssystemene i Europa i større grad blitt et “multipillar system” bestående av både offentlige og private pensjonsordninger (Hinrichs 2021). Disse endringene har utløst internasjonal akademisk debatt om innstramminger i offentlige pensjonssystemer og til hvilken grad ulike private markedsbaserte ordninger kompenserer for bortfallet av det som før var offentlige pensjonsrettigheter (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 9). Sentralt i denne debatten er spørsmålet om fremtidige pensjoner vil være tilstrekkelige og om risikoen for fattigdom blant eldre øker som følge av reformene (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 9).

Siden innføringen av de ulike pensjonsreformene i Norge har det blitt gjort en rekke studier av virkningene av dem. Tidligere forskning har undersøkt flere aspekter ved pensjonsreformene, slik som de omfordelende effektene av den reformerte folketrygden (Halvorsen og Pedersen 2018), likestillingsperspektivet i den reformerte folketrygden (Bay, Pedersen og Teigen 2015), kvaliteten på tjenestepensjon i privat sektor (Midtsundstad 2019; Actecan 2019), kunnskap om pensjon i befolkningen (Kitterød, Halrynjo og Pedersen 2017; Midtsundstad og Hyggen 2011), holdninger til det nye pensjonssystemet (Grødem 2019a; 2019b) og de pensjonsmessige konsekvensene av pensjonsreformen for ansatte i privat og offentlig sektor (Hippe, Hammer og Vøien 2018).

Sistnevnte studie, “Nok pensjon? Etter pensjonsreformen: Effekter av ny folketrygd, AFP og tjenestepensjoner” av Hippe, Hammer og Vøien, er den mest omfattende studien av de pensjonsmessige konsekvensene av pensjonsreformene. Studien kobler seg opp mot den internasjonale debatten om innstramminger av offentlige pensjoner og utviklingen av en «public-private mix» innenfor pensjonssystemet. Hippe, Hammer og Vøien sin studie viser at det i fremtiden vil være betydelige forskjeller mellom eldre og yngre årskull i hva de kan forvente å få i pensjon. Det vil også bli store forskjeller mellom ansatte i privat sektor i hva de kan forvente å

få i pensjon avhengig av hvilken tjenstepensjonsordning de er omfattet av. Mens yngre årskull med kun folketrygd og OTP vil kunne oppnå under 50 % av sin livsinntekt i pensjon, vil arbeidstakere i privat sektor med AFP og god tjenstepensjon få en vesentlig høyere pensjon (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 52). Det vil også være forskjeller mellom offentlig og privat sektor, særlig med tanke på lengden på utbetalingen av tjenstepensjon. Hippe, Hammer og Vøien sin studie viser at det i fremtiden kan bli betydelige inntektsforskjeller mellom pensjonister ut ifra hvilken pensjonsordning de har. De aller fleste vil også måtte spare til privat pensjon selv for å sikre en tilvakt levestandard som pensjonist, dette gjelder særlig dem som kun har OTP. De stiller dog spørsmål om hvorvidt gruppene med et lavt forventet pensjonsnivå vil evne å spare privat til egen pensjon (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 52).

Pensjonsreformene forutsetter at innbyggerne har tilstrekkelig med kunnskap om pensjonssystemet generelt og egen pensjon spesielt for å kunne sikre seg tilstrekkelige pensjoner. Dette gjelder både når det kommer til valg av uttak av alderspensjon, investering av tjenstepensjon og privat pensjonssparing. I 2019 gav Anne Skevik Grødem ut rapporten «Pensjon: for komplisert for folk flest? Befolkningens kunnskap om og holdninger til pensjonssystemet». Grødem benyttet seg av data samlet inn i 2017 av Institutt for Samfunnsforskning. Hovedfunnene i rapporten var at de aller fleste opplever å ha lite kunnskap om pensjonssystemet, selv om flertallet har fått med seg hovedreglene og hovedmekanismene i det nye pensjonssystemet (Grødem 2019b, 71).

Det har blitt gjort mindre samfunnsvitenskapelig forskning på privat pensjonssparing. Midtsundstad og Hyggen redegjorde for utbredelsen av privat pensjonssparing i forbindelse med sin studie i 2011, og fant at et fåtall sparte til privat pensjon i IPS eller gjennom andre ordninger (Midtsundstad og Hyggen 2011, 47). I sin rapport presenterer Grødem (2019b) også tall som viser at menn i større grad enn kvinner sparer for å sikre bedre økonomi som pensjonist, både for sin egen del og for sin partner (Grødem 2019b, 47). Tidligere forskning har også vist at det er de med høyest inntekt som har størst sannsynlighet for å spare til privat pensjon (Grødem 2019b, 46).

I en senere publisert artikkel basert på samme datamaterialet, “Hva er rettferdig pensjon? Befolkningens oppfatninger om alderspensjon i folketrygden” undersøker Grødem holdninger til pensjonssystemets evne til å motvirke fattigdom og sammenhengen mellom utbetalt pensjon og

inntekt over livsløpet (Grødem 2019a, 287). Grødem finner at det er en generell høy oppslutning om at pensjonssystemet bør innrettes slik at ingen pensjonister blir fattige, hvilket er i tråd med den internasjonale litteraturen om at pensjonister blir ansett som verdig trengende (Grødem 2019a, 294). Resultatene viser også en klar avvisning om at alle bør få det samme i pensjon fra folketrygden, samtidig som støtten til prinsippet om at alderspensjon bør følge lønn er mer ambivalent (Grødem 2019a, 294). Særlig finner Grødem at inntekt spiller en stor rolle i å forme holdninger til pensjonssystemet. “Jo høyere inntekt, jo mindre opptatte er respondentene av at alle alderspensjonister bør ha inntekt over fattigdomsgrensen.” (Grødem 2019a, 292) Særlig gjelder dette respondentene med inntekt over 600 000:

“De er sjeldnere helt enige i at folketrygden bør innrettes slik at den hindrer fattigdom blant alderspensjonister, de er oftere enige i at de som har hatt høye lønnsinntekter gjennom livet bør få høyere pensjon, og de er markant sjeldnere enige i at alle bør få like mye pensjon fra folketrygden.” (Grødem 2019a, 295)

Grødem oppsummerer sine funn med at oppfatningene om alderspensjon fra folketrygden i stor grad er formet av egeninteresser og hva som er et godt pensjonssystem for den enkelte (Grødem 2019a, 295.) Særlig gjelder dette dem med høyest inntekt. Grødem konkluderer derfor med at hennes funn er i tråd med tidligere studier om at middelklassevelgere i større grad slutter opp om velferdsordninger som kommer dem selv til gode, og har mindre oppslutning for velferdsgoder til svakere grupper (Grødem 2019a, 295).

Min oppgave har til formål å løfte blikket og se hele pensjonssystemet i sammenheng. Pensjonssystemet har de siste tjue årene gjennomgått omfattende endringer som har store konsekvenser for fremtidens pensjonister. Endringene legger opp til et lavere statlig nivå i alderspensjon, og en større avhengighet av private tillegg for å sikre seg en tilstrekkelig pensjon i fremtiden. Dette medfører at det kan bli betydelige inntektsulikheter mellom fremtidens pensjonister. Denne oppgaven undersøker langs hvilke skillelinjer disse inntektsulikheten forløper, og hvilke økonomiske og politiske konsekvenser et mer individualistisk og differensiert pensjonssystem kan få.

1.4 Problemstilling

Denne oppgaven bygger videre på Hippe, Hammer og Vøien sin studie om de pensjonsmessige konsekvensene av pensjonsreformen, og retter søkelyset på privat pensjonssparing. Oppgaven legger til grunn deres studie av inntektsulikheter i det nye pensjonssystemet for å undersøke hvordan pensjonssystemet skaper økonomiske skillelinjer blant fremtidens pensjonister. Videre undersøker oppgaven hvilken rolle privat pensjonssparing spiller i å forme disse skillelinjene. Privat pensjonssparing er den tredje pilaren i pensjonssystemet. Med et lavere statlig nivå i alderspensjon vil denne pilaren bli viktigere, særlig for dem med lavere tjenstepensjon. Oppgaven undersøker hvem som sparer til pensjon, og hvordan privat pensjonssparing former skillelinjene i det nye pensjonssystemet. Denne oppgaven er, så vidt meg bekjent, den eneste studien som tar for seg alle delene av pensjonssystemet, inklusiv privat pensjonssparing, og undersøker langs hvilke skillelinjer inntektsulikheter i det reformerte pensjonssystemet forløper. Pensjon er en velferdsytelse alle regner med å få bruk for, og som omfatter alle. Dette gjør pensjonssystemet til en interessant case for statsvitenskapelig forskning av velferdsinstitusjoners stratifiserende rolle.

Videre undersøker studien hvilke holdninger arbeidstakere har til pensjonssystemets omfordelingspremisser, og hvordan holdningene til pensjonssystemet korrelerer med privat pensjonssparing. I lys av at pensjonssystemet legger opp til et økende individuelt ansvar for egen inntektssikring i alderdommen, vil dette skape ulike holdninger til omfordeling blant de som sparer og de som ikke gjør det? Og vil slike forskjeller gjenspeile seg i partivalg? Kan det å spare privat undergrave solidariteten for alderspensjonister? Flere studier har undersøkt befolkningens tilpasninger og holdninger til det nye pensjonssystemet, denne studien er et bidrag til denne litteraturen ved å undersøke hvordan holdningene til pensjonssystemet korrelerer med privat pensjonssparing. Formålet med studien er å rette søkelyset på et felt som i mindre grad har blitt undersøkt etter pensjonsreformen, privat pensjonssparing, og undersøke hvordan privat pensjonssparing påvirker inntektsulikheter og korrelerer med holdninger til pensjonssystemet. Problemstillingen er som følger:

Hvilken rolle spiller privat pensjonssparing i utviklingen av skillelinjer i det nye pensjonssystemet, og hvordan korrelerer privat pensjonssparing med holdninger til pensjonssystemets omfordelingspremisser blant arbeidstakere i 2017?

1.5 Forskningsdesign og empirisk materiale

Formålet med denne oppgaven er å undersøke det nye pensjonssystemet som en stratifiserende institusjon og hvilke økonomiske og politiske konsekvenser dette kan medføre. Oppgaven bygger på tidligere studier og retter søkelyset på privat pensjonssparing, hvem som sparer privat og hvordan holdninger til privat pensjonssparing korrelerer med holdninger til pensjonssystemets omfordelingsprinsipper, for å undersøke hvordan privat pensjonssparing former skillelinjer i det nye pensjonssystemet. For å besvare problemstillingen har jeg valgt å benytte meg av kvantitative data for å estimere regresjonsanalyser som undersøker hvilke faktorer som påvirker sannsynligheten for å spare privat, og undersøker korrelasjonen mellom privat pensjonssparing og holdninger til pensjonssystemets omfordelingspremisser. Kvantitative studier med multipl regressjonsanalyse muliggjør undersøkelser av et større datamateriale, med mulighet for å inkludere flere forklaringsvariabler og identifisere effekten av hver enkelt variabel mens de andre holdes konstante (Midtbø 2016, 97). Slike studier gir et overordnet bilde av fenomenet som studeres (Midtbø 2016, 97), og mulighet til å generalisere utover det konkrete utvalget. Et slikt forskningsdesign er derfor best egnet til å besvare denne oppgavens problemstilling.

Oppgaven benytter det samme datamaterialet som Grødem benytter i sine studier (2019a, 2019b): “Mellom effektivitet og likhet: arbeidsinsentiver, sosial omfordeling og kjønnslikestilling i det reformerte pensjonssystemet”, samlet inn i 2017. Dette er det nyeste datasettet om hvordan befolkningen forholder seg til det nye pensjonssystemet, og inneholder variabler som måler privat pensjonssparing og holdninger til pensjonssystemet. Jeg vil besvare problemstillingen ved å gjennomføre to separate analyser som undersøker hver sin del av problemstillingen. I den første analysen, kapittel fem, vil jeg benytte privat pensjonssparing som den avhengige variabelen, og undersøke hvilke sosioøkonomiske faktorer som påvirker sannsynligheten for å spare privat. I den andre analysen, kapittel seks, vil jeg benytte to holdningsspørsmål som avhengige variabler, samt en dikotom variabel om hvilket parti velgerne

stemte på i siste stortingsvalg, og undersøke hvordan disse variablene korrelerer med privat pensjonssparing.

Av empiriske og teoretiske hensyn begrenser problemstillingen populasjonen til arbeidstakere. Selv om uføre, hjemmeværende og arbeidsledige har pensjonsopptjening i folketrygden har de ikke samme tilgang til tjenstepensjon eller AFP, hvilket gjør det vanskelig å sammenlikne pensjonsutbetalingen med andre arbeidstakere. De er derfor ekskludert fra denne studien.

Ettersom datagrunnlaget er en tverrsnittundersøkelse foretatt i 2017, legger dette begrensninger for oppgavens konklusjoner. Studien vil likevel, tross sine begrensninger, være et bidrag til litteraturen om velferdspolitik og mer spesifikt, studier av det norske pensjonssystemet, på flere måter. Oppgaven tar for seg pensjonssystemet som en stratifiserende institusjon, ser hele pensjonssystemet i sammenheng, og undersøker langs hvilke skillelinjer inntektsulikhetene i det nye pensjonssystemet forløper. Videre undersøker oppgaven hvordan holdninger til pensjonssystemet korrelerer med privat pensjonssparing, og diskuterer mulige politiske konsekvenser av et mer differensiert pensjonssystem.

1.6 Fremgangsmåte

Problemstillingen legger til grunn at det nye pensjonssystemet skaper skillelinjer blant fremtidens pensjonister. Denne antagelsen vil jeg redegjøre for i kapittel to ved først å gå detaljert gjennom de alle delene av det nye pensjonssystemet og deretter undersøke hvordan det nye pensjonssystemet skaper inntektsulikheter blant fremtidens pensjonister, og langs hvilke skillelinjer disse inntektsulikhetene forløper. Kapittel to vil danne det empiriske grunnlaget for resten av oppgaven. I kapittel tre utvikles hypoteser på grunnlag av kapittel to, samt teori om nytt nordisk medborgerskap og “policy feedback”. Disse hypotesene omhandler hvem som sparer til privat pensjon, og hvordan privat pensjonssparing korrelerer med holdninger til pensjonssystemets omfordelingsprinsipper. Kapittel fire redegjør for valg av metode, variabler og svakheter ved analysen. Hypotesene vil bli testet to separate analysekapitler. Kapittel fem undersøker den første delen av problemstillingen om hvilke arbeidstakere som sparer til privat pensjon, og hvordan dette påvirker og former skillelinjene i det nye pensjonssystemet. Kapittel

seks undersøker den andre delen av problemstillingen om hvilke holdninger arbeidstakere har til folketrygdens omfordelingspremisser og hvordan disse holdningene korrelerer med privat pensjonssparing. Det siste kapittelet diskuterer funnene, svakheter ved analysen og behovet for videre forskning.

1.6.1 Definisjoner

Begrepene universalisme og individualisme danner et bakteppe for denne oppgaven. Disse begrepene er for omfattende til å kunne redegjøres for fullstendig her. Jeg vil i stedet foreta en kort redegjørelse av begrepene og hvordan de benyttes i oppgaven.

Med utgangspunkt i Marshalls ide om sosialt medborgerskap betegner universalisme velferdsytelser for alle borgere med behov (Anttonen et al. 2012, 4). Historisk knyttes universalisme ofte til Beveridge rapporten fra 1942 (Anttonen et al. 2012, 3). Rapporten fremmet ideen om en velferdsstat bygget på to sentrale prinsipper, inkluderingen av alle borgere i ett samlet system og garantien om et minste sikringsnivå for alle (Anttonen og Sipilä 2012, 22-23). En slik forståelse av universalisme gir samme tjeneste/ytelse til alle, såkalt «flat-rate benefits», uavhengig av inntekt eller arbeidsinnsats (Anttonen og Sipilä 2012, 23). Dette knytter universalisme til vilkårene for den enkelte ytelse (hvor alle får det samme), heller enn utfallet av ytelsen (hvor alle ender opp med det samme) (Anttonen og Sipilä 2012, 16). I de skandinaviske landene har universalisme heller blitt forstått som et større ideal, som det omfordelende og inkluderende resultatet de ulike velferdspolitiske ordningene har som mål å oppnå (Anttonen og Sipilä 2012, 29). Samtlige av velferdsytelsene i Skandinavia er universelle slik Beveridge rapporten foreslår, eksempelvis barnetrygd hvor alle (mødre) får det samme, men dette gjelder ikke alle ytelsene. I stedet er universalisme forstått som det ideelle utfallet av de ulike velferdsordningene til sammen (Anttonen og Sipilä 2012, 37). En slik utfalls-rettet forståelse av universalisme vil legges til grunn i denne oppgaven.

Individualisme (individualisering) blir ofte brukt for å betegne en overordnet tendens ved det moderne samfunn hvor de tradisjonelle, mer spontane formene for fellesskap og solidaritet mellom mennesker mister sin relevans og betydning (Hvinden og Johansson 2007a, 10). I kraft av å gi individer en rekke rettigheter og ytelser bidrar de nordiske velferdsstatene til å gjøre

individene mindre avhengig av sin familie eller lokalsamfunn (Hvinden og Johansson 2007a, 10). De nordiske velferdsstatene kan dermed sies å bidra til individualisering (Hvinden og Johansson 2007a, 10). Til gjengjeld bidrar den institusjonaliserte velferdsstaten til å gjøre individene mer avhengig av statlige tjenester og ytelser, ved for eksempel sykdom, arbeidsledighet eller foreldrepermisjon. I denne oppgaven vil individualisering betegne den motsatte effekt, hvor individene i større grad må ta ansvar for sin egen velferd og sikre seg selv gjennom private ordninger uavhengig av staten, gjennom markedsbaserte løsninger eller via arbeidsmarkedet.

Kapittel 2. Det reformerte pensjonssystemet

For å kunne undersøke hvilke skillelinjer som skapes i det nye pensjonssystemet vil dette kapitlet presentere en detaljert gjennomgang av det nye pensjonssystemet, og de pensjonsmessige konsekvensene av pensjonsreformene for fremtidens pensjonister. Kapitlet viser hvordan et lavere statlig nivå av alderspensjon, og større avhengighet av private tillegg, vil skape store inntektsulikheter i det nye pensjonssystemet. Redegjørelsen vil vise at gode pensjonsordninger har en tendens til å “hope seg opp” i privat sektor, hvor de som tjener godt, også har høyere tjenestepensjoner og bedre tilgang på AFP, mens de som har lavere lønn som regel også har lavere tjenestepensjon, og lavere tilgang på AFP. Dette skaper store inntektsulikheter mellom ansatte i privat sektor. Videre vil det også skapes en generell forskjell mellom ansatte i privat og offentlig sektor, hvor ansatte i offentlig sektor får et relativt høyt pensjonsnivå og livslang tjenestepensjon, i motsetning til mange i privat sektor. Skillelinjen mellom sektorer vil også påvirke skillelinjen mellom kjønn i det nye pensjonssystemet.

2.1 Den reformerte folketrygden

Den reformerte alderspensjonen i folketrygden ble vedtatt gjennom to pensjonsforlik mellom 2005 og 2007. Alle partiene stemte for forlikene, med unntak av SV og FrP i 2005, og FrP i 2007 (Ervik og Lindén 2015, 388). I 2009 ble reformen vedtatt i tråd med de prinsippene Pensjonskommisjonen hadde lagt frem i 2004 (Koren og Pedersen 2019, 237). 1. januar 2011 trådte den nye pensjonsreformen i kraft. De viktigste endringene i den reformerte folketrygden kan oppsummeres i følgende punkter:

- Det nye systemet legger opp til en sterkere kobling mellom livsinntekt og pensjonsutbetaling, hvor opptjening av pensjon starter fra første krone. Det nye systemet er basert på en innskuddslogikk hvor den enkelte opparbeider seg en virtuell pensjonsformue (Grødem 2021, 102). Man tjener opp 18,1 prosent av pensjongivende inntekt opp til 7,1 G per år (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 13). Den virtuelle pensjonsformuen blir i opptjeningstiden oppjustert med den alminnelige lønnsveksten (G-regulering) (Hippe og Pedersen 2019, 7).
- Pensjonsalderen er ikke lenger 67 år som i den gamle folketrygden. I stedet er det en fleksibel avgangsalder mellom 62 år og 75 år (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 13). Uavhengig av om man fortsetter å stå i arbeid eller ei kan man ta ut pensjon etter man fyller 62 år, uten avkortning. Det vil i praksis si at når man velger å ta ut pensjon, hvor mye man tar ut og når man velger å gå av med pensjon blir separate beslutninger som ikke trenger å skje samtidig (Midtsundstad og Hyggen 2011, 58).
- Den utbetale pensjonen blir i det reformerte pensjonssystemet levealdersjustert (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 13). Når hvert årskull fyller 62 år beregnes en rekke delingstall som gjenspeiler forventet gjenstående levealder ved ulike alderstrinn for det aktuelle kullet (Grødem 2021, 102). Den oppsparte pensjonen blir fordelt på den forventede gjenværende levealderen (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 6). Den enkelte kan kompensere for leveraldersjusteringen ved å stå i jobb lengre (Grødem 2021, 102). Delingstallet er kjønnsnøytralt og tar ikke hensyn til at kvinner i gjennomsnittet lever

lengre enn menn (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 13). Alderspensjon er i det nye systemet, som i det gamle, livslang (Veland og Hippe 2013, 22). Delingstallet viser dermed hva den årlige livslange pensjonen vil bli ved uttak (Veland og Hippe 2013, 10).

- I tillegg til kjønnsnøytralt delingstall inneholder den nye folketrygden en rekke omfordelingsmekanismer som skal styrke likestillingen. Opptjeningstaket på 7,1 G og garantipensjon skal bidra til å utjevne kjønnsforskjellene i det nye pensjonssystemet (Hippe og Pedersen 2019, 26). I tillegg gir det nye pensjonssystemet opptjening ved omsorgsarbeid for barn og eldre, og retten til å arve pensjonsrettigheter mellom ektefeller (Hippe og Pedersen 2019, 7, 26).
- Løpende pensjoner blir justert i henhold til lønnsutviklingen, men ved utbetaling fratrekkes 0,75 prosent (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 13).

2.1.1 Finansiering

Pensjonsbeholdningen den enkelte opparbeider seg i folketrygden er virtuell i den forstand at det ikke settes av et tilsvarende beløp for den enkelte borger på en sparekonto. Alderspensjon fra folketrygden er løpende finansiert gjennom skatt, basert på det såkalte pay-as-you-go-prinsippet (PAYG) (Koren og Pedersen 2019, 229). Dagens arbeidsstyrke betaler premier (skatt) som brukes direkte som pensjonsutbetalinger til dagens pensjonister, når dagens yrkesaktive selv blir pensjonister må fremtidens generasjoner betale deres pensjon. Det etableres med andre ord en sosial kontrakt mellom generasjoner (Koren og Pedersen 2019, 229). Et PAYG-finansiert pensjonssystem er følsomt for endringer i fødselstall og befolkningsvekst (Koren og Pedersen 2019, 230). Jo flere pensjonister det blir per yrkesaktiv borger, jo «større» blir byrden for den enkelte yrkesaktive i form av beskatning.

2.2 Tjenestepensjon i endring

Den reformerte folketrygden vil gi et lavere kompensasjonsnivå i alderspensjon i fremtiden (Grødem 2021, 102). Det medfører at tjenestepensjon blir viktigere for å kunne sikre individene en tilstrekkelig pensjon. Med omleggingen av folketrygden har også tjenestepensjon blitt endret, både i privat og offentlig sektor. Nedenfor følger en redegjørelse av de viktigste endringene.

2.2.1 Privat sektor

I 2006 ble det innført lov om obligatorisk tjenestepensjon (OTP) i privat sektor, fram til da hadde det vært opp til den enkelte arbeidsgiver å bestemme hvorvidt man skulle tilby tjenestepensjon til sine ansatte og hvor stor denne skulle være (Falk 2010, 74). OTP er en innskuddsbasert tjenestepensjonsordning. Det innebærer at det ikke er fastsatt hva den enkelte skal få utbetalt i pensjon (Falk 2010, 75). I stedet er pensjonsopptjeningen definert ved en årlig avtalt innbetaling av en bestemt prosent av arbeidstakerens lønn (Falk 2010, 75). Størrelsen på innskuddene varierer mellom minimum 2 prosent av lønn mellom 1 og 12 G (minstekravet), opptil 7 prosent av lønn til 12 G og med et tillegg på 18,1 prosent av lønn mellom 7,1 og 12 G (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 14).² Pensjonsbeholdningen utgjør summen av de årlige innskuddene i tillegg til avkastning av midlene når en bestemmer seg for å ta ut pensjonen (Falk 2010, 75).

Innskuddspensjonene har en utbetalingstid på 10 år eller fram til minst 77 år (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 15).

Etter innføringen av OTP har innskuddspensjoner vært den dominerende tjenestepensjonsordningen i privat sektor (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 17). Innføringen av innskuddsbasert tjenestepensjon erstattet i stor grad ytelsesordningen i privat sektor, som fastslo en viss prosentandel av sluttlønn, eksempelvis 66 %, i samlet pensjon (Falk 2010, 75).

² Før 2022 var det valgfritt for bedriftene å velge å innbetale innskudd fra første krone eller kun for inntekt over 1 G (Actecan 2019, 3). Etter 2022 har regjeringen (Arbeiderpartiet – Senterpartiet) bestemt at alle får innskudd i tjenestepensjon fra første krone, og at denne rettigheten gjelder fra man fyller 13 år (Dagsavisen, 2021).

Ytelsesordningen var livslang og samkjørt med folketrygden (Falk 2010, 79). I dag er de aller fleste ytelsesordninger avskaffet eller lukkede ordninger (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 17).³

Pensjonsformuen i private tjenestepensjoner er ikke virtuell slik som alderspensjonen i folketrygden, men reelle formuer som må forvaltes (Grødem 2021, 101). Tjenestepensjonen for den enkelte arbeidstaker settes av på en egen sparekonto ansatte ikke har tilgang til før de går av med pensjon. Med innføringen av Egen Pensjonskonto fikk alle ansatte i privat sektor med innskuddsordningen samlet alle sine pensjonsopptjeningene på én konto (Regjeringen 2021b). Arbeidstakere med denne pensjonsordningen kan selv bestemme hos hvilken leverandør man ønsker å ha sin pensjonskonto, og innenfor visse rammer kan de også bestemme hvilken risikoprofil de ønsker (Regjeringen 2021b). Funderingen av tjenestepensjon på denne måten knytter fremtidens pensjonsytelser sterkere til finansmarkedet og gjør fremtidens pensjonister mer avhengig av utviklingen i finansmarkedene (Grødem 2021, 101). Dette innebærer et større individuelt ansvar for reguleringen av pensjonskapitalen, samt en økt individuell risiko ettersom pensjonskapitalen deres blir sårbar for større svingninger i finansmarkedet.

2.2.2 Offentlig sektor

For ansatte i offentlig sektor er tjenestepensjonsordningene tilsvarende like enten man er ansatt i stat, fylkeskommune, kommune eller andre offentlige eide foretak (Veland og Hippe 2013, 23). For statsansatte er tjenestepensjonen regulert i lov, mens ansatte i kommuner og helseforetak har sin pensjon regulert i tariffavtale (Veland og Hippe 2013, 23). Alle statsansatte er obligatoriske medlemmer av Statens pensjonskasse som forvalter og administrerer pensjonsordningene for alle statsansatte og stor deler av undervisnings- og forskningssektoren (Falk 2010, 54 – 55). Offentlig tjenestepensjon har også blitt lagt om i løpet av de siste årene. Den gamle pensjonsordningen i offentlig sektor var en bruttoordning liknende ytelsesordningen i privat sektor, hvor de ansatte fikk en bruttopensjon på 66 % av pensjonsgrunnlaget på avgangstidspunktet forutsatt minst 30

³ I 2014 ble hybridpensjon vedtatt som et alternativ til innskuddsordningen. Denne tjenestepensjonen er en hybridordning med egenskaper fra både innskuddsbasert- og ytelsesbasert tjenestepensjon (Finans Norge, u.å.). Denne pensjonsordningen er likevel ikke mye utbredt ettersom innskuddspensjonsordningen står i dag for 90 % av tjenestepensjonsordningene i privat sektor (NHO, u.å.).

års opptjeningstid (Falk 2010, 59). Den offentlige tjenstepensjonen var samordnet med folketrygden, og dekket differansen mellom den opptjente pensjonsretten i folketrygden og det garanterte bruttopensjonsnivået, slik ytelsesordningen i privat sektor gjør (Falk 2010, 59).

I 2018 ble ny offentlig tjenstepensjonen vedtatt, og lagt om fra og med 2020 til en påslagsmodell. Med de nye reglene vil offentlig tjenstepensjon ligne mer på pensjonen i folketrygden og privat sektor (innskuddsbasert) (Statens Pensjonskasse, u.å.a). Påslagspensjon opparbeides ved at det for hvert år settes av en andel av årsinntekten i en pensjonsbeholdning (Statens Pensjonskasse 2021). Grunnsatsene i offentlig tjenstepensjon er høyere enn i privat sektor, med årlig opptjening av 5,7 % av pensjongivende inntekt opp til 7,1 G og 23,8 % av pensjongivende inntekt mellom 7,1 G og 12 G (Statens pensjonskasse 2021). I satsen inngår en beregning med bruk av delingstall som tilsvarer den omtrentlige maksimalsatsen i privat sektor på 7 % av årlig innskudd (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 15). Alderspensjonen fra Statens pensjonskasse utbetales nå uavhengig av alderspensjonen fra folketrygden og er livsvarig (Statens Pensjonskasse 2021). “Selv om profilen på opptjening er endret, vil det nye systemet fortsatt gi offentlig ansatte like gode eller bedre pensjonsvilkår enn privat ansatte.” (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 15)

2.3 AFP – videreføring og endringer

I tillegg til tjenstepensjon kan arbeidstakere også ha tilgang til avtalefestet pensjon (AFP). AFP ble innført i forbindelse med tariffoppgjøret i 1988 (Falk 2010, 10). Det var en ordning som gjorde det mulig for arbeidstakere å gå av med pensjon tidligere enn den stadfestede pensjonsalderen på 67 år uten å behøve å søke om uførepensjon (Falk 2010, 66). AFP var i utgangspunktet en pensjonsordning tiltenkt «sliterne» i arbeidslivet som av helsemessige årsaker ikke kunne stå i arbeid frem til de ble 67 år (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 23). AFP-ordningen er lovfestet og er en tredjepartsordning, hvor staten garanterer for 1/3 av pensjonsutbetalingene, mens bedriftene som har AFP-dekning gjennom tariffavtale står for 2/3 av pensjonsutbetalingene (Veland og Hippe 2013, 22). AFP-ordningen for ansatte i privat sektor administreres av Fellesordningen for AFP, ansatte i offentlig sektor har egne regler for AFP (Veland og Hippe 2013, 22).

2.3.1 Privat AFP

I forbindelse med lønnsoppgjøret i 2008 ble AFP i privat sektor reformert (Grødem 2021, 103). Den nye AFP-ordningen er ikke lenger en tidligpensjonsordning, men et påslag på toppen av folketrygden (Grødem 2021, 103). AFP tjenes opp gjennom de yrkesaktive årene med en sparerrate på om lag 4 % av årlig lønnsinntekt opp til 7,1 G (Grødem 2021, 103). AFP har blitt en fleksibel ordning slik som folketrygden med fleksibelt uttak fra fylte 62 år (Grødem 2021, 103). På samme måte som folketrygden er AFP-ordningen nå blitt levealdersjustert (Veland og Hippe 2013, 23). AFP er ikke en obligatorisk pensjonsordning slik tjenstepensjonsordningen er. For at den ansatte skal ha tilgang til AFP må han/hun være ansatt i en bedrift med tariffavtale (Falk 2010, 67). Videre er ikke AFP en opptjeningsordning, men en kvalifiseringsordning man må kvalifisere seg til ved uttak (Grødem 2021, 103). AFP-ordningen er livslang.

2.3.2 Offentlig AFP

AFP i offentlig sektor er ulik for alderskull født før eller etter 1963. For alderskull født 1962 eller tidligere er AFP blitt beholdt som en tidligpensjonsordning for ansatte som ønsker å trappe ned eller gå helt av med pensjon mellom de er 62 eller 67 år (Statens pensjonskasse, u.å.b). For ansatte født i 1963 eller senere er ikke reglene for ny offentlig AFP vedtatt enda (Statens pensjonskasse, u.å.b). Partene i arbeidslivet har likevel blitt enige om prinsippene for ny offentlig AFP som ligner prinsippene for ny AFP i privat sektor. AFP-ordningen skal bli en livslang ytelse som kommer i tillegg til alderspensjon og tjenstepensjon (Statens pensjonskasse, u.å.b). Det er også kvalifiseringskrav for offentlig AFP, men disse er noe mildere enn kvalifiseringskravene i offentlig sektor (Statens pensjonskasse, u.å.b). Ny AFP i offentlig sektor vil med andre ord ligne mer på AFP i privat sektor.

2.4 Pensjonsmessige konsekvenser av pensjonsreformen

Omleggingen av pensjonssystemet innebærer en fullstendig omstrukturering av måten pensjonssystemet er bygd opp, hvilket får følger for enkeltindividers kompensasjonsnivå. Det vil ikke lenger være noen samordning mellom de ulike delene av systemet og ingen vil lenger være garantert en viss prosentandel av tidligere lønn i pensjon (Grødem 2021, 104). Hvor mye man får i pensjon vil være avhengige av følgende forhold:

- Hvor stor opptjening man har gjennom livet (alderspensjon i folketrygden og tjenestepensjon i privat og offentlig sektor).
- Hvor lenge man klarer å stå i jobb etter fylte 62 år (gjelder både for alderspensjon i folketrygden og tjenestepensjon i offentlig og privat sektor, og AFP).
- Kvaliteten på tjenestepensjonen, særlig i privat sektor (innskuddsrate på innskuddspensjonen).
- Hvorvidt man har livslang tjenestepensjon. Dette vil i praksis være avhengig av sektor ettersom de aller fleste ansatte i privat sektor har innskuddsordningen med 10 års utbetalingstid, mens ansatte i offentlig sektor har livslang tjenestepensjon.
- Hvorvidt man har tilgang til AFP gjennom sin arbeidsplass (primært privat sektor) og hvorvidt man kvalifiserer seg til AFP på uttakstidspunkt (gjelder begge sektorer).
- Hvor mye man har satt av til privat pensjonssparing.

2.4.1 Nok pensjon?

Det reformerte pensjonssystemet medfører at det vil bli større forskjeller i hva arbeidstakere vil motta i pensjon avhengig av faktorene beskrevet ovenfor. I sin artikkel «Nok pensjon? Etter pensjonsreformen: Effekter av ny folketrygd, AFP og tjenestepensjon» fra 2018 redegjør Hippe, Hammer og Vøien for de pensjonsmessige konsekvensene av pensjonsreformen. De ser på hva fremtidens pensjonister kan forvente å få i pensjon basert på hva slags tjenestepensjon og AFP-dekning de har. Hippe, Hammer og Vøien benytter data fra 2013. Utvalget er personer bosatt i Norge i 2013 som er født i 1990 eller tidligere (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 10). Ved hjelp

av Navs TRIM-modell er det gjort inntektsframskrivninger basert på tidligere lønn.⁴ Datasettet inneholder også informasjon om ulike typer tjenstepensjonsordninger og hvem som er tilknyttet bedrifter med AFP.

Hippe, Hammer og Vøien tar hensyn til innføringen av ny påslagsmodell i offentlig sektor i sine beregninger. I omleggingen av offentlig tjenstepensjon vil tidligere opparbeidede rettigheter telle sammen med ny opptjening (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 15-16). Det vil derfor ta lengre tid før det nye systemet i offentlig sektor er fullstendig fasett inn (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 15-16). Hippe, Hammer og Vøien har derfor valgt å inkludere både det gamle og det nye systemet i sine beregninger.

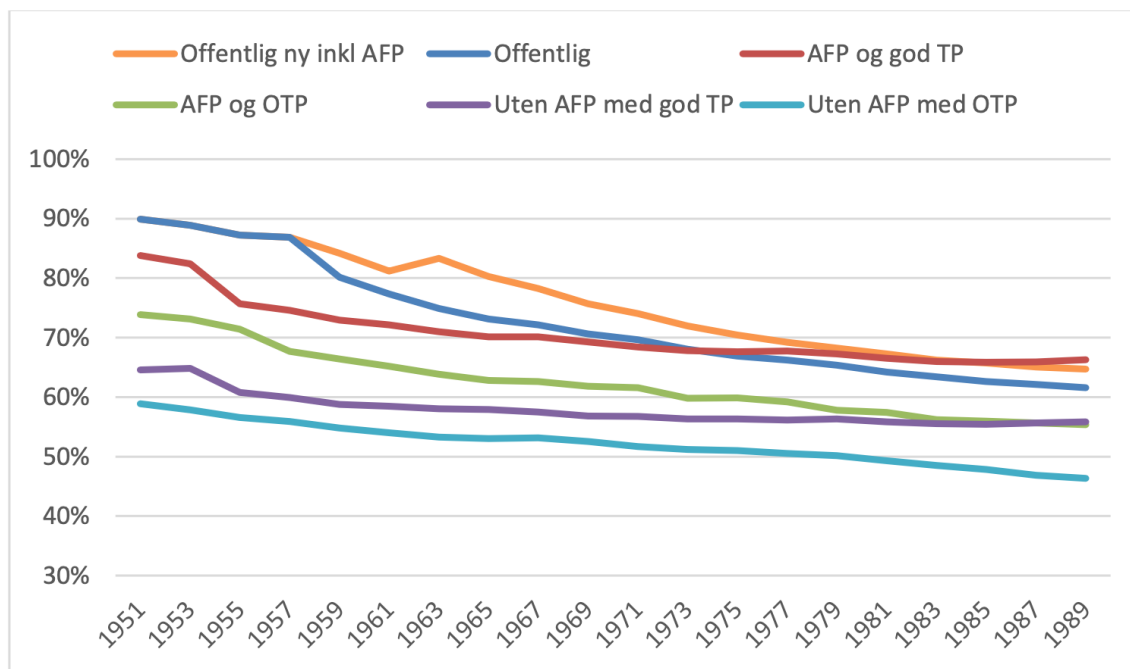
Figur 2.1 viser Hippe, Hammer og Vøiens beregning av gjennomsnittlig pensjonsnivå for ulike aldersgrupper i privat og offentlig sektor.⁵ Figuren skiller kun på tjenstepensjon i privat sektor mellom de med obligatoriske tjenstepensjon på 2 % (OTP) og de som har tjenstepensjon utover dette kravet (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 31). Figuren viser først og fremst de store forskjellene i pensjonsnivå mellom aldersgrupper. Uavhengig av pensjonspakke vil pensjonsnivået blant yngre alderskull være en god del lavere enn eldre årskull.

⁴ For metodologiske implikasjoner ved studien se Hippe, Hammer og Vøien 2018, 11 – 12.

⁵ Figuren forutsetter fullt pensjonsuttak ved fylte 67 år, og full yrkeskarriere frem til da (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 31). Dette er i realiteten ikke en realistisk forutsetning, men nødvendig for å kunne beregne en slik framskrivning. Beregningene i modellen er gjort før skatt, dette er fordi det er uvisst hvordan skatteregler på pensjon vil bli i fremtiden (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 33).

FIGUR 2.1

Gjennomsnittlig pensjonsnivå ved fullt uttak av pensjon ved 67 år for ulike alderskull med ulike pensjonspakker i offentlig og privat sektor. Figuren er i sin helhet hentet fra: Hippe, Hammer og Vøien 2018, 32.

Av figur 2.1 kan vi se at de som kommer best ut blant de yngre årskullene er de med AFP og god tjenestepensjon (TP). De kan forvente seg et pensjonsnivå opp imot 66 %. Offentlige ansatte, både med ny og gammel ordning, kommer også generelt godt ut i det nye pensjonssystemet, men dårligere enn ansatte i privat sektor med AFP og god tjenestepensjon (om man ser bort i fra livslang tjenestepensjon). Den nye påslagsmodellen gir bedre pensjon enn den gamle offentlige tjenestepensjonen blant yngre årskull. Hippe, Hammer og Vøien skriver at dette er på grunn av at den gamle bruttoordningen med 66 % garanti i pensjonsnivå vil bli påvirket av levealdersjustering, som gjør at effekten av opptjening og inntekt blir svakere for mange (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 32). De som kommer dårligst ut i figur 2.1 er de som kun har OTP på 2 % innskudd og ingen AFP. De yngre årskullene med denne pensjonspakken kan forvente seg et kompensasjonsnivå på under 50 % i pensjon. Den lyseblå linjen representerer omkring en tredjedel av ansatte i privat sektor (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 31). For denne gruppen vil

yrkeslivet måtte forlenges vesentlig for å unngå å få et lavt pensjonsnivå, i tillegg til at de vil være avhengig av private tillegg utover tjenestepensjon for å sikre seg en tilstrekkelig pensjon.

Basert på sine beregninger finner Hippe, Hammer og Vøien i sin artikkel en todeling i pensjonssystemet i privat sektor, mellom dem som bare har OTP i tillegg til folketrygden og dem som har 5-10 prosent opptjening i tjenestepensjon i tillegg til drøyt 4 prosent i AFP-ordning (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 19). Sistnevnte gruppe har da en årlig opptjening opp mot, og over, 30 prosent av lønn hvert år (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 19). De som kun har OTP i tillegg til folketrygden derimot, har en årlig opptjening tilsvarende 20 prosent av lønnen, og dermed en 50 prosent lavere årlig oppbygging av pensjon (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 19).

2.4.2 Tjenestepensjon og AFP i privat sektor

Slik rapporten til Hippe, Hammer og Vøien viser vil fremtidig pensjonsnivå i stor grad være avhengig av hvilken tjenestepensjonsordning man har og hvorvidt man har tilgang til AFP. For å undersøke langs hvilke skillelinjer inntektsulikhetene i det nye pensjonssystemet forløper er det sentralt å undersøke hvilke arbeidstakere som er dekket av hvilke tjenestepensjonsordninger. Actecan sin rapport fra 2019 gir et overblikk over tjenestepensjonsordningene i privat sektor, og utbredelsen av AFP.⁶ I rapporten finner Actecan en systematisk sammenheng mellom gjennomsnittlig årslønn og grunnsats i innskuddspensjonsordningen (Actecan 2019, 38).⁷ I de bransjene med gjennomsnittlig høyere årslønn er grunnsatsen på innskuddspensjonen også gjennomsnittlig høyere, motsatt effekt gjelder i de bransjene med lavere gjennomsnittslønn, der er grunnsatsen på innskuddspensjonene gjennomgående lavere.

Hippe, Hammer og Vøien understreker særlig den store betydningen AFP vil ha for de arbeidstakerne som er omfattet (2018, 39). Av figur 2.1 ser vi at OTP i kombinasjon med AFP blant yngre årskull gir tilnærmet pensjonsnivå som dem som ikke har AFP, men god tjenestepensjon. «Den nye AFP-ordningen i privat sektor er særlig viktig for de som er omfattet. Faktisk har AFP større betydning for denne gruppens pensjonsforhold enn det tjenestepensjonene

⁶ Actecan har hentet data fra Gjensidige Pensjonsforsikring, Nordea Liv, DNB Livsforsikring, Storebrand og Sparebank 1. Tallene er innhentet fra 2019.

⁷ For egne figurer for oversikten over gjennomsnittlig grunnsats i de ulike næringene og andelen ansatte antatt tilsluttet AFP i de ulike næringene se vedlegg, figur 1 og 2. Begge figurene er direkte hentet fra Actecan sin rapport fra 2019.

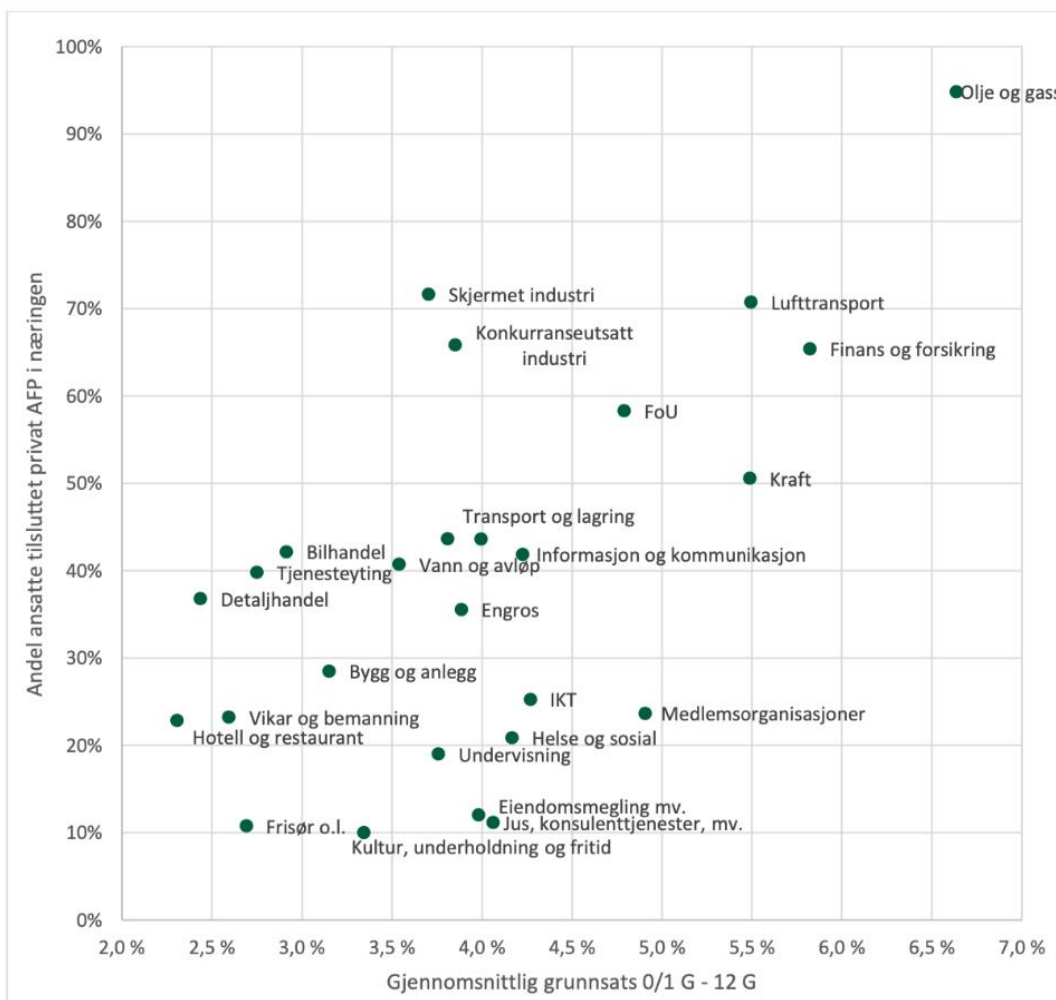
har.» (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 53) Det finnes ingen offentlig statistikk over hvilke private bedrifter som er tilsluttet Fellesordningen for AFP (Grødem 2021, 105). Beregninger utført av Arbeids- og velferdsdirektoratet (Nav) «viser at om lag 55 % av alle 61-åringer som jobbet i privat sektor var tilknyttet en AFP-bedrift i 2016.» (Grødem 2021, 105).

Tjenestepensjoner i privat sektor er som regel ikke regulert i tariffavtaler slik AFP er (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 20). Likevel finner Hippe, Hammer og Vøien en systematisk sammenheng mellom kvaliteten på tjenestepensjon og utbredelsen av AFP i de ulike bransjene (2018, 20). Figur 2.2 er hentet direkte fra Actecan sin rapport (2019) og viser en oversikt over innskuddsratene til de ulike bransjene, samt andelen ansatte (antatt) tilsluttet privat AFP.⁸ Som vi kan se av figuren er det en systematisk sammenheng mellom nivået på innskuddsordningen og andelen ansatte tilsluttet AFP.

⁸ Actecan baserer sine beregninger over andelen ansatte antatt tilsluttet Fellesordningen for AFP basert på data fra Nav.

FIGUR 2.2

Andel ansatte som er tilsluttet privat AFP og gjennomsnittlige grunnsatser i innskuddspensjonsordninger i ulike næringer. Figuren er i sin helhet hentet fra: Actecan 2019, 64.

Forutsetninger: Andeler per 2018 og satser per 2019

Figur 2.2 viser at mange bransjer har en gjennomsnittlig innskuddsprosent på mellom 3 – 4 %. Bransjer som hotell og restaurant, vikar og bemanning, detaljhandel og frisør o.l. har de laveste tjenestepensjonene mellom 2 – 3 %, mens bransjer som olje og gass, finans og forsikring, lufttransport og kraft har de høyeste innskuddsprosentene opp mot 6 og 7 %. Sistnevnte er bransjer med gjennomsnittlig høyere lønn og større andel mannlige ansatte (Actecan 2019, 43 –

44). Kvinner er overrepresentert blant dem som kun har OTP (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 54).

Som vi ser av figur 2.2 er de bransjene med lavest innskuddsprosent også de bransjene med lavest AFP-dekning. Dette gjelder særlig kultur, underholdning og fritid, jus, konsulenttjenester og frisør o.l. Motsatt har bransjene med de høyeste innskuddsprosentene også har den største andelen ansatte tilsluttet AFP, dette gjelder særlig olje og gass som har en andel ansatte tilsluttet AFP nesten opp mot 100 %. AFP er i tillegg mer utbredt blant store bedrifter enn små (Grødem 2021, 105). Kvinner i privat sektor befinner seg oftere i bransjer hvor tariffdekningen er lavere, som varehandel, hotell og restaurant (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 18). Menn er derimot oftere dekket av AFP, og studier viser at kvinner oftere faller ut av AFP enn menn på grunn av kvalifiseringskravene (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 54).

Resultatene fra Hippe, Hammer og Vøien sin artikkel, samt Actecan sin rapport, viser at de i privat sektor som tjener mest, som regel har den beste pensjonsordningen og størst sannsynlighet for å være tilknyttet bedrifter med AFP-ordning. Gode pensjonsordninger har med andre ord en tendens til å “hope seg opp” i privat sektor. I offentlig sektor derimot er pensjonsordningene gjennomgående høyere og likere, hvilket har potensialet til å skape ulikheter mellom sektorer, og internt mellom ansatte i privat sektor.

«De avgjørende driverne for fremtidig pensjonsnivå er om man jobber i offentlig eller privat sektor, og om de som er privat ansatte, er ansatte i større bedrifter med tariffavtale og dermed er omfattet av AFP og har høy sannsynlighet for å ha en god tjenestepensjon. Disse bedriftsrelaterte forskjellene generer ulikheter i fremtidig pensjon mellom grupper og, ikke minst, mellom alderskohorter.» (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 31)

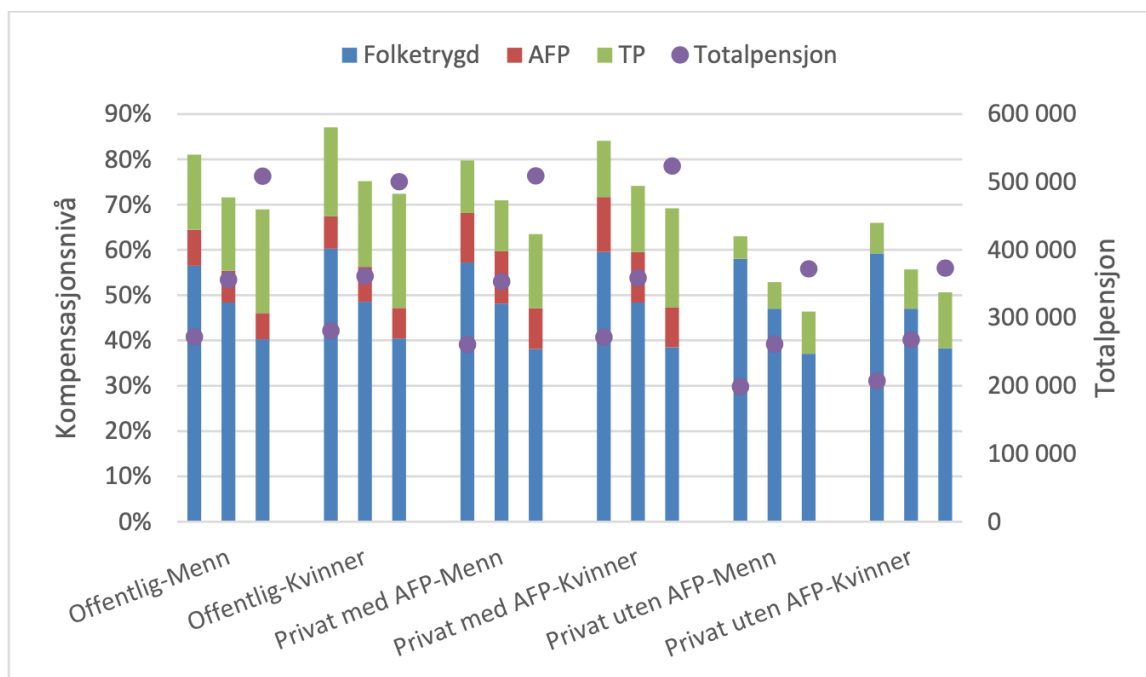
2.4.5 Privat og offentlig sektor

Figur 2.2 omhandler kun ansatte i privat sektor. Figur 2.3 muliggjør en sammenlikning mellom sektor, kjønn og inntektsnivå. Figuren viser kompensasjonsnivå og totalpensjon etter inntekt, kjønn og sektor, forutsatt fullt uttak ved fylte 67. Den lilla prikken viser totalpensjon. Søylene viser inntekt (henholdsvis lav, medium og høy) og er hovedsakelig for å illustrer hvilke

pensjonsinntekter (folketrygd, AFP eller tjenestepensjon) som er mest avgjørende for totalpensjonen. Slik man kan se har de høyeste søylene den laveste totalpensjonen (lilla prikk), mens de lave søylene har den høyeste totalpensjonen (lilla prikk).

FIGUR 2.3

Kompensasjonsnivåer ved 67 års uttak etter inntekt (lav, medium, høy), kjønn og sektor. Figuren er i sin helhet hentet fra: Hippe, Hammer og Vøien 2018, 41.

Figur 2.3 illustrerer tydelig hvilke omfordelingsmekanismer som er innebygd i folketrygden, og at folketrygden fremdeles utgjør mesteparten av pensjonen for de aller fleste. Folketrygden med sine omfordelingsmekanismer (minstesikring og opptjeningstak) bidrar til å begrense inntektsulikhetene i alderspensjon mellom pensjonister, samtidig som den varierende kvaliteten på tjenestepensjon og den ulike utbredelse av AFP bidrar til å forsterke inntektsulikhetene (Grødem 2021, 110 – 111).

Figur 2.3 illustrerer den viktige rollen AFP har i å sikre et tilstrekkelig pensjonsnivå. Av figuren er det tydelig at de som kommer best ut av det nye pensjonssystemet er kvinner i offentlig sektor og kvinner i privat sektor med AFP (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 40). Begge gruppene får

mer igjen for de omfordelingsmekanismene som er innebygd i folketrygden (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 40). Også menn i offentlig sektor, og privat sektor med AFP kommer godt ut av det nye pensjonssystemet. Figuren vitner om en todeling i det nye pensjonssystemet, mellom offentlig og privat ansatte med AFP, og privat ansatte uten AFP.

En sentral forskjell mellom privat og offentlig tjenstepensjon, som ikke kommer frem i figur 2.3 og 2.1, er lengden på utbetaling. Mens innskuddsordningen i privat sektor kun har 10 års utbetaling (eller frem til 77 år) har offentlig tjenstepensjon livslang utbetaling. Ettersom levealderen stadig blir lengre, kan dette komme til å bli en sentral utfordring i pensjonspolitikken og være en kilde til potensiell ulikhet mellom de som jobber i privat og offentlig sektor, uavhengig av kompensasjonsrate. Begrenset utbetalingstid i privat sektor vil i større grad ramme kvinner enn menn ettersom de i gjennomsnitt lever lengre.

2.4.6 “Pensjonsgapet”

Statistikken som er presentert i dette kapittelet legger opp til en kjønnsdeling i pensjonssystemet, men det er en tvetydig kjønnsdeling. Kvinner er overrepresentert i offentlig sektor, og dermed overrepresentert i gruppen som har offentlig tjenstepensjon, med de fordelene det innebærer (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 17). Samtidig er kvinner overrepresentert blant dem som kun har OTP og ingen AFP i privat sektor (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 54). Kvinner i privat sektor med høy tjenstepensjon og AFP kommer nesten like godt ut som kvinner i offentlig sektor, men dette gjelder et mindretall av kvinnene i privat sektor. Kvinner jobber i større grad enn menn i ikke-tariffdekkede bedrifter (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 20). Dette gjør at de både har lavere tjenstepensjon og dårligere tilgang til AFP. “I privat sektor har 41 prosent av mennene AFP i kombinasjon med en mer sjenerøs tjenstepensjon, mens dette gjelder 34 prosent av kvinnene.” (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 20)

Med utgangspunkt i at kvinner er overrepresentert i offentlig sektor med gode pensjonsordninger, samtidig som de er overrepresentert i privat sektor blant de ansatte med de laveste pensjonsordningene, kan det bli vanskelig å snakke om kvinner som en samlet “interessegruppe” i den nye pensjonspolitikken. Det vil være store forskjeller på kvinners pensjon i offentlig og privat sektor, først og fremst fordi pensjonsordningene i privat sektor som

regel ikke er livslange, mens kvinner som har jobbet i offentlig sektor er sikret livslang tjenestepensjon i tillegg til livslang AFP (om de kvalifiserer). Det ligger dermed an til å skapes et “vinnerlag” og et “taperlag” mellom kvinner i offentlig og kvinner i privat sektor, og “pensjonsgapet” vil utarte seg ulikt for kvinnene i de to sektorene.

2.5 Skillelinjer i det nye pensjonssystemet

Da Esping-Andersen la frem sin typologi av de ulike velferdsregimene i *The Three Worlds of Welfare Capitalism* (1990) påpekte han at velferdsstaten, som var et resultat av politisk kamp mellom ulike sosiale klasser og gruppeinteresser, igjen var med på å forme gruppeinteresser og sosiale stratifikasjoner (Esping-Andersen 1990). “The welfare state is not just a mechanism that intervenes in, and possibly corrects, the structure of inequality; it is, in its own right, a system of stratification. It is an active force in the ordering of social relations.” (Esping-Andersen 1990, 23) Velferdsstaten antas å forme de sosiale strukturene i samfunnet gjennom de sosiale og politiske ringvirkningene av velferdsinstitusjonene. Gjennom sine velferdspolitiske ordninger har velferdsstaten en stratifiserende funksjon som tjener til å forminske noen skillelinjer, men til gjengjeld skape nye. I de sosialdemokratiske velferdsstatene forventet Esping-Andersen at velferdsinstitusjonene ville skape en skillelinje mellom sektor og kjønn, med en offentlig sektor dominert av kvinner og en privat sektor dominert av menn (Svallfors 1997, 285).

Redegjørelsen i dette kapittelet illustrerer hvordan det nye pensjonssystemet har utviklet seg til å bli en stratifiserende institusjon. For det første legger det nye pensjonssystemet opp til store inntektsulikheter mellom fremtidens pensjonister. Koblingen mellom arbeid og pensjon har blitt ytterligere forsterket i det nye pensjonssystemet gjennom den innskuddsbaserte alderspensjonen, og den økende avhengigheten av tjenestepensjon. Prediksjonene til Hippe, Hammer og Vøien viser at i motsetning til den gamle folketrygden vil to tredjedeler av livsinntekt i pensjon kun bli en realitet for noen.

For det andre viser statistikken at det nye pensjonssystemet legger opp til en todeling, mellom offentlige ansatte og private ansatte med gode tjenestepensjoner og AFP på den ene siden, og privat ansatte med lav tjenestepensjon og ingen AFP på den andre siden. Redegjørelsen viser at

gode pensjonsordninger har en tendens til å “hope seg opp” i privat sektor, hvor de som tjener godt, også har høyere tjenestepensjoner og bedre tilgang på AFP, mens de som har lavere lønn som regel også har lavere tjenestepensjon, og lavere tilgang på AFP. Pensjonssystemet ser med andre ord ut til å videreføre de inntektsulikhetene som eksisterer i samfunnet inn i pensjonsalderen.

I tillegg til forskjellene mellom ansatte i privat sektor vil det være en mer generell inntektsulikhet mellom offentlig og privat sektor ettersom privat ansatte som regel ikke har livslange tjenestepensjoner. Dette vil igjen prege forskjellene mellom kjønn i det nye pensjonssystemet, og gjøre «pensjonsgapet» avhengig av sektor. Det nye pensjonssystemet vil med andre ord skape økonomiske skillelinjer mellom sektorer (privat og offentlig), kjønn (som i stor grad overlapper med sektor, med en offentlig sektor dominert av kvinner og en privat sektor dominert av menn) og sosiale klasser (høy tjenestepensjon, tilgang på AFP eller kun OTP, ingen AFP). Av disse er det gruppen med kun OTP og ingen AFP som kommer dårligst ut. Hippe, Hammer og Vøien skriver i sin rapport:

«En betydelig gruppe i privat sektor på rundt en tredjedel av arbeidstakerne vil kunne få et relativt lavt pensjonsnivå. Pensjonsbehovet i disse gruppene må dekkes ved individuell sparing eller ved realisering av formuesverdier. Det vil være grunn til å spørre om gruppene med lavt forventet pensjonsnivå vil ha en slik evne til individuell sparing og realisering av formuesverdier.» (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 52)

Det følgende analysekapittelet vil undersøke nettopp denne problemstillingen, om det eksisterer systematiske forskjeller i hvilke grupper som sparer privat, og hvordan dette former inntektsulikhetene i det nye pensjonssystemet. Om de som har et behov for å spare til privat pensjon for å sikre seg en tilstrekkelig pensjon ikke gjør det, kan inntektsulikhetene i det nye pensjonssystemet potensielt bli veldig store. Videre vil jeg undersøke mulige politiske konsekvenser av disse inntektsulikhetene ved å undersøke korrelasjonen mellom holdninger til pensjonssystemets omfordelingsprinsipper og privat pensjonssparing, samt forholdet mellom privat pensjonssparing og partivalg. Vil forskjeller i privat pensjonssparing bidra til å undergrave solidariteten blant fremtidens pensjonister?

Kapittel 3. Teori. Nytt nordisk medborgerskap og «policy feedback»

I dette kapitlet presenteres teori som brukes til å utforme hypoteser, basert på redegjørelsen av pensjonssystemet i forrige kapittel. Hypotesene omhandler forventninger om hvem som sparer til pensjon evt. hvem som burde spare til pensjon, og hvordan privat pensjonssparing korrelerer med holdninger til folketrygdens omfordelingsprinsipper.

3.1 Medborgerskap i endring

3.1.1 Velferdsstatens fremvekst og sosialt medborgerskap

Fremveksten av den moderne nasjonalstaten skapte et nytt forhold mellom stat og individ, med innføringen av gjensidige rettigheter og plikter. Marshalls (1946) konsept om medborgerskap skiller mellom sivilt, politisk og sosialt medborgerskap (Van Kersbergen og Vis 2014, 39). Sivilt medborgerskap omhandler individets rett til ytringsfrihet og forsamlingsfrihet, samt lik behandling under loven (Óskarsdóttir 2007, 21). Politisk medborgerskap omhandler retten til å delta i politiske prosesser, som å stemme og stille til valg, og sosialt medborgerskap omhandler individets rett til en viss levestandard og økonomisk trygghet (Óskarsdóttir 2007, 21). Ifølge Marshall er disse tre formene for medborgerskap gjensidig avhengige, uten den ene kan ikke de to andre formene for medborgerskap realiseres (Hvinden og Johansson 2007b, 36).

Utviklingen av den moderne nasjonalstaten kan sees i sammenheng med utviklingen av de tre formene for medborgerskap, hvor sosialt medborgerskap er utgangspunktet for velferdsstatens utvikling (Esping-Andersen 1990, 21). Fremveksten av velferdsstaten etter andre verdenskrig har hatt store økonomiske og sosiale konsekvenser for de aktuelle landene. Velferdsstaten har utviklet seg til å bli en institusjonalisert del av etablerte demokratier i Vest-Europa og utgjør mellom en femtedel og en tredjedel av landenes BNP (Pierson 1996, 143). Med fremveksten av velferdsstaten på 1900-tallet har forholdet mellom stat og individ blitt drastisk endret. Der staten

på 1800-tallet tok lite ansvar for innbyggernes velferd og økonomiske trygghet, har de aller fleste europeiske land i dag velferdsstater som sikrer innbyggerne mot sosiale risikoer som arbeidsløshet, sykdom, alderdom og barnefødsel, for å nevne noen (Van Kersbergen og Vis 2014, 11).

Velferdsstatenes institusjonelle design varierer i stor grad mellom land. Gøsta Esping-Andersen sin typologi av velferdsregimer har vært toneangivende i komparative studier av velferdsstater. Esping-Andersen benytter hovedsakelig to kriterier i sin klassifisering av ulike velferdsregimer. Det første kravet omhandler graden av de-kommodifisering, definert som: “[...] when a service is rendered as a matter of right, and when a person can maintain a livelihood without reliance on the market.” (Esping-Andersen 1990, 21 - 22). Det andre kriteriet omhandler hvilken aktør som yter velferd, markedet, familien eller staten. Esping-Andersen bruker de to kriteriene til å klassifisere moderne nasjonalstater inn i tre velferdsregimer: En liberal velferdsstat i hovedsakelig anglosaksiske land, en konservativ velferdsstat i sentral-europeiske land og en sosialdemokratisk velferdsstat i Skandinavia (Esping-Andersen 1990, 27).

De sosialdemokratiske velferdsstatene kjennetegnes av at staten er den fremste aktøren for velferdstjenester. Disse velferdsstatene er basert på prinsippet om universalisme og de-kommodifisering av sosiale rettigheter (Esping-Andersen 1990, 27). Ytelsene er generøse og av slik kvalitet at middelklassen ser seg tjent med å beholde dem, samtidig som de bidrar til å utjevne økonomiske forskjeller (Esping-Andersen 1990, 27 - 28). For å kunne finansiere velferdstjenestene er de skandinaviske velferdsstatene avhengig av lav arbeidsledighet (Esping-Andersen 1990, 28). En forpliktelse til høy sysselsetting, også blant kvinner, er blant kjennetegnene for de skandinaviske velferdsstatene (Esping-Andersen 1990, 28). Staten har i de nordiske landene påtatt seg omsorgsoppgavene som i mange andre velferdsstater tilfaller familien (kvinner), slik som eldreomsorg og barnehage, for å frigjøre arbeidskapasitet. I den forstand blir staten også en viktig arbeidsgiver, særlig for kvinner (Van Kersbergen og Vis 2014, 66).

I de nordiske landene ble Marshalls ide om sosialt medborgerskap utviklet lengre enn i de andre landene (Anttonen et al. 2012, 4; Esping-Andersen 1990, 27). Alle betaler skatt og avgift inn til det samme systemet og alle nyter de samme rettighetene, uavhengig av status på

arbeidsmarkedet. Sosialt medborgerskap ble dermed utvidet til å gjelde alle innbyggere, ikke bare arbeidstakere (Anttonen et al. 2012, 4). Med Esping-Andersens egne ord: «All benefit; all are dependent; and all will presumably feel obliged to pay.» (Esping-Andersen 1990, 28)

3.1.2 Mot en ny forståelse av medborgerskap i Skandinavia

I sin bok *Citizenship in Nordic Welfare States* (2007) argumenterer Hvinden og Johansson for at medborgerskapet i de Nordiske landene er under endring, mot et mer aktivt medborgerskap (Hvinden og Johansson 2007a, 3). Aktivt medborgerskap innebærer en større vektlegging av individuelt ansvar og frihet (Hinrichs 2007, 211). Globalisering, økonomisk åpenhet, individualisering, økt press mot velferdsstatens bærekraft i lys av en stadig eldre befolkning, inkorporeringen av menneskerettigheter fra nasjonal lovgivning og fremveksten av nye sosiale grupperinger og bevegelser, har ifølge Hvinden og Johansson ført til at medborgerskap har blitt endret og utvidet (“opening citizenship”) (Hvinden og Johansson 2007a, kapittel 1). Endringene innebærer en større vektlegging av de rettigheter og plikter individet har, og et økt individuelt ansvar for egen velferd. Dette kommer til uttrykk blant annet gjennom et økt fokus på aktivisering og forpliktelser tilknyttet sosiale stønader, og økt individuelt ansvar for inntektssikring i alderdommen (Hvinden og Johansson 2007c, 216 - 217).

Omleggingen av pensjonssystemet i Norge de siste tjue årene føyer seg inn i utviklingen Hvinden og Johansson beskriver. Individene har nå et større ansvar for selv å sikre sin egen pensjon, både ved å jobbe for å sikre en tilstrekkelig pensjonsbeholdning (folketrygden og tjenstepensjon) og ved å spare privat. Økende individuelt ansvar medfører også at individene bærer en større andel av risikoen knyttet til inntektstap i alderdommen. Stadig flere risikoelementer knyttet til pensjon er nå flyttet over til individet, som tidligpensjonsrisiko, pensjonsnivårisiko og levealdersrisiko (Veland og Hippe 2013, 12 – 13). Pensjonsreformen innebærer samtidig en økt individuell frihet, spesielt med tanke på når man ønsker å pensjonere seg (Hinrichs 2007, 211), men også hvordan man ønsker å investere sin tjenstepensjon. Ifølge Hinrichs er likevel ikke graden av valgfrihet i det nye pensjonssystemet lik for alle, da ikke alle har mulighet til å gå av med pensjon når de ønsker (Hinrichs 2007, 215). En lavere tjenstepensjonsordning vil for eksempel medføre at man må stå i jobb lengre, sammenliknet med de som har høyere tjenstepensjon, slik redegjørelsen i kapittel to viste. Valgfrihet i det nye

pensjonssystemet kan dermed vise seg å være ulikt fordelt.

3.2 “Policy feedback”

Det er forventet at institusjoner, etter at de har blitt etablert, vil danne grunnlaget for videre politikk og påvirke samfunnet og befolkningen. Denne mekanismen omtales som “policy feedback effects”, og innebærer forventningen om at “policies produce politics” (Pierson 1993, 595). Litteraturen viser til flere former for “policy feedback”, her vil jeg redegjøre for tre. Den første omhandler hvordan politikk (“policies”) skaper nye interessegrupper (Fernández og Jaime-Castillo 2013, 805). Eksempelvis viser Paul Pierson (1996) til hvordan velferdsstatens fremvekst har endret og skapt nye politiske interessegrupper. Ved å gi ytelser til bestemte grupper, som arbeidsløse, barnefamilier, pensjonister og uføre, har velferdsstaten skapt konsentrerte og spesifikke interessegrupper som i kjølvannet av velferdsstatens konsolidering har blitt viktige politiske aktører (Pierson 1996, 151). Disse interessegruppene er ofte knyttet til de velferdsordningene de selv mottar, og har en egeninteresse i å beholde dem slik de er.

For det andre former institusjoner forventninger og handlingsmønstre i befolkningen (Fernández og Jaime-Castillo 2013, 805; Pierson 1993, 608). Velferdsstaten har ifølge Pierson en slik “feedback effect” i den forstand at den fordeler ressurser og skaper intensiver som har stor innflytelse på individers livsvalg, slik som valg av arbeid, når man velger å gå av med pensjon og hvordan man fordeler husarbeidet mellom familiemedlemmer (Pierson 1993, 606).

«Through their social and labour market policies, governments plan in terms of individual life courses. The scope of these provisions, taxation rules, social rights, and entitlements has great impact on our lives, and individuals plan increasingly in relation to and in reaction to these policies.» (Hernes 1987, 101)

For det tredje skaper institusjoner normative forventninger og holdninger om hvordan samfunnet bør organiseres, såkalt “normative feedback effects” (Svalfors 2010, 120). Esping-Andersen hevdet at hvert av de ulike velferdsregimene ville skape “its own unique fabric of social solidarity” (Esping-Andersen 1990, 58). Svalfors (2010) har undersøkt effektene av “normative

feedback effects” ved å studere forskjeller mellom holdninger til omfordeling og statens ansvar mellom innbyggere i tidligere Vest-Tyskland og Øst-Tyskland i perioden 1990 til 2006. Etter murens fall ble det som tidligere hadde vært Øst-Tyskland innlemmet i Vest-Tyskland hvis økonomiske system og velferdsinstitusjoner ble utvidet til å omfatte hele Tyskland. Svallfors fant at etter innlemmelsen ble holdningene til velferd og staten blant dem som tidligere hadde bodd i øst likere dem som tidligere hadde bodd i vest. Dette skyltes i særlig stor grad yngre generasjoner som vokste opp etter murens fall og ikke hadde tidligere formative erfaringer om hvordan institusjonene burde innrettes (Svallfors 2010, 131). Alt i alt fant Svallfors at: “New institutions create new normative expectations that lead to new attitudes towards public policies.” (Svallfors 2010, 131)

Studier av “feedback effects” på en befolkning støter som regel på problemer med å definere årsaksretning (Svallfors 2010, 120). Spørsmålet om hva som påvirker hva, om holdninger i befolkningen skaper behov for nye institusjoner, eller om nye institusjoner skaper nye holdninger blant befolkningen, står ofte igjen ubesvart. Svallfors løser dette problemet gjennom sitt “naturlig eksperimentelle” forskningsdesign, som viser at nye institusjoner bidrar til å skape og forme nye holdninger blant befolkningen. Øvrig forskning på “feedback effects” viser ofte til at vekselvirkningene mellom institusjoner og holdningsendringer utgjør en evig sirkel, kalt en “feedback loop” (Svallfors 2010, 121). Pensjonsreformen i 2011 utgjør i dette tilfellet en interessant case ettersom reformen var en elitedrevet prosess, drevet frem av politikerne for å holde kostnadene knyttet til fremtidige velferdsutgifter nede, og var i liten grad et resultat av et krav om endring blant befolkningen (Ervik og Lindén 2015).

3.2.1 Privat pensjonssparing som en “policy feedback”?

“Feedback”-litteraturen i komparativ velferdsforskning antar at når institusjoner først er etablert vil de ha “feedback effects” i samfunnet og på sivilbefolkningen, og forme handlinger og normative holdninger til institusjonene (Svallfors 2010, 119, 131). En omlegging av pensjonssystemet med økende individuelt ansvar for inntektssikring i alderdommen bør, ifølge “policy feedback” litteraturen, påvirke individers valg og holdninger til pensjon. Om vi legger litteraturen om “feedback effects” til grunn, vil en endring i pensjonssystemet mot et større individuelt ansvar for egen inntektssikring i alderdommen forvente at flere sparer til egen

pensjon og står lengre i jobb for å sikre seg en større alderspensjon. Samtidig er kunnskap om hvordan institusjoner påvirker individene en forutsetning for “policy feedback” blant befolkningen. Dette gjelder særlig for pensjon, ettersom det nye pensjonssystemet er bygget opp slik at individuelle valg med hensyn til arbeid, investeringsvalg og privat sparing danner grunnlaget for ens fremtidige pensjon. Manglende kunnskap om pensjon kan dermed forhindre effekten av “policy feedback”, eller gjøre effekten ujevn.

Ifølge Hinrichs er ikke de nylige endringene i de nordiske pensjonssystemene med økende fokus på individuelt ansvar et forsøk på et mer “aktivt medborgerskap” (Hinrichs 2007, 212). I stedet forutsetter disse reformene at innbyggerne er i stand til å handle bevisst for å sikre sin egen velferd (Hinrichs 2007, 212). Økt individuelt ansvar for inntektssikring i alderdommen forutsetter at innbyggerne har tilstrekkelig med kunnskap både om pensjonssystemet generelt og egen pensjonsordning spesielt, til selv sikre seg levedyktige pensjoner. Før pensjonsreformen trådte i kraft i 2011, ble det gjennomført en omfattende informasjonskampanje i offentlig regi (Midsundstad og Hyggen 2011, 16). Det har også blitt etablert flere nettbaserte informasjonstjenester og pensjonskalkulatorer for å øke befolkningens kunnskapsnivå (Midsundstad og Hyggen 2011, 15). Til tross for disse initiativene har tidligere forskning vist at kunnskapen blant de fleste nordmenn om pensjon er generelt lav og ujevnt fordelt (Midsundstad og Hyggen 2011, 16). Tidligere forskning har vist at forskjellene mellom dem som oppgir å ha kunnskap om pensjon går langs tradisjonelle skillelinjer som kjønn, alder, utdanning, inntekt og bransje (Midsundstad og Hyggen 2011, 71). For å kunne ta aktive valg for å sikre fremtidig pensjon, gjennom blant annet å spare privat, forutsetter det at man har forstått konsekvensene av pensjonsreformen og hvordan det påvirker en selv. Samtidig vil også potensialet for å spare privat, og stå lengre i jobb, varierer ut ifra inntekt og arbeidssituasjon. De som tjener mest vil ha en større evne til å ta det individuelle ansvaret for egen inntektssikring, mens de som tjener minst vil ha mindre potensiale.

Grødem undersøkte i sin studie hvordan respondentene tror økonomien deres vil bli når de blir pensjonister, de aller fleste svarte at de tror den vil bli “middels” (Grødem 2019b, 72). Samtidig var det enkelte grupper som hadde mindre tillitt til pensjonssystemet enn andre, dette gjaldt kvinner, deltidsarbeidende og lavtlønnede (Grødem 2019b, 72). Grødem tolker dette som at fordelingsmekanismene i folketrygden lang på vei er forstått siden dette er grupper som står i

fare for å komme dårligere ut enn andre (Grødem 2019b, 72). Ved hjelp av et søylediagram undersøker Grødem hvem som sparer til pensjon fordelt etter hvordan de tror deres fremtidige økonomi vil bli. Figuren viser en tydelig tendens til at det er de som er minst bekymret for sin fremtidige økonomi som sparer til privat pensjon (Grødem 2019b, 48). Figuren tyder på at selv med en oppfattelse av at man i fremtiden vil få en dårlig økonomi er sannsynligheten for å spare til privat pensjon lav. Dette henger sannsynligvis sammen med økonomi, hvor de som tjener mest har noe å spare av, og dermed har mindre grunn til å bekymre seg om fremtidig økonomi enn de som tjener mindre. Tidligere forskning underbygger også dette.

I den første analysen vil jeg undersøke nærmere hvilke faktorer som påvirker hvorvidt individer sparer til egen pensjon, for å undersøke hvordan privat pensjonssparing former skillelinjene i det nye pensjonssystemet. “Policy feedback”-litteraturen forventer at individer innretter seg etter de institusjonelle ordningene og tilpasser seg deretter. Samtidig viser tidligere forskning at de som tjener mest har størst sannsynlighet for å spare til egen pensjon (Grødem 2019b, 46). Basert på redegjørelsen i kapittel én har jeg utformet en rekke hypoteser om hvem som sparer til privat pensjon, evt. også hvem som burde spare til privat pensjon. Om de som står i fare for å komme dårligere ut av pensjonssystemet ikke sparer til egen pensjon, kan inntektsulikhetene i det nye pensjonssystemet potensielt bli veldig store.

I den andre analysen undersøker jeg hvilke politiske konsekvenser dette kan ha ved å undersøke hvilke holdninger respondentene har til folketrygdens omfordelingsprinsipper og hvordan privat pensjonssparing korrelerer med disse holdningene. En stadig større andel av individers pensjon vil i fremtiden bestå av private tillegg, både fra arbeidsgiver og egen kapital. Tatt i betraktning at det nye systemet legger opp til at man i økende grad skal ta ansvar for egen pensjon, vil dette påvirke holdninger til hvordan systemet bør innrettes og graden av omfordeling? Vil en økende individualisering av pensjonssystemet påvirke solidariteten for alderspensjonister? Hvis “alle” i prinsippet kan spare til privat pensjon, vil dette skape ulike holdninger til omfordeling blant de som sparer og de som ikke gjør det? Og vil slike forskjeller gjenspeile seg i partivalg?

3.3 Hypoteser, del 1 – hvem sparer til privat pensjon?

I den første analysen undersøker jeg hvilke faktorer som påvirker hvorvidt arbeidstakere sparer til egen pensjon. Basert på redegjørelsen i kapittel to har jeg utformet en rekke hypoteser. Hypotesene vil bli testet i kapittel fem for å undersøke hvilken rolle privat pensjonssparing spiller i å forme skillelinjene i det nye pensjonssystemet.

Inntekt:

Slik redegjørelsen i forrige kapittel viste vil de som har høye inntekter ofte ha gode pensjonsordninger, med høy innskuddsrate og som regel også god AFP-dekning. De har dermed ikke samme behov for å spare til privat pensjon som de med lavere inntekter, og som regel lavere innskuddsrate. Tidligere forskning gjennomført av Nav og Fafo på privat sparing fant at høy inntekt var den faktoren som betydde mest for om man sparte til privat pensjon (Grødem 2019b, 46). Dette henger sammen med at de med høyere inntekt som regel har mer å sette av til sparing og investering enn de med lavere inntekt. Basert på dette formulerer jeg følgende hypoteser om sparing til privat pensjon.

Hypotese 1.1a:

De som har høyere inntekt har større sannsynlighet for å spare til privat pensjon enn de som har lavere inntekt

Samtidig viser Hippe, Hammer og Vøien sin studie at de som har lav lønn, uavhengig av hvor de jobber og om de er menn eller kvinner, vil få lavest pensjonsnivå, mellom 200 000 og 300 000 (NOK) (se figur 2.3). Basert på “policy-feedback”-litteraturens forventning om at individene vil tilpasse seg institusjonene, samt det reelle behovet for å spare privat, kan man formulere motsatt hypotese:

Hypotese 1.1b:

De som har lavere inntekt har større sannsynlighet til å spare til privat pensjon enn de som har høyere inntekt

Utdannelse

Utdannelse ofte henger sammen med inntekt (Midtsundstad og Hyggen 2011, 49). Midtsundstad og Hyggen fant at sannsynligheten for å spare i aksjemarkedet steg med høyere utdanning (2011, 49). Om man legger hypotese 1.1a og tidligere forskning til grunn kan følgende hypotese formuleres:

Hypotese 1.2:

De som har høyere utdannelse har større sannsynlighet til å spare til privat pensjon enn de som har lavere utdannelse

Alder

Gjennomgangen til Hippe, Hammer og Vøien viste at de eldste årskullene vil komme best ut av det nye pensjonssystemet, uavhengig av tjenestepensjonsordning. Midtsundstad og Hyggen fant i sin studie at det var de mellom 50 – 59 år og 60 – 68 år som sparte mest i aksjer og fond (2011, 48). Tidligere forskning har vist at interessen for pensjon øker med alder, særlig etter fylte 50 år (Grødem 2019b, 24). Dette er ikke overraskende ettersom pensjon blir mer aktuelt jo eldre man blir. I mitt datasett er høyeste alder 53, laveste 29. Selv om dette aldersgapet er mindre enn i Midtsundstad og Hyggen sine data, er det likevel mulig å tenke at liknende mønster også vil finnes her, om mulig noe svakere, og at eldre årskull har større sannsynlighet for å spare privat. Følgende hypotese om alder kan formuleres:

Hypotese 1.3a:

Jo eldre man er, jo større er sannsynligheten for at man sparer til privat pensjon

Samtidig viser Hippe, Hammer og Vøien (2018) sin studie at det er yngre årskull som har størst behov for å spare til pensjon, uavhengig av hvilken tjenstepensjon de er omfattet av, og at eldre årskull generelt kan forvente en god pensjon, uavhengig av pensjonspakke. Basert på “feedback effects”-litteraturen og Svallfors (2010) sine funn om at yngre generasjoner er mer mottakelige for nye institusjonelle ordninger kan følgende hypotese formuleres:

Hypotese 1.3b:

Jo yngre man er, jo større er sannsynligheten for at man sparer til privat pensjon

Kjønn:

Grødem (2019b) fant, basert på samme datamaterialet som jeg bruker i denne analysen, at menn sparer mer til pensjon enn kvinner. Det samme finner Midtsundstad og Hyggen (2011, 48) når det kom til sparing i aksjer og fond. Basert på tidligere forskning kan man forvente en direkte effekt av kjønn på den avhengige variabelen, men man kan også forvente at kjønn har en indirekte effekt gjennom andre variabler som inntekt, utdanning og sektor, ettersom menn i større grad jobber i privat sektor og tjener mer enn kvinner. Følgende hypotese kan dermed formuleres:

Hypotese 1.4:

Menn har større sannsynlighet for å spare til privat pensjon enn kvinner

Sektor

Slik gjennomgangen i forrige kapittel viste, er det en generell forskjell på hva ansatte i privat sektor kan forvente å få i pensjon i motsetning til ansatte i offentlig sektor. Ansatte i offentlig sektor får generelt høyere, i tillegg til livslang tjenstepensjon, og har derfor mindre behov for å spare privat. For ansatte i privat sektor avhenger behovet for privat sparing av kvaliteten på

tjenestepensjonen og om de har AFP. Det vil likevel være mer pressende for ansatte i privat sektor å spare til privat pensjon ettersom de aller fleste kun har 10 års utbetaling, uavhengig av innskuddsrate. Basert på “feedback-effects”-litteraturen kan følgende hypotese formuleres:

Hypotese 1.5:

Ansatte i privat sektor har større sannsynlighet for å spare til privat pensjon enn ansatte i offentlig sektor

Tjenestepensjon

Behovet for å spare til privat pensjon varierer ut ifra hvor god tjenestepensjon man har gjennom sin arbeidsplass. Actecan (2019) sin rapport viser at det er stor forskjell i kvaliteten på de ulike tjenestepensjonene mellom de ulike næringene. Næringer som olje og gass, og bank og finans har en høy innskuddsrate opp mot 6–7 %, mens næringer som hotell og restaurant, tjenesteyting og kultur lave innskuddssatser på mellom 2 og 3 %. Ansatte (yngre årskull) som jobber i disse næringene vil, slik Hippe, Hammer og Vøien sine beregninger viser, få lave pensjonspakker, rundt 50 % av kompensasjonsnivå i pensjon, og er dermed mer avhengig av å spare privat for å kunne få tilvakt levestandard som pensjonist. Det har blitt gjort lite forskning på forholdet mellom tjenestepensjon og privat pensjonssparing. Basert på behovet for sparing kan man utforme følgende hypotese:

Hypotese 1.6:

Ansatte i bransjer med gjennomsnittlig lav innskuddsrate har større sannsynlighet for å spare privat enn ansatte i bransjer med gjennomsnittlig høyere innskuddsrate.

Samtidig viser tidligere forskning at de aller færreste er bevisst sin egen tjenestepensjonsordning (Grødem 2019b, 72). Manglende kunnskap om egen tjenestepensjon kan medføre at man ikke ser behovet for å spare privat og derfor ikke gjør det. Videre viser Actecan sin rapport at næringer med god kvalitet på tjenestepensjonsordningene som regel også har høy gjennomsnittlig inntekt (Actecan 2019, 38). De med høyere lønn har større mulighet til å sette av mer penger til privat

sparing enn de med lavere lønn. Det kan derfor være en sammenheng mellom hypotese 1.1a og hypotese 1.6.

AFP

Tilgang på AFP vil være avgjørende for dem som er omfattet slik Hippe, Hammer og Vøien (2018) sin studie viser. AFP er en livslang tjenstepensjonsordning hvilket vil være viktig, særlig for ansatte i privat sektor. Ansatte i offentlig sektor har som regel offentlig AFP, mens for ansatte i privat sektor avhenger det av om de jobber i en bedrift med tariffavtale. Det har blitt gjort lite forskning på forholdet mellom AFP og privat sparing. Ansatte med tilgang på AFP vil ha mindre behov for å spare til privat pensjon, derfor kan følgende hypotese formuleres basert på antagelsen om “policy feedback”:

Hypotese 1.7:

Ansatte i bransjer med lav AFP-dekning har større sannsynlighet for å spare privat enn ansatte i bransjer med høy AFP-dekning.

Samtidig viser tidligere forskning at høy tjenstepensjon og AFP-dekning som regel korrelerer (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 20). De med høy inntekt har med andre ord større sannsynlighet både for å ha høy innskuddsrate i tjenstepensjon og AFP-dekning. Det kan derfor vise seg å være sammenheng mellom hypotese 1.1a, 1.6 og 1.7.

Snakker om pensjon

Kunnskap og bevissthet om pensjonssystemet kan tydeliggjøre behovet for å privat sparing. Flere studier har vist at kunnskapen om pensjon blant befolkningen er generelt lav (Midtsundstad og Hyggen 2011, 16). Forskjellene mellom dem som oppgir å ha kunnskap om pensjon går langs mer tradisjonelle skillelinjer som kjønn, alder, utdanning, inntekt og bransje (Midtsundstad og Hyggen 2011, 71). I mitt datasett er det ikke en egen variabel som omhandler kunnskap om

pensjonssystemet, men det er en variabel om hvor ofte respondentene snakker med partner/ektefelle om hvordan de tror de vil få det økonomisk som pensjonister. I den tro om at diskusjon om fremtidig økonomi som pensjonist vil føre til økt bevissthet om pensjon kan følgende hypotese formuleres:

Hypotese 1.8:

Jo oftere man diskuterer fremtidig økonomi som pensjonist sammen med sin partner/ektefelle jo større sannsynlighet har man for å spare til privat pensjon

3.4 Hypoteser, del 2 – korrelerer privat pensjonssparing med holdninger til pensjonssystemet?

I den andre analysen vil jeg undersøke hvilke holdninger respondentene har til pensjonssystemet, og hvordan privat pensjonssparing korrelerer med holdninger til pensjonssystemets omfordelingsprinsipper og partivalg. Datasettet jeg benytter meg av ber respondentene ta stilling til en rekke påstander om folketrygdens utforming, og si i hvor stor grad de er enige eller uenige i påstanden. Uavhengig av hva slags tjenstepensjon den enkelte er omfattet av vil folketrygden utgjøre mesteparten av den enkeltes pensjon. Det er derfor mest relevant å be respondentene ta stilling til den delen av pensjonssystemet de har til felles. Den andre analysen er i stor grad inspirert av Grødem (2019a) sin studie, som benytter det samme datamaterialet og variablene som jeg bruker. I tillegg til å undersøke hvordan privat pensjonssparing korrelerer med holdninger, undersøker jeg også forholdet mellom privat pensjonssparing og partivalg ved valget i 2017. Basert på tidligere forskning har jeg utformet tre hypoteser som vil bli testet i kapittel seks.

De som har tjent mest bør få mest

I undersøkelsen blir respondentene bedt om å ta stilling til en rekke hypoteser om den nye folketrygdens innretning. Undersøkelsen ber respondentene ta stilling til om: “Personer som har

hatt høye lønnsinntekter gjennom livet, bør få mer pensjon fra folketrygden enn personer som har hatt lavere lønnsinntekter gjennom livet”, og oppgi hvor enige/uenige de er påstanden på en skala fra “helt enig” til “helt uenig”.

Den reformerte folketrygden er innrettet slik at personer med høye lønnsinntekter gjennom livet får mer pensjon fra folketrygden enn personer med lavere lønnsinntekter ved at man tjener opp en pensjonsbeholdning tilsvarende 18,1 % av pensjongivende inntekt opp til 7,1 G per år.

Garantipensjon (minstepensjon) og opptjeningstaket på 7,1 G gjør likevel at inntektsulikhetene mellom dem med lavere lønn og de med høyere lønn i alderspensjon ikke blir for store. Selv om folketrygden har omfordelende effekter, ligger premisset om inntektsavhengig pensjon til grunn. “Policy feedback”-litteraturen forventer at institusjoner vil påvirke befolkningens normative holdninger til hvordan samfunnet og institusjoner bør utformes. En reformert folketrygd som legger opp til at pensjon skal gjenspeile livsinntekt kan dermed forventes å forme holdninger om inntektsavhengig pensjon.

I sin studie av holdninger til pensjonssystemet fant Grødem (2019a) at de med høyere inntekt (særlig dem med inntekt over 600´) hadde større sannsynlighet for å være enige i påstanden om at personer som har hatt høye lønnsinntekter gjennom livet, burde få mer pensjon fra folketrygden enn personer som har hatt lavere lønnsinntekter gjennom livet (Grødem 2019a). Grødem tolker dette som et tegn på at holdninger til pensjonssystemet i stor grad er basert på økonomiske egeninteresser (Grødem 2019a, 295).

I kapittel seks vil jeg bygge videre på Grødem sin studie og undersøke om det å spare til privat pensjon korrelerer med holdninger til folketrygdens omfordelingsprinsipper. Vil det at man tar ansvar for inntektssikring i alderdommen ved å spare privat korrelere med holdninger om at alderspensjon i folketrygden skal gjenspeile individuell innsats og arbeid? Om man legger til grunn hypotese 1.1a og Grødem sine funn, er det grunnlag for å forvente at privat pensjonssparing vil korrelere positivt med holdningen om at de som har tjent mest også burde få mer i pensjon. De som ikke sparer til pensjon derimot, kan tenkes å ha en egeninteresse av at staten i større grad omfordeler pensjonsytelser og tar et større ansvar for inntektssikring i alderdommen. Følgende hypotese kan dermed formuleres:

Hypotese 2.1

Privat pensjonssparing vil korrelerer positivt med holdningen om at personer som har hatt høye lønnsinntekter gjennom livet, bør få mer pensjon fra folketrygden enn personer som har hatt lavere lønnsinntekter gjennom livet

Alle bør få samme pensjon fra folketrygden uansett hvor mye de har jobbet

Den andre påstanden respondentene blir bedt om å ta stilling til er: “*Alle bør få samme pensjon fra folketrygden uansett hvor mye de har jobbet og hvor mye de har tjent i løpet av livet.*” Også her bes respondentene oppgi sin vurdering av påstanden på en skala fra “helt enig” til “helt uenig”. Det nye pensjonssystemet legger som tidligere nevnt opp til en sterkere kobling mellom arbeidsinnsats og pensjon, hvor pensjon gjenspeiler livsinntekt i arbeidslivet. Påstanden om at alle skal få det samme i alderspensjon uansett hvor mye de har jobbet og tjent er derfor i strid med folketrygdens oppbygning.

Grødem fant i sin studie at de med høyere lønnsinntekter hadde mindre sannsynlighet for å være enige i påstanden om at alle bør få samme pensjon fra folketrygden uansett hvor mye de har jobbet og hvor mye de har tjent gjennom livet (Grødem 2019a). Korrelasjonen gjaldt kun for inntekt over 600 000, koeffisientene for inntekt under 600 000 var derimot ikke signifikante. Grødem ser disse funnene i sammenheng med tidligere forskning som viser at middelklassen i større grad støtter opp om velferdsordninger som kommer dem selv til gode (Grødem 2019a, 295).

Om alle fikk det samme i pensjon uavhengig av arbeidsinnsats ville dette undergrave prinsippet om at pensjon skulle gjenspeile innsatsen på arbeidsmarkedet, hvilket var blant argumentene for å gjennomføre pensjonsreformen. Basert på Grødem (2019a) sine funn og hypotese 1.1a forventer jeg at privat pensjonssparing vil korrelerer negativt med holdningen om at alle bør få det samme i alderspensjon uansett hvor mye de har jobbet og tjent. De som sparer til egen pensjon kan mest sannsynlig gjøre det i kraft av å ha en stødig inntekt. Jeg forventer at holdninger og handlinger vil korrelere, hvilket tilsier at de som jobber og sparer til privat pensjon

antas å ha holdninger som støtte prinsippet om en inntektsbasert pensjon. Dette prinsippet legges til grunn både for hypotese 2.1 og 2.2. Jeg legger dog ikke opp til noen årsaksretning i forholdet mellom holdninger og handlinger, dette vil diskuteres ytterligere i kapittel fire. Foreløpig kan følgende hypotese formuleres:

Hypotese 2.2

Privat pensjonssparing vil korrelerer negativt med holdningen om at alle bør få samme pensjon fra folketrygden uansett hvor mye de har jobbet og hvor mye de har tjent i løpet av livet.

Partivalg

I den siste analysen undersøker jeg om privat pensjonssparing påvirket partivalg ved stortingsvalget i 2017. Tidligere studier har vist at alderspensjon er blant de velferdsytelsene som har størst oppslutning blant befolkningen i europeiske land (van Oorschot 2006), og denne støtten har vist seg stabil gjennom økonomiske kriser og nedgangstider (Grødem 2019a, 284). Ifølge Jensen (2012) henger dette sammen med at pensjon er en livsløpsrisiko alle regner med å bli utsatt for, uavhengig av sosioøkonomisk status. Alle velgere forventes å støtte opp om velferdsprogrammer som omhandler livsløpsrisikoer, som helsetjenester og alderspensjon, og alle partier forventes derfor å støtte disse velferdsytelsene (Jensen 2012, 279). Med andre ord forventes partipolitikk innenfor de velferdspolitiske feltene som helse, barnestøtte, barnehage og alderspensjon, slutte å spille en nevneverdig rolle ettersom alle partier, uavhengig av plassering på venstre-høyre akse, vil støtte disse velferdsprogrammene. Ytelser knyttet til arbeidsmarkedsrisikoer derimot, som arbeidsløshet og sykepengene, vil fortsette å være preget av partipolitikk og partienes syn på fordelingsbyrden av disse risikoene (Bay og Pedersen 2015, 64).

Jensen sin teori impliserer at støtten til ulike velferdsprogrammer er motivert av egeninteresser (Bay og Pedersen 2015, 65). Om man selv regner med å få behov for en velferdstjeneste, slik som helsetilbud eller alderspensjon, er man mer innstilt på å støtte den. Livsløpsrisikoer blir også kalt "middelklassevelferd" ettersom dette er risikoer også middelklassen kan regne med å bli utsatt for og dermed har en egeninteresse i å beholde. I sin studie av velferdspolitiske holdninger i Norge i 2009 fant Bay og Pedersen at ytelser til de eldre var gjennomgående mest populære blant velgere, mens støtte rettet mot de svakeste, som sosialhjelp, hadde svakere støtte (Bay og

Pedersen 2015, 68). Når utvalget ble gruppert etter inntekt fant man at støtte til gamle og unge var relativt høy i alle inntektsgrupper, og falt bare svakt med stigende inntekt, mens støtte til svakere var lavere og hadde en sterk fallende tendens med stigende inntekt (Bay og Pedersen 2015, 69 – 70). “[...] heller ikke innenfor en institusjonell velferdsmodell som den norske nyter ytelse til de svake samme støtte i opinionen som ytelse som kommer folk flest eller middelklassen til gode.” (Bay og Pedersen 2015, 68 – 69)

Bay og Pedersen undersøkte også Jensen sin hypotese om at høyre-venstre partipolitikk ikke lenger har noen betydning for hvordan utgiftene til middelklassevelferd prioriteres (Bay og Pedersen 2015, 73). De målte velgernes støtte til ulike velferdsordninger fordelt etter partipreferanser. Resultatene de fikk var i tråd med Jensen sin hypotese, det var ingen systematisk tendens til lavere oppslutning om ressursbruk til velferd for gamle og unge blant de ulike partipreferansene (Bay og Pedersen 2015, 74). Velferd for de svake fulgte derimot en klar fallende tendens fra partier fra venstre mot høyre (Bay og Pedersen 2015, 74). Unntaket var FrP sine velgere, som ga det sterkeste uttrykket for større ressursbruk for de gamle enn noen av de andre partienes velgere (Bay og Pedersen 2015, 74). FrP sine velgere hadde også et generelt høyt nivå av støtte til velferd for de svake, på linje med partiene på venstresiden (Bay og Pedersen 2015, 74). FrP-velgernes støtte til velferdsprogrammer er i tråd med Röth, Alfonso og Spies’ funn om at populistiske partier tiltrekker seg velgere fra arbeiderklassen som har interesse av å beholde velferdsprogrammene slik de er, spesielt de “gamle” velferdsprogrammene slik som pensjon (Röth, Alfonso og Spies 2018, 329). Tradisjonelle arbeiderklassevelgere har blitt en større velgergruppe for populistiske partier de siste tiårene, hvilket også påvirker politikken de fører i mer venstreorientert retning (Röth, Alfonso og Spies 2018, 327).

Selv om studien til Bay og Pedersen illustrerer den generelt høye støtten blant befolkningen til alderspensjon, undersøker de ikke forskjeller innad i pensjonssystemet. I den siste analysen undersøker jeg om privat pensjonssparing påvirket partivalg ved stortingsvalget 2017. Gjennom en litteraturanalyse av partiprogrammer før stortingsvalget 2017 undersøker jeg hvilken pensjonspolitik de ulike partiene gikk til valg på. Pensjon var ikke et av hovedtemaene under valget 2017, noe partiprogrammene bærer preg av. Flere av partiene uttrykker ikke sterke formeninger om pensjonspolitikken i sine partiprogrammer. De sakene som var viktigst for velgerens stemmegivning i 2017 var innvandring, miljø, skole/utdanning, skatter og avgifter

(Bergh og Aardal 2019, 12). Ved gjennomgang av partienes partiprogram finner jeg likevel en skillelinje mellom de partiene som ønsker å beholde pensjonssystemet slik det er og gjennomføre pensjonsreformen i offentlig sektor slik planlagt, og de partiene som ønsker en større endring av pensjonssystemet med mer omfordeling.

De aller fleste partier uttrykker at de ønsker å videreføre pensjonsreformen slik den ble vedtatt i 2011 og reformere offentlig tjenstepensjon og AFP i tråd med pensjonsreformen (slik det har blitt gjort). Både FrP, SV, Rødt og Kystpartiet uttrykker et ønske om at pensjonsutbetalinger skal følge den overordnede lønnsutviklingen i samfunnet. Dette vil i så fall gjelde alle pensjonister. De eneste partiene som uttrykker et eksplisitt ønske om endringer i pensjonssystemet i retning større omfordeling er Arbeiderpartiet, SV og Rødt. FrP derimot gikk ikke til valg på et mer omfordelende pensjonssystem i 2017.

Arbeiderpartiet er det eneste partiet med uttalt mål om at flere skal kunne opparbeide seg 2/3 av livsinntekt i pensjon i sitt partiprogram (Arbeiderpartiets partiprogram 2017 – 2021, 19).

Arbeiderpartiet vil også ha et felles lovverk for privat tjenstepensjon og livslang utbetaling eller minst til man fyller 85 år (Arbeiderpartiets partiprogram 2017 – 2021, 19). SV er ikke like konkrete i sine ønsker om større omfordeling, men de vil “motvirke kuttene og de sosialt urettferdige sidene av pensjonsreformen” og øke utbetalingene av folketrygden (SV’s arbeidsprogram 2017 – 2021, 16). Rødt er det partiet som har viet mest plass til pensjonspolitikk i sitt partiprogram. De ønsker å avvikle levealdersjusteringen, gi alle mulighet til å gå av ved 62 år, gjeninnføre AFP som en tidligpensjonsordning i privat sektor, samle OTP i en felles forsikringsordning, øke innskuddsratene og la den ha livsvarig utbetaling (Rødts arbeidsprogram 2017 – 2021, 29 – 30).

Ved valget i 2017 var det med andre ord en partipolitisk skillelinje mellom norske partier om hvor omfordelende pensjonssystemet skal være som i stor grad fulgte tradisjonell venstre-høyre skillelinjen. Basert på forventningen om at de som ikke sparer til privat pensjon har et større behov for omfordelende pensjonspolitikk og mer statlig regulering, kan man lage følgende hypotese:

Hypotese 2.3:

De som ikke sparer til privat pensjon har større sannsynlighet for å ha stemt Ap, SV og Rødt ved stortingsvalget 2017, enn de som sparer til pensjon.

Kapittel 4. Metode

4.1 Data

For å undersøke min problemstilling benytter jeg meg av datasettet “Mellom effektivitet og likhet: arbeidsinsentiver, sosial omfordeling og kjønnslikestilling i det reformerte pensjonssystemet”. Datasettet er samlet inn i forbindelse med prosjektet “Pensjonsreformen - mellom likhet og effektivitet” i regi av Axel West Pedersen. Dataene er gjort tilgjengelige og hentet fra NSD etter søknad.

Formålet med prosjektet var å undersøke hvilke empiriske effekter pensjonsreformen har for ytelsesnivå, inntektsfordeling og likestilling mellom kjønnene (NSD, u.å). Prosjektets hovedtema har vært å undersøke befolkningens tilpasninger til og holdninger til det reformerte pensjonssystemet i et likestillingsperspektiv (NSD, u.å). Undersøkelsen inneholder derfor en rekke spørsmål om folketrygdens omfordelingsmekanismer, ordningen med omsorgsopptjening, og spørsmål om sivilstatus og familie. Undersøkelsen stiller i tillegg en rekke generelle spørsmål om pensjonssystemet og privat pensjon som vil benyttes i min analyse.

4.1.1 Enheter

Analysens enheter er respondentene i undersøkelsen. Undersøkelsen ble gjennomført som en web-basert survey av Gallup-panelet fra Kantar TNS med en varighet på ca. 20 minutter (Grødem 2019a, 287). Gallup-panelet er et undersøkelsespanel bestående av om lag 40 000 mennesker over 15 år, drevet av Norsk Gallup, et datterselskap av Kantar (Galluppanelet, u.å.).

Medlemmene blir vervet gjennom invitasjon for å sikre at panelet er så representativt for den norske befolkningen som mulig (Galluppanelet, u.å.). Svarene respondentene i Gallup-panelet gir blir koblet opp mot bakgrunnsinformasjon innhentet i forbindelse med rekruttering (NSD, u.å.). Et bruttoutvalg på 8213 personer ble trukket ut av Gallup-panelet med tilbud om å delta i undersøkelsen, hvorav 3080 personer svarte og utgjør undersøkelsens netto-utvalg (NSD, u.å.). Det gir en svarandel på 37,5 % (NSD, u.å.).

For å justere for ulik sverdeltakelse blant respondenter har Kantar TNS konstruert en vekt basert på kjønn, alder og geografisk bosted (Grødem 2019a, 288). Denne vekten benyttes i analysen av dataene. Det er dog noen respondenter som ikke har blitt vektet. Ettersom det ikke er formålstjenlig å benytte vekt uten at alle respondentene har blitt vektet, tar jeg vekk de respondentene som er uvektet.⁹ Respondentene i denne undersøkelsen er anonymisert.

Aldersspennet i datasettet varierer fra 29 år til 53 år. Det vil si at alle respondentene er født i 1963 eller senere. Det var et bevisst valg av forskerne bak undersøkelsen å sette øvrig aldersgrense til 53 år, fordi de ønsket å kun inkludere dem som er helt omfattet av det nye pensjonssystemet (Grødem 2019a, 187). Den nedre aldersgrensen er satt ved 29 fordi forskerne ønsket respondenter som var etablert i familier og/eller yrkesliv (Grødem 2019a, 287 – 288).

I mitt datasett har jeg valgt å utelukke de som ikke er i arbeid ettersom min problemstilling omfatter kun arbeidstakere. For bedre å kunne sammenlikne pensjonsordninger har jeg kun valgt å inkludere de som er i arbeid (både deltid og heltid). Følgende respondenter blir dermed utelatt av analysen: Alderspensionister (2), arbeidsledige (5), trygdemottakere (200), studenter (58) og hjemmeværende (18). På grunnlag av dette har jeg 364 færre observasjoner enn det originale datasettet, totalt 2716 observasjoner.

⁹ Grødem (2019a), i sin studie basert på samme data, benytter alle observasjonene i dataene, også de som er uvektet. Jeg har i min studie valgt å kun bruke de observasjonene (arbeidstakere) som har blitt vektet. Robusttesten viser at svaralternativene i liten grad er påvirket av vektning. Signifikansnivå i resultatene forblir det samme med og uten vekt, og koeffisientene endrer seg i liten, om noen grad.

4.1.2 Tidsperiode

Dataene ble samlet inn i perioden november-desember 2017. Ettersom Norsk Gallup innhenter respondentenes svar på spørreundersøkelsen kun en gang, er dataene tverrsnittsdata. De gir et innblikk i hvordan respondentene stiller seg til spørsmålene stilt i spørreundersøkelsen på det gitte tidspunktet. Det er dermed ikke mulig å måle endringer blant respondentene over tid, eller som et resultat av en “behandling”. Dataene gir i stedet et innblikk i respondentenes holdninger og handlinger på det gitte tidspunkt.

4.2 Fremgangsmåte

For å undersøke de ulike hypotesene gjennomfører jeg to analyser. Først undersøker jeg hvilke faktorer som påvirker hvorvidt man sparer privat eller ei. Deretter undersøker jeg hvorvidt privat pensjonssparing korrelerer med holdninger til pensjonssystemet og partivalg ved stortingsvalget 2017. I den første analysen undersøker jeg hypotese 1.1 - 1.8, og i den andre analysen undersøker jeg hypotese 2.1 - 2.3. Jeg har delt de to analysene inn i to kapitler, kapittel fem og kapittel seks. I det første analysekapittelet vil den avhengige variabelen være <privat sparing>. I det andre analysekapittelet vil det være tre avhengige variabler, med tre påfølgende regresjonsanalyser, <lønnsinntekter(A)>, <arbeid(B)> og <pensjonspolitikk(C)>. For en oversikt over alle variablene, se tabell 4.1.

TABELL 4.1 Variabler til regresjonsanalyse 1 og 2

Variabelnavn	Operasjonalisering	Hypotese
Sparer privat. Avhengig variabel, første regresjonsanalyse	1 hvis respondenten sparer privat, 0 hvis ikke	1.1 - 1.8
A, lønnsinntekter Avhengig variabel, andre regresjonsanalyse	Påstand: “Personer som har hatt høye lønnsinntekter gjennom livet, bør få mer pensjon fra folketrygden enn personer som har hatt lavere lønnsinntekter gjennom livet.” 1 – helt enig/litt enig, 0 – verken enig eller uenig/litt uenig/veldig uenig	2.1

B, arbeid Avhengig variabel, andre regresjonsanalyse	Påstand: “Alle bør få samme pensjon fra folketrygden uansett hvor mye de har jobbet og hvor mye de har tjent i løpet av livet.” 1 – helt enig/litt enig, 0 – verken enig eller uenig/litt uenig/veldig uenig	2.2
C, Pensjonspolitikk Avhengig variabel, andre regresjonsanalyse	Stemte Ap, Rødt eller SV ved stortingsvalget 2017 = 1. Stemte alle andre partier, eller avsto fra å stemme/husker ikke = 0.	2.3
Inntekt (kategori) Uavhengig variabel	Brutto årsinntekt (før skatt og fradrag) kategorisert i fire kategorier. 1: Under 400 000, 2: 400 000 – 499 999, 3: 500 000 – 599 999, 4: Over 600 000. Referansekategori: Under 400 000.	1.1a, 1.1b
Utdanning Uavhengig variabel	Høyeste fullførte skolegang: 1 - grunnskole, 2 - videregående, 3 - fagutdanning/yrkesutdanning/fagbrev, 4 – universitetsutdanning inntil 4 år, 5 – universitetsutdanning mer enn 4 år.	1.2
Alder (kategori) Uavhengig variabel	Alder i tall, kategorisert i fem kategorier. 1: under 35, 2: 35 – 40, 3: 41 – 45, 4: 46 – 49, 5: over 50. Referansekategori: Under 35.	1.3a, 1.3b
Kjønn Uavhengig variabel	1 hvis mann, 0 hvis kvinne.	1.4
Sektor Uavhengig variabel	1 privat sektor, 0 offentlig sektor inkludert offentlig eid selskap.	1.5
Innskudd Uavhengig variabel	Gjennomsnittlig innskuddsrate i de ulike bransjene. Varierer mellom 2 – 7. Gjelder både offentlig og privat sektor, offentlige bransjer er kodet som 7. Basert på Actecan sin rapport, se figur 1 i vedlegget.	1.6
AFP Uavhengig variabel	Gjennomsnittlig tilgang på AFP i de ulike bransjene, 1 – lav (under 50%), 2 – middels (50%), 3 - høy (over 50 %). Basert på Actecan sin rapport, se figur 2 i vedlegget.	1.7
Snakker om pensjon Uavhengig variabel	Snakker med ektefelle/partner om fremtidig økonomi som pensjonist: 0 – aldri, 1 – sjelden, 2 – noen ganger, 3 – ofte, 4 - svært ofte.	1.8
Stortingsvalg Uavhengig variabel	Arbeiderpartiet, SV, Rødt og MDG er kodet 1. Høyre, FrP, Kystpartiet, Senterpartiet, Venstre og KrF er kodet 0.	
Skattenivå Uavhengig variabel	Påstand: “Et høyt skattenivå sikrer fellesgodene.” Rangert på en skala fra 4: “helt enig”, 3: “litt enig”, 2: “verken enig eller uenig”, 1: “litt uenig”	

Privat eierskap Uavhengig variabel	Påstand: “Flere offentlige oppgaver burde utføres av private.” Rangert på en skala fra 4: “helt enig”, 3: “litt enig”, 2: “verken enig eller uenig”, 1: “litt uenig”
Eie/leie Kontrollvariabel	1 eier bolig, 0 leier bolig.
Innvandring Kontrollvariabel, Andre regresjonsanalyse	Påstand: “Vi har nok innvandrere og asylsøkere her i landet.” Rangert på en skala fra 4: “helt enig”, 3: “litt enig”, 2: “verken enig eller uenig”, 1: “litt uenig”.

For deskriptiv statistikk, se tabell 4.3

4.3 Variabler og operasjonalisering

4.3.1 Avhengig variabel 1: Privat pensjonssparing

Den avhengige variabelen i den første analysen er en dikotom variabel. Respondentene ble spurt: “Sparer du privat for å få bedre økonomi som pensjonist?” 1418 personer svarte ja og 1281 svarte nei. Dette er en relativ jevn fordeling av besvarelser hvilket gir et godt grunnlag for å kjøre logistisk regresjon.

Spørsmålet som utgjør den avhengige variabelen er svært generelt, og spesifiserer ikke hvordan man sparer privat eller hvor mye. Spørsmålet skiller dermed ikke på dem som sparer mye hver måned, eller de som sparer veldig lite. Sparing til pensjon kan også skje på svært ulike måter, hvilket impliserer at de som svarer “ja” på spørsmålet kan i utgangspunktet tenke på sparing på helt forskjellige måter. Mens noen tenker på privat sparing som å sette av et visst beløp på en konto, kan andre tenke på sparing som nedbetaling av gjeld. Det er også mulig at man tenker på sparing til pensjon som et spørsmål om generell sparing og oppfatter spørsmålet om hvorvidt man sparer penger i det hele tatt eller ikke. Spørsmålet impliserer likevel at sparing til pensjon er en aktiv handling ved at verbet “sparer” er i presens, i motsetning til “Har du spart/satt av penger til privat pensjon?”. Spørsmålet legger dermed opp til at sparing er en aktiv og løpende handling.

4.3.2 Avhengige variabler 2: Holdninger til pensjonssystemet og partivalg

Den andre analysen undersøker om det finnes en korrelasjon mellom å spare privat og holdninger til pensjonssystemet og partivalg. Undersøkelsen jeg benytter meg av stiller tre spørsmål om folketrygdens innretning. Grødem (2019a) benyttet seg av alle tre spørsmålene, jeg benytter meg kun av to.¹⁰ Respondentene ble bedt om å ta stilling til spørsmålene og rangere sitt synspunkt på en skala fra “helt enig”, “litt enig”, “verken enig eller uenig”, “litt uenig” til “helt uenig”:

- A. “Personer som har hatt høye lønnsinntekter gjennom livet, bør få mer pensjon fra folketrygden enn personer som har hatt lave lavere lønnsinntekter gjennom livet.”
- B. “Alle bør få samme pensjon fra folketrygden uansett hvor mye de har jobbet og hvor mye de har tjent gjennom livet.”

Spørsmålene om pensjonssystemet, her kodet <A> og ber respondentene ta stilling til ganske generelle spørsmål om folketrygdens prinsipielle utforming. Folketrygden er i det nye pensjonssystemet utformet slik at personer med høye lønnsinntekter gjennom livet får mer i pensjon, samtidig som ingen får samme pensjon uansett hvor mye de har jobbet og tjent gjennom livet.

De to spørsmålene benyttes som avhengige variabler i hver sin analyse. For å kunne benytte variablene i analysen har jeg valgt å omkode dem til dikotome variabler. Jeg koder “helt enig” og “litt enig” til 1 og “verken enig eller uenig”, “litt uenig” og “helt uenig” til 0. Dette er hovedsakelig fordi det er slik Grødem omkoder dem, hvilket gjør analysen min mer sammenlignbar med hennes, men også fordi svaralternativer “verken enig eller uenig” er vanskelig å benytte i en analyse. Jeg velger derfor en omkoding som gjør tolkningen av analysen lettere substansielt.

Den siste avhengige variabelen er partivalg. Den avhengige variabelen skiller mellom partiene som ønsket en større omfordeling av folketrygden (Rødt, SV og Ap) og de øvrige partiene som

¹⁰ Det tredje spørsmålet omhandler hvorvidt man er enig i at folketrygden bør innrettes slik at ingen blir fattige. En overordnet majoritet av respondentene er enige i denne påstanden, og jeg vurderer den som mindre interessant for denne oppgavens formål.

ønsker å videreføre pensjonssystemet slik det er ved valget i 2017 (resterende partier). Også her har jeg valgt å kode den avhengige variabelen som en dikotom variabel, hvor de som stemte Rødt, SV og AP er kodet 1 og alle andre partier er kodet 0. Andre svaralternativer som “stemte ikke”, “husker ikke” blir også kodet 0.

4.3.3 Uavhengige variabler. Kommentarer til operasjonaliseringen

I alle regresjonsanalysene har jeg valgt å kategorisere inntekt og alder. Variabelen <inntekt> spenner over store inntektsforskjeller, fra under 200 000 til over 1 million. Jeg har derfor valgt å dele inntektsvariabelen inn i mindre inntektskategorier slik at variabelen blir lettere å tolke og gir mer informasjon. Jeg har valgt å benytte de samme kategoriene som Grødem gjør i sin studie. Jeg har også valgt å kategorisere alder for å lettere kunne tolke forskjellen mellom ulike aldersgrupper, også her har jeg benyttet meg av Grødem sin kategorisering, se tabell 4.1 for operasjonalisering.

Hypotese 1.6 og 1.7 undersøker sammenhengen mellom tjenstepensjonsordning og privat sparing. Datasettet inneholder ikke informasjon om hva slags type tjenstepensjon respondentene er dekket av, eller om de har tilgang til AFP gjennom sin arbeidsplass. For å kunne inkludere denne variabelen i analysen har jeg tatt utgangspunkt i hvilken bransje respondentene arbeider i, og kodet bransjene om til gjennomsnittlig innskuddsprosent for bransjen basert på Actecan sin rapport (se figur 1 i vedlegget for grunnlag for operasjonalisering). Offentlige bransjer er kodet som 7, se tabell 4.1. Operasjonaliseringen medfører en rekke utfordringer. For det første vil en gjennomsnittlig innskuddsprosent ikke nødvendigvis stemme med den enkeltes innskuddsprosent. For det andre er Actecan sine tall hentet inn fra 2019, hvilket er to år etter datamaterialet mitt ble samlet inn. Ettersom datasettet ikke inneholder informasjon om respondentenes innskuddsprosent, i tillegg til at jeg ikke har funnet andre kilder til gjennomsnittlig innskuddsprosent i de ulike bransjene, er dette en nødvendig begrensning.

Operasjonaliseringen av AFP har samme utfordring som tjenstepensjon. Her har jeg også benyttet variabelen “bransje” til å operasjonalisere AFP-dekning. AFP-dekning er vanskelig å operasjonalisere ettersom det ikke finnes noe offentlig register over hvor utbredt AFP er i de

ulike bransjene. For å kunne måle, og kontrollere for AFP-dekning, har jeg tatt utgangspunkt i Actecan sin oversikt over andelen ansatte som *antas* å være tilsluttet privat AFP i de ulike næringene (Actecan 2019, 63) (se figur 2 i vedlegget). Listen over de ulike næringene samsvarer ikke helt med listen over de ulike bransjene i mitt datasett, hvilket vil si at jeg har måttet gjøre noen grove inndelinger basert på mangelfull informasjon. Spesielt problematisk er bransjen «helsetjenester» i datasettet hvilket både kan være offentlig og privat. Som regel er det få ansatte i private helse- og sosialtjenester som har tilgang på AFP, slik Actecan sin tabell viser (se figur 2 i vedlegget, «helse og sosial»). Motsatt, er man offentlig ansatt i helsetjenester har man som regel tilgang til AFP. Jeg har valgt å kategorisere «helsetjenester» som 2 – middels. Ettersom det er mange bransjer som faller innenfor offentlig sektor vil det være et flertall som har høy AFP-dekning.

Operasjonaliseringen av innskuddsprosent og AFP er med andre ord mangelfull, og preget av lav begrepsvaliditet. Operasjonaliseringen er dog begrenset av dataene i undersøkelsen. Dette tilsier at om dataene hadde vært mer presise på dette punktet, kunne resultatet i de følgende analysene blitt annerledes. På den andre siden, om AFP-dekning og innskuddsrate hadde vært et spørsmål i undersøkelsen hadde det uansett ikke vært sikkert at alle respondentene hadde visst om de har tilgang til AFP eller hva slags innskuddsrate de har. Dette gjør AFP og innskuddsrate vanskelig å måle og benytte i statistiske analyser. Operasjonaliseringen av tjenstepensjon (innskuddsprosent) og AFP-dekning basert på <bransje> medfører at variablene må tolkes som ansatte i bransjer med en gjennomsnittlig innskuddsrate eller AFP-dekning. Samtidig kan den grove operasjonaliseringen medføre at resultatene kan være misvisende. Det kan være andre kvaliteter ved bransjene kategorisert sammen i <innskuddsrate> og <AFP> deler som kan medføre signifikante resultater. Denne usikkerheten må legges til grunn ved tolkningen av denne variabelen.

I den andre analysen kontrollerer jeg for partivalg, <stortingsvalg>. Dataene inneholder informasjon om hvilket parti respondentene stemte på ved siste stortingsvalg. Ettersom dataene ble samlet inn i november- desember 2017 vil siste stortingsvalg vise til stortingsvalget september 2017. Jeg velger å dikotomisere partivalg basert på partifamilier. Partifamilier er en overordnet måte å klassifisere partier på som likner på tvers av landegrenser. Selv om alle partier eksisterer innenfor sin egen nasjonale kontekst er det mulig å foreta en overordnet klassifisering

av vestlige europeiske partier etter historisk opphav, internasjonal tilhørighet (gjerne i EU-parlamentet) og etter diskurs (Gallagher, Laver og Mair 2011, 239). Gallagher, Laver og Mair deler de europeiske partiene inn i to grupper: partifamilien til venstre, som inkluderer sosialdemokratiske partier, kommunistiske partier, sosialistiske partier (og “new left”) og grønne partier (Gallagher et al. 2011, 239). Den andre partifamilien er partier til sentrum og til høyre, som inkluderer kristendemokratiske partier, konservative partier, liberale partier, bondepartier og ytre høyre partier (Gallagher et al. 2011, 239). Gallagher et al. skriver at partifamilien til høyre er mer heterogen enn partifamilien til venstre (2011, 253).

Gitt Gallagher et al. sin kategorisering vil Arbeiderpartiet, SV, Rødt og MDG plasseres i partifamilien til venstre, mens Høyre, FrP, KrF, Venstre og Senterpartiet plasseres i partifamilien til sentrum/høyre. Det er flere utfordringer ved en slik kategorisering. Senterpartiet har historisk vært, og er i øyeblikket, i koalisjon med venstresiden, samtidig som de tidligere har vært i regjeringskoalisjon med Venstre, KrF og Høyre. Både Venstre, KrF og Senterpartiet betegner seg som sentrumspartier, mens MDG ikke vil tilhøre noen av blokkene (Stortinget 2021). Selv om kategoriseringen er problematisk, velger jeg å benytte meg av Gallagher et al. sin inndeling av partier, og koder partier til venstre for 1 og partier til sentrum/høyre for 0.

TABELL 4.3 Deskriptiv statistikk

Beskrivende statistikk *

Statistic	N	Mean	St. Dev.	Min	Max
Alder	2,716	42.34	7.22	29	53
Kjønn	2,716	0.52	0.50	0	1
Inntekt	2,664	4.65	1.94	1	9
Utdanning	2,716	3.71	1.12	1	5
Eie/leie	2,431	0.87	0.34	0	1
Sektor	2,703	0.53	0.50	0	1
Sparerprivat	2,699	0.53	0.50	0	1
Storingsvalg	2,053	0.42	0.49	0	1

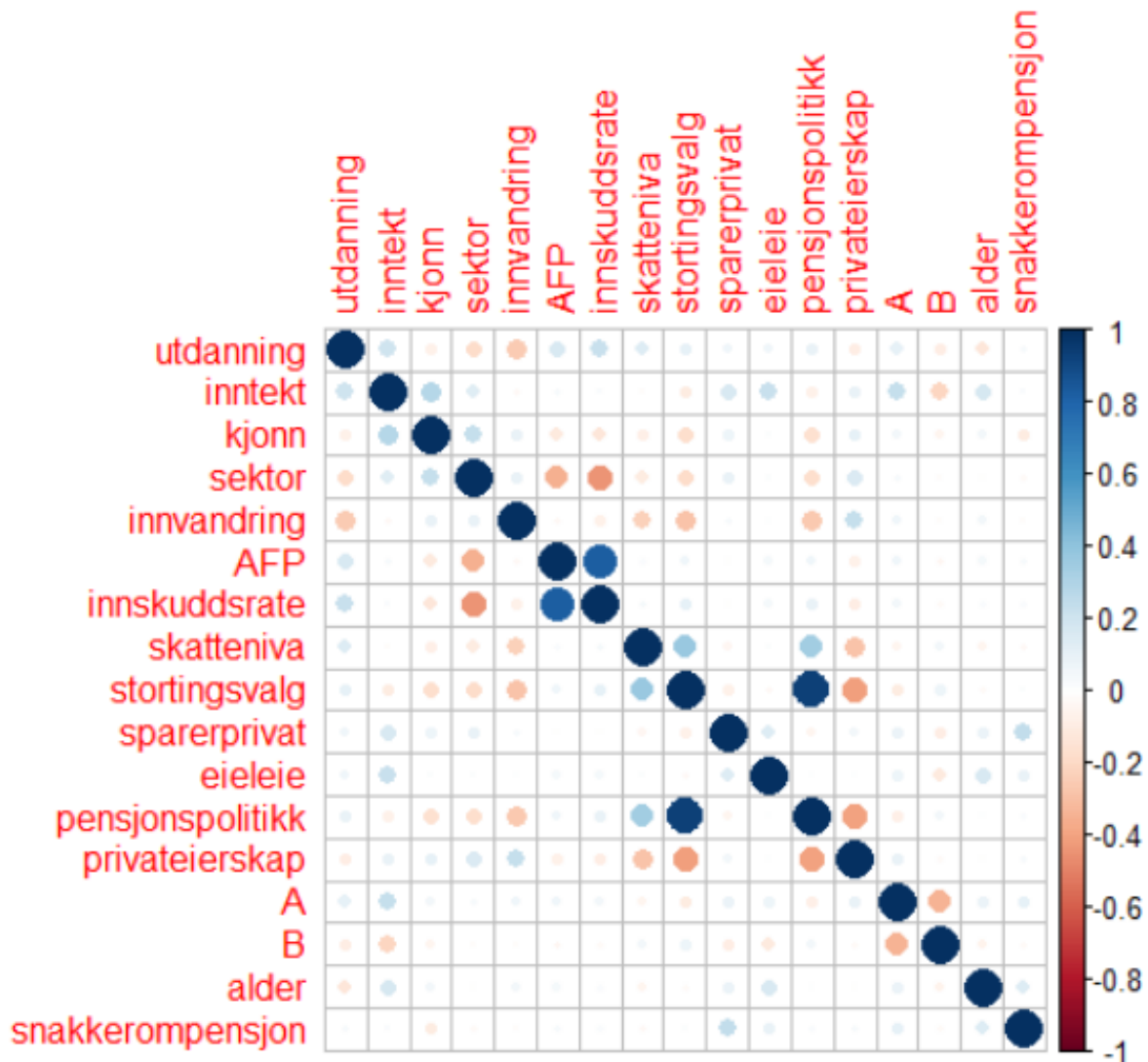
Innvandring	2,114	2.60	1.02	1	4
Snakker om pensjon	1,938	1.26	0.87	0	4
AFP	2,510	2.24	0.83	1	3
Innskuddsrate	2,510	4.98	1.64	2.30	7.00
Skattenivå	2,204	2.74	0.93	1	4
Privateierskap	1,984	2.33	1.00	1	4
A	2,671	0.58	0.49	0	1
B	2,692	0.28	0.45	0	1
Pensjonspolitikk	2,053	0.39	0.49	0	1

**Uten kategorisering av alder og inntekt*

4.4 Korrelasjon

For å teste korrelasjon lager jeg et korrelasjonsplot, se figur 4.1. Av plottet kan man se at <AFP> og <innskuddsrate> korrelerer positivt med hverandre. Dette er ikke overraskende ettersom samme variabel <bransje> er benyttet til å kategorisere dem. <AFP> og <innskuddsrate> korrelerer også (negativt) med <sektor>, dette er heller ikke unaturlig ettersom innskuddsrate og AFP i stor grad er avhengig av sektor og bransje. Variablene som måler politiske holdninger korrelerer, i hovedsak negativt. Dette er ikke overraskende. Særlig korrelerer <stortingsvalg>, <skattenivå> og <privat eierskap> med hverandre. Ingen av korrelasjonene har i midlertidig r^2 over 0,8. Dette er et positivt tegn og vitner om at kolinariiteten ikke er for høy blant noen av variablene. Den sterkeste korrelasjonen finner vi mellom <stortingsvalg> og <pensjonspolitikk>, med r^2 over 0,8. Dette er ikke overraskende ettersom de to variablene nesten er helt identiske bortsett fra at <stortingsvalg> har inkludert MDG som parti på venstresiden, mens <pensjonspolitikk> ikke inkluderer MDG. Variabler som korrelerer, vil ikke bli benyttet i samme regresjonsanalyser.

FIGUR 4.1 Korrelasjonsplot, alle variabler

4.5 Metode. Logistisk regresjon

Ettersom alle de avhengige variablene er dikotome, vil jeg benytte logistisk regresjon i alle regresjonsanalysene. I en logistisk regresjonsanalyse måler man sannsynligheten for at noe skjer/hendelsen inntreffer. Man koder tilfeller hvor hendelsen inntreffer som 1 og tilfeller hvor hendelsen ikke inntreffer som 0. I logistisk regresjon vil den avhengige variabelen alltid være 1 eller 0, og disse kategoriene er eksklusive og uttømmende (Ward og Ahlquist 2018, 43). Det kan

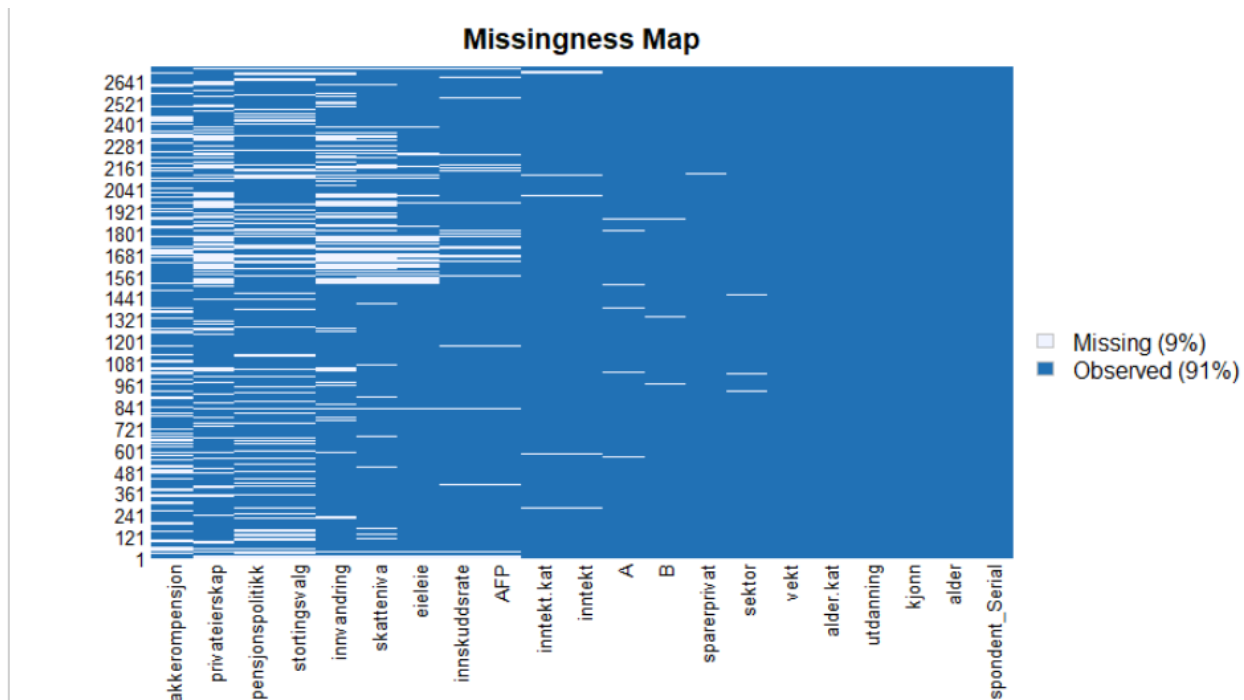
ikke herske tvil om hendelsen har inntruffet eller ikke. Logistisk regresjonsanalyse benyttes for å beregne den underliggende sannsynligheten for å observere 1 i stedet for 0 (Hermansen 2019, 198 – 199). Bionomiske regresjoner benytter “logit”-linken til å omformulere den dikotome variabelen om til en kontinuerlig variabel som uttrykker forholdet mellom de to hendelsene (inntruffet eller ikke inntruffet) i odds. (Hermansen 2018, 198). Det gjør variabelen kontinuerlig slik at effekten i modellen blir lineær og additiv (Hermansen 2019, 198).

En logistisk regresjon gir oss den lineære endringen i den omkodede avhengige variabelen i “logodds” (Hermansen 2019, 201). For å kunne tolke resultatene på en substansiell måte benytter jeg meg av “Maximum Likelihood” til å estimere modeller med parametere som gir størst sannsynlighet for det gitte utfallet. “More formally, in the likelihood framework we think of the joint probability of the data as a function of parameter values for a particular density or mass function.” (Ward og Ahlquist 2018, 9) Maximum likelihood behandler dataene som faste og spør hvilke parametere som med størst sannsynlighet har generert dem (Ward og Ahlquist 2018, 9).

4.6 Missing data

Mitt datasett inneholder, lik de aller fleste datasett, “missing values”. Å ignorere det kan gi skjeve resultater og upålitelige resultater. Figur 4.2 viser en oversikt over hvilke variabler som har manglende verdier og hvordan de manglende verdiene fordeler seg på de ulike variablene. Da har jeg på forhånd slettet de radene som har manglende verdier for alle variablene (uvektede observasjoner). Ikke overraskende vil variablene som er operasjonalisert på bakgrunn av samme variabel (inntekt og inntekt.kat, innskuddsrate og AFP, stortingvalg og pensjonspolitikk) ha missing values på samme respondenter. Figuren viser at i mitt datasett er det 9 % av verdiene som mangler.

FIGUR 4.2 Oversikt over manglende observasjoner på de ulike variablene

Som man kan se av figuren er det samtlige respondenter som ikke har svart på flere spørsmål. Hvordan man behandler missing values avhenger av årsaken til at verdiene mangler. Om det ikke foreligger noen årsaker til manglende data kalles missingverdiene MCAR (“missing competely at random”) (Christophersen 2018, 80). Om missingverdiene på en variabel er betinget av andre variabler i analysen, men ikke variabelen selv kalles missingverdiene MAR (“missing at random”) (Christophersen 2018, 80). Da er det ikke lenger tilfeldig hvilke verdier som har manglende data. For å teste mitt eget datasett foretar jeg korrelasjonstester mellom dikotome variabler med missingverdier (sparer privat, sektor, eie/leie) og uten missingverdier (kjønn). Ettersom noen av korrelasjonene er signifikante indikerer dette MAR-data (Christophersen 2018, 80).

Det er likevel noen variabler som har flere manglende verdier enn andre, slik det kommer frem av figur 4.2. Dette gjelder særlig eie/leie, snakker om pensjon, privat eierskap, stortingsvalg, skattenivå og innskuddsrate/AFP. For å teste om disse missing-verdiene ikke følger et mønster, men er generert tilfeldig, undersøker jeg korrelasjonen mellom de manglende verdiene på de

nevnte variablene med alder, inntekt og utdanning. Jeg finner ikke noe sammenheng mellom de respondentene som har missing verdier på de nevnte variablene og alder, inntekt og utdanning. Jeg legger derfor til grunn at missingverdiene er generert ved en tilfeldighet og at analysen ikke svekkes nevneverdig av å utelate missing verdier. Jeg estimerer derfor regresjon med listeviss sletting av observasjoner hvor enhetene med manglende observasjoner ikke inngår i analysen. I denne analysen inkluderer jeg vektene som ligger i datasettet for å veie opp i ulikheter basert på kjønn, alder og geografi.

4.7 Metodiske utfordringer og svakheter

Denne studien har en rekke svakheter. For det første fordrer analysen at man legger til grunn at mennesker er rasjonelle og at de tar valg som gir dem det ønskede utfallet til lavest mulig kostnad, også kalt “Rationale choice theory”. En slik modell impliserer dog at man har tilstrekkelig kunnskap til å veie ulike alternativer opp mot hverandre og velge, i lys av de andre alternativene, det man vurderer som mest kostnadseffektivt. Tidligere studier har dog vist at kunnskapen om pensjon er relativt lav i Norge (Midtsundstad og Hyggen 2011). Respondentenes svar kan derfor være formet av manglende innsikt og kunnskap. Samtidig er ikke dette et problem som er særegent for pensjonsfeltet. Chong og Druckman skriver:

“[...] from the earliest days of public opinion research, citizens have been found to have low-quality opinions, if they have opinions at all. In the public opinion literature, high-quality opinions are usually defined as being stable, consistent, informed, and connected to abstract principles and values. The general conclusion among scholars is that such opinions are rare in the mass public (e.g., Converse 1964, Zaller 1992).” (Chong og Druckman 2007, 103)

Manglende kunnskap om pensjon er et generelt utbredt fenomen. En studie av holdninger til pensjon blant individer med mye kunnskap om pensjon ville derfor ikke gitt spesielt generaliserbare resultater. Den relativt lave kunnskapen om pensjon er dermed en begrensning i studiet av pensjon generelt. Videre studier kan undersøke hvordan holdninger endrer seg når respondenter får mer informasjon om pensjonssystemet. Inntil videre må undersøkelser av holdninger gjøres på det generelle kunnskapsnivået i befolkningen.

En annen sentral utfordring i denne studien er at det ikke er mulig å si noe om årsaksretning ettersom dataene er tverrsnittsdata. Tverrsnittsdata måler respondentenes svar kun en gang, og gir derfor ikke rom for å måle endringer over tid eller som et resultat av en “behandling”. Liknende studier om holdninger til det nye pensjonssystemet på andre data har tidligere ikke blitt gjort, hvilket betyr at det heller ikke finnes noe sammenlikningsgrunnlag. Ifølge Christophersen må en evt. årsaksretning i tverrsnittsdata begrunnes teoretisk og/eller på bakgrunn av tidligere undersøkelser (Christophersen 2018, 67). En årsaksmodell bidrar til å sikre at tolkningen blir konsistent, men det gir ikke analysen grunnlag for kausale slutninger (Christophersen 2018, 66). I den første analysen er det lettere å bygge opp en årsaksmodell fordi samtlige faktorer som kjønn, inntekt og alder kommer før man evt. tar valget om å spare privat, uten at dette innebærer kausale slutninger.

I den andre analysen er en teoretisk begrunnelse om hvordan variablene påvirker hverandre problematisk, fordi holdninger til pensjonssystemet kan være påvirket av hvorvidt man sparer til privat pensjon eller ei, og hvorvidt man sparer til privat pensjon kan være påvirket av de holdningene man har til pensjonssystemet. Her er det mer relevant å snakke om en “feedback loop”, hvor for eksempel valget om å spare privat kan påvirke holdningene man har til pensjonssystemet, som igjen kan påvirke hvordan og hvor mye man sparer til privat pensjon. Motsatt effekt kan også legges til grunn. Analysen vil derfor ikke utføres med sikte på å avdekke årsaksretning, men vil i stedet undersøke hvorvidt det finnes en sammenheng mellom holdninger til pensjonssystemet og privat pensjonssparing, og om denne sammenhengen er negativ eller positiv. Videre forskning med for eksempel paneldata vil være nødvendig for å kunne undersøke forholdet mellom handlinger i og holdninger til pensjonssystemet, og hvordan dette påvirker hverandre og forandrer seg over tid.

Et annet, mer grunnleggende problem ved studien er at det er relativt kort tid siden pensjonsreformen ble innført. Selv om prosessen om å reformere pensjonssystemet startet allerede rundt år 2000, og samtlige viktige forlik ble inngått på midten av 2000-tallet, trådte ikke reformen i kraft før 1. januar 2011. Senere har flere viktige pensjonsreformer for tjenestepensjon og AFP blitt vedtatt, mens OTP ble innført allerede i 2006. Det kan ta tid før befolkningen innstiller seg på det nye systemet og man ser tydelige “feedback effects” blant befolkningen. Frem til nyere data eksisterer kan denne studien kaste et lys over arbeidstakeres handlinger og

holdninger til pensjon i kjølvannet av pensjonsreformen. Formålet med denne studien er å avdekke foreløpige sammenhenger og tendenser blant befolkningen i det nye pensjonssystemet, som kan tjene som et utgangspunkt for videre forskning på temaet.

Før jeg går videre til analysen vil jeg kort diskutere validiteten og reliabiliteten i studien. I samfunnsvitenskapelige studier ønsker vi studier som er nøyaktige, konsistente og relevante. Vi ønsker studier som både er reliable og valide. Reliable studier har konsistente og nøyaktige verdier, og valide studier måler det de faktisk ønsker å måle (Midtbø 2016, 27). Studier kan ha høy reliabilitet uten å nødvendigvis ha høy validitet.

4.7.1 Reliabilitet

Reliabilitet referer til datamaterialets pålitelighet. Ved bruk av surveyundersøkelser innebærer høy reliabilitet blant annet at svaralternativene er presise, ikke inneholder feilkodinger eller uoppriktige svar (Midtbø 2016, 27). Disse målefeilene er vanskelige å etterprøve. Ved bruk av datamaterialet må vi legge til grunn at undersøkelsen ikke inneholder målefeil eller feilkodinger.

4.7.2 Validitet

For å vurdere denne studiens validitet benytter jeg meg av Cook og Campell's (1979) validitetssystem. Systemet består av fire kvalitetskrav utarbeidet i forbindelse med kausale undersøkelser: Statistisk validitet, indre validitet, begrepsvaliditet og ytre validitet (Lund 2002, 105). Selv om systemet er utarbeidet for kausale undersøkelser, er deler av systemet også relevant for beskrivende undersøkelser (Lund 2002, 109). Mer presist kan statistisk validitet, begrepsvaliditet og ytre validitet benyttes som kvalitetskrav også i beskrivende undersøkelser (Lund 2002, 109). Denne studien er ikke egnet for å undersøke kausale sammenhenger, jeg vil derfor benytte meg av kvalitetskravene egnet for beskrivende studier.

Statistisk validitet betegner hvorvidt sammenhengen mellom uavhengig og avhengig variabel, eller tendensen, er statistisk signifikant og rimelig sterk (Lund 2002, 105). Statistisk validitet omhandler ikke retningen på sammenhengen eller kausalitet, men spør kun om det eksisterer en statistisk signifikant sammenheng mellom den avhengige og uavhengige variabelen (Lund 2002, 107). Dette kravet betegnes av Cook og Campell som en nødvendig betingelse for de andre kvalitetskravene (Lund 2002, 106). Begrepsvaliditet omhandler hvorvidt de operasjonaliserte

variablene måler de relevante begrepene, og ytre validitet omhandler hvorvidt resultatene kan generaliseres over til relevante individer, situasjoner og tider (Lund 2002, 105). Det er viktig å påpeke at validitet ikke kan tolkes som en absolutt verdi, men heller som et kvalitetskrav som kan være tilnærmet oppfylt (Lund 2002, 108). I samfunnsvitenskapelige analyser vil usikkerhet alltid være til stedet, dette må vi også ta høyde for.

Den statistiske validiteten mellom variablene vil bli testet i de to analysekapitlene. Hypotesene utviklet i kapittel tre benyttes som grunnlag for å teste den statistiske validiteten mellom variablene. Begrepsvaliditeten beror i første omgang på spørreundersøkelsen foretatt av Norsk Gallup. Spørsmålene må kunne benyttes til å undersøke det problemstillingen etterspør, og de må være begripelige slik at respondentene svarer på det de faktisk blir spurt om. Svaralternativene må også være relevante for å kunne besvare spørsmålet. For denne studien har jeg valgt ut variablene med dette formålet, og vurdert begrepsvaliditeten ved benyttelse av variablene. Begrepsvaliditeten skal dermed være tilfredsstillende, med unntak av <AFP> og <innskuddsrate>, her er begrepsvaliditeten svært lav. Disse variablene er som sagt operasjonalisert basert på gjennomsnittlig innskuddsrate/AFP-dekning i de ulike bransjene. Denne operasjonaliseringen har, slik tidligere diskutert, mange svakheter hvilket gjør tolkningen av effekten av disse variablene i analysekapitlene svært usikker.

Den siste formen for validitet, ytre validitet, omhandler muligheten for å generalisere resultatene utover det aktuelle utvalget. Utvalget i denne undersøkelsen er arbeidstakere i 2017, mellom 29 og 53 år. I undersøkelsen har jeg kun valgt å benytte meg av respondenter med pensjonsgivende inntekt av teoretiske og empiriske årsaker. Nettoutvalget er relativt stort, 2716 respondenter, men dette utgjør et mindretall av antallet som ble spurt om å delta. For å gjøre svarene mer representative har Gallup konstruert en vekt som er benyttet i regresjonsanalysene. Basert på utvalgets konstruksjon, svarandel og vektning er det rimelig å gå ut ifra at resultatene er relativt generaliserbare, men kun for arbeidstakere i den gitte aldersgruppen i 2017.

Kapittel 5. Analyse. Hvem sparer til privat pensjon?

I det første analysekapittelet undersøker jeg hvilke faktorer som påvirker hvorvidt arbeidstakere sparer til privat pensjon. Redegjørelsen i kapittel to viste at det nye pensjonssystemet legger opp til betydelige inntektsforskjeller blant fremtidens pensjonister. Hippe, Hammer og Vøien finner at ulikheter i pensjonsdekningen med forskjeller i inntektskarrierer og inntektsnivå vil gi svært ulike pensjonsresultater (Hippe, Hammer og Vøien 2018, 51). I det nye pensjonssystemet vil skillelinjene i inntektsulikheter gå mellom sosiale klasser, sektorer og kjønn, hvor sektor og kjønn er delvis overlappende skillelinjer. Denne analysen retter søkelyset mot den tredje pilaren av pensjonssystemet, privat pensjonssparing, og undersøker hvem som sparer til pensjon basert på hypotesene formulert i kapittel tre. Privat pensjonssparing har potensialet til å forsterke de inntektsulikhetene som eksisterer i det nye pensjonssystemet eller forminske dem. Dette kapittelet omhandler pensjonssystemet som en stratifiserende institusjon og vil besvare den første delen av problemstillingen.

Den avhengige variabelen i den første analysen er hvorvidt respondentene oppgir å spare til egen pensjon. Litt over halvparten av respondentene oppga i undersøkelsen å spare til privat pensjon (1418 ja, 1281 nei). Denne fordelingen er i overensstemmelse med tidligere forskning. Norsk Finansbarometer fra 2016 viste for eksempel at om lag halvparten av respondentene ikke sparte til privat pensjon (28 % svarte at de sparte, mens 26 % svarte at de planla å starte med sparing) (Grødem 2019b, 46).

Basert på hypotesene formulert i kapittel tre estimerer jeg en logistisk regresjonsanalyse med privat pensjonssparing som den avhengige variabelen. Jeg forventer at sektor, inntekt, alder, utdanning, kjønn, tjenestepensjonsordning, AFP-dekning og å snakke om pensjon påvirker hvorvidt man sparer til privat pensjon eller ei. Jeg forventer også at effekten av disse faktorene kan være påvirket av hverandre og underliggende faktorer. I tillegg til variablene som inkluderes for å teste de fem hypotesene har jeg også valgt å kontrollere for hvorvidt man eier eller leier bolig. De aller fleste i Norge eier egen bolig. Boligforhold påvirker også økonomien og om man har mulighet til å sette penger til side, eller realisere formuesverdi i alderdommen. Jeg kontrollerer derfor for dette forholdet. For operasjonalisering av variablene, se kapittel fire.

5.1 Resultater første regresjonsanalyse

Tabell 5.1 viser resultatene fra første regresjonsanalyse. I hver modell legger jeg ved en ny variabel. I regresjonsanalysen har jeg benyttet meg av vektene som er inkludert i datasettet, for å gjøre svarene mer representative. Som tidligere nevnt inneholder dataene flere missing values. Jeg har valgt å estimere en regresjonsanalyse med listevise sletting av de manglende verdiene.

TABELL 5.1 Resultater av første regresjonsanalyse. Avhengig variabel: Sparer privat

Resultater første regresjonsanalyse					
<i>Dependent variable:</i>					
Sparer privat					
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Sektor	0.38*** (0.08)	0.37*** (0.09)	0.39*** (0.10)	0.41*** (0.10)	0.42*** (0.12)
Inntekt: Mellom 400 – 499 ´	0.30*** (0.11)	0.25** (0.12)	0.21* (0.12)	0.21* (0.12)	0.24 (0.16)
Inntekt: Mellom 500 – 599 ´	0.44*** (0.12)	0.30** (0.13)	0.26** (0.13)	0.26* (0.13)	0.24 (0.17)
Inntekt: Over 600 ´	0.67*** (0.12)	0.51*** (0.13)	0.45*** (0.14)	0.45*** (0.14)	0.36** (0.17)

Alder: 35 - 40	0.12 (0.12)	0.07 (0.12)	0.10 (0.13)	0.10 (0.13)	-0.01 (0.16)
Alder: 41 - 45	0.20 (0.12)	0.19 (0.13)	0.19 (0.14)	0.19 (0.14)	0.20 (0.17)
Alder: 46 - 49	0.34*** (0.13)	0.28** (0.14)	0.27* (0.14)	0.27* (0.15)	0.26 (0.18)
Alder: Over 50	0.36*** (0.13)	0.33** (0.14)	0.34** (0.14)	0.34** (0.14)	0.14 (0.18)
Utdanning	0.12*** (0.04)	0.11*** (0.04)	0.12*** (0.04)	0.12*** (0.04)	0.13** (0.05)
Kjønn	0.10 (0.09)	0.15 (0.09)	0.17* (0.09)	0.17* (0.09)	0.27** (0.12)
Eie/leie		0.62*** (0.13)	0.68*** (0.14)	0.68*** (0.14)	0.62*** (0.20)
AFP			0.02 (0.06)		
Innskuddsrate				0.02 (0.03)	0.03 (0.04)
Snakker om pensjon					0.64***

					(0.07)
Constant	-1.15*** (0.19)	-1.57*** (0.22)	-1.68*** (0.26)	-1.75*** (0.27)	-2.54*** (0.37)
Observations	2,635	2,368	2,239	2,239	1,602
Log Likelihood	-1,770.30	-1,580.16	-1,493.24	-1,492.94	-1,022.72
Akaike Inf. Crit.	3,562.60	3,184.33	3,012.48	3,011.87	2,073.43
<i>Note:</i>	*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01				

Tabell 5.1 viser resultatene for modell 1 – 5. Som man kan se varierer antallet observasjoner ettersom flere av variablene har missing verdier. <Alder> og <inntekt> er kategorisert. For <alder> er referansekategorien under 35, mens for <inntekt> er referansekategorien under 400 000. Tolkningen av regresjonskoeffisientene for <alder> og <inntekt> vil være endring fra referansekategorien.

Det første man merker seg ved modellen er at koeffisienten for <sektor> er positiv og signifikant på det høyeste nivået i alle modellene. I modell 1 øker oddsen for å spare privat med 54 % når man går fra offentlig til privat sektor, kontrollert for de andre variablene. Hypotese 1.6, *ansatte i privat sektor har større sannsynlighet for å spare til privat pensjon enn ansatte i offentlig sektor*, får støtte i disse modellene.

Koeffisienten for de ulike kategoriene av <inntekt> er også positiv i alle modellene, men graden av signifikans varierer. Koeffisientene for de ulike kategoriene av <inntekt> kan vitne om en lineær effekt hvor sannsynligheten for å spare privat blir større jo mer man tjener. Høyest er koeffisientene for <inntekt> over 600 000, den er også gjennomgående signifikant på høyt nivå i alle modellene. I modell 1 er øker oddsen for å spare privat med 72 % om man går fra inntekt under 400 000 (referansekategori) til inntekt over 600 000, kontrollert for alt annet. Effekten av

inntekt for de øvrige kategoriene blir noe svakere i de andre modellene med flere variabler, men den er fremdeles sterk. Hypotese 1.1a, *de som har høyere inntekt har større sannsynlighet for å spare til privat pensjon enn de som har lavere inntekt*, får med andre ord støtte, mens hypotese 1.1b må avskrives. Resultatet føyer seg inn blant tidligere forskning om at høy inntekt er en viktig faktor for å spare til egen pensjon.

Koeffisientene for kategoriene av <alder> følger noe av det samme mønsteret som <inntekt>. Koeffisientene blir høyere jo eldre respondentene er, men koeffisienten er ikke signifikant for alderskategorien mellom 35 – 40 eller 41 – 45 i noen av modellene. I de to siste alderskategoriene er koeffisientene signifikante i nesten alle modellene. Standardfeilene er henholdsvis relativt like for de ulike koeffisientene for alder. I modell 3 og 4 er oddsen for å spare privat 52 % høyere om man går fra respondenter under 35 (referansekategorien) til respondenter over 50 år, kontrollert for alt annet. Oddsen for å spare privat øker med andre ord med alder, men ifølge disse modellene, først etter fylte 46. Hypotese 1.3a, *jo eldre man er, jo større er sannsynligheten for at man sparer til privat pensjon*, støttes med andre ord av modell 1-4, mens hypotese 1.3b må avkreftes.

Koeffisienten for <utdannelse> er også positiv og signifikant i alle modellene. Standardfeilen er også tilsvarende liten. Hypotese 1.2, *de som har høyere utdannelse har større sannsynlighet til å spare til privat pensjon enn de som har lavere utdannelse*, får med andre ord støtte i modellene.

I modell 3 har jeg inkludert den første pensjonsvariabelen, <AFP>. Koeffisienten er så vidt positiv, men ikke signifikant. Det er dermed ikke mulig å se noen sammenheng mellom ansatte bransjer med høy AFP-dekning og privat sparing. Hypotese 1.7: *Ansatte i bransjer med lav AFP-dekning har større sannsynlighet for å spare privat enn ansatte i bransjer med høy AFP-dekning*, avkreftes derfor i denne modellen. Modell 4, som inkluderer pensjonsvariabelen <innskuddsrate> er heller ikke signifikant. Hypotese 1.6: *Ansatte i bransjer med gjennomsnittlig lav innskuddsrate har større sannsynlighet for å spare privat enn ansatte i bransjer med gjennomsnittlig høyere innskuddsrate*, avkreftes dermed også i modellen.

De to variablene <AFP> og <innskuddsrate> er operasjonalisert basert på samme variabel <bransje>, og gjennomsnittlig AFP-dekning/innskuddsrate for den aktuelle bransjen. Slik vi kan

se er koeffisientene for de to variablene helt like. De øvrige koeffisientene i modell 3 og 4 er stort sett også like (med unntak av <sektor>). Den like operasjonaliseringen tilsier dermed at effekten er relativ lik og her også, ikke-signifikant. Operasjonaliseringen er preget av svakheter ettersom den ikke er basert på individenes oppgitte AFP-dekningen eller innskuddsraten, men hvilken bransje de jobber i. Med mer presise data kan det hende utfallet ville blitt annerledes.

Koeffisienten for <kjønn> er ikke signifikant i modell 1 og 2, men er signifikant i modell 3 og 4. Der er oddsen for å spare privat 44 % høyere for menn enn for kvinner, kontrollert for alt annet. Koeffisienten for <kjønn> blir først signifikant ved kontroll for <AFP/innskuddsrate>. Dette kan ha sammenheng med at menn i større grad enn kvinner jobber i tariff-dekkede bedrifter, men som sagt er effekten av koeffisienten <AFP/innskuddsrate> preget av usikkerhet. Mer presise data vil være nødvendige for å undersøke effekten av AFP-dekning og innskuddsrate på privat sparing og sammenhengen med kjønn.

Hypotese 1.4 legger opp til en direkte effekt av kjønn på privat sparing, men kjønn kan også ha en indirekte effekt via mellomliggende variabler som utdanning, inntekt og yrke/bransje. En mulig årsaksmodell kan være (1) medfødt egenskap (kjønn), (2) ervervede egenskaper (utdannelse), (3) sosioøkonomisk status (inntekt, yrke, bransje) og (4) økonomisk adferd (sparer privat). Basert på denne modellen trenger ikke fraværet av signifikante koeffisienter for kjønn i modell 1 og 2 implisere at kjønn ikke har noen effekt på å spare til privat pensjon, men at denne effekten henger sammen med andre variabler. Korrelasjonsmatrisen viste at kjønn var positivt korrelert med inntekt og sektor, menn har større sannsynlighet for å ha høyere inntekt og arbeide i privat sektor. Dette bekrefter også gjennomgangen av pensjonssystemet i kapittel to, der menn har størst sannsynlighet for å arbeide i de bransjene med høy inntekt og gode pensjonsordninger i privat sektor. Slik resultatene i tabell 5.1 viste har de med høy inntekt en større sannsynlighet for å spare privat enn de med lavere inntekt. Resultatene i tabell 5.1 viser at effekten av kjønn varierer ut ifra de uavhengige variablene, hypotese 1.4, *Menn har større sannsynlighet for å spare til privat pensjon enn kvinner*, kan dermed sies å få støtte under visse forutsetninger.

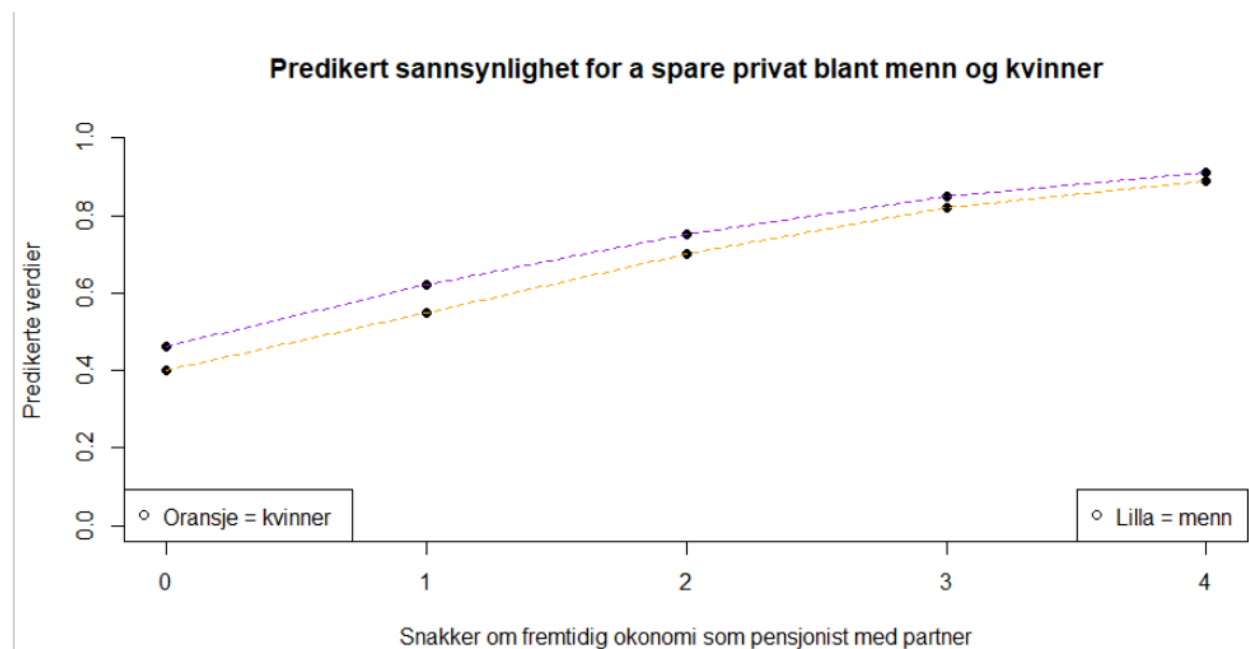
Modell 5 inneholder variabelen <snakker om pensjon>. Koeffisienten for <snakker om pensjon> er positiv og signifikant på det høyeste nivået. Oddsen for å spare privat øker med 69 % i modell 5 når variabelen <snakker om pensjon> øker med en skalaenhet, ceteris paribus. Med andre ord,

jo mer man snakker om fremtidig økonomi som pensjonist sammen med sin partner, jo større sannsynlighet er det for at man sparer privat. Hypotese 1.8, *jo oftere man diskuterer fremtidig økonomi som pensjonist sammen med sin partner/ektefelle jo større sannsynlighet har man for å spare til privat pensjon*, kan dermed sies å få støtte i modell 5. Dette vitner om at mer bevissthet rundt pensjon øker sannsynligheten for å spare privat, sannsynligvis fordi behovet for å spare privat blir tydeligere.

Modell 5 skiller seg ut fra de andre modellene ved at ingen av koeffisientene for alderskategoriene er signifikante. Alderskategorien 35 – 40 blir i modell 5 negativ, men koeffisienten er ikke særlig stor. Det er kun inntektskategorien over 600´ som er signifikant i modell 5, effekten er dog noe lavere enn de andre modellene. <Snakker om pensjon> vitner å ha en så stor effekt på den avhengige variabelen at samtlige av de andre variablene ikke lenger blir signifikante, men det betyr ikke at de ikke lenger spiller en rolle. Hvem som snakker om pensjon kan være avhengig av alder, inntekt og utdanning. I kapittel fire fant jeg dog at <snakke om pensjon> i liten grad korrelerte med inntekt og utdanning, som er signifikante i modell 5. Resultatene kan heller tyde på at alder er en mellomliggende variabel for <snakker om pensjon>. Tidligere forskning har vist at interessen for pensjon stiger med alder, særlig ved fylte 50 år. Det er sannsynlig å anta at med økt interesse for pensjon vil man også snakke mer om det med sin partner. Koeffisienten for <snakker om pensjon> kan dermed antas å være den direkte effekten av å snakke om pensjon på privat sparing, med alder som bakenforliggende variabel. Selv om ingen av kategoriene for <alder> er signifikante i modell 5 antas alder likevel å ha en effekt på avhengig variabel gjennom <snakker om pensjon>.

Den eneste koeffisienten i modell 5 som blir sterke ved kontroll for <snakker om pensjon> er <kjønn>. I modell 5 er oddsen for å spare privat for menn enn kvinner ytterligere 4 % høyere enn i modell 3 og 4. Den signifikante effekten av kjønn i modell 5 er ikke overraskende ettersom spørsmålet impliserer at man har en partner å diskutere med. Kjønn kan dermed også ansees som en forutgående variabel for å snakke om pensjon, med alder som mellomliggende variabel. Den signifikante koeffisienten for <kjønn> kan indikere at det er kjønnsforskjeller mellom menn og kvinner i sannsynlighet for å spare privat. Jeg predikerer derfor sannsynligheten for å spare privat gitt ulike verdier av å snakke om fremtidig økonomi som pensjonist for menn og kvinner. De andre variablene er holdt konstante. Resultatene er presentert i figur 5.1.

FIGUR 5.1 Predikert sannsynlighet for å spare privat blant menn og kvinner (i privat sektor) avhengige av hvor ofte de snakker om fremtidig økonomi som pensjonist med sin partner.

(0 = Aldri, 1 = Sjeldent, 2 = Noen ganger, 3 = Ofte, 4 = Svært ofte)

Som vi kan se av figur 5.1 øker sannsynligheten for å spare privat for begge kjønn jo mer man snakker om fremtidig økonomi som pensjonist med sin ektefelle. Menn har dog en større sannsynlighet for å spare til pensjon enn kvinner på alle nivåene. Den relative endringen i den predikerte sannsynligheten øker derimot mer for kvinner enn menn jo mer man prater om pensjon. I den siste kategorien "svært ofte" er den predikerte sannsynligheten for å spare tilnærmet lik for både menn og kvinner. Effekten av å snakke om pensjon med sin partner øker med andre ord sannsynligheten for å spare privat for både menn og kvinner, men den relative endringen er større for kvinner enn menn.

5.2 Hvor god er modellen?

5.2.1 Residualer

For å kunne estimere koeffisientvariansene korrekte og for å kunne dra korrekte konklusjoner av signifikanstesting og intervallestimeringen må restleddet være homoskedastisk (Christophersen 2018, 75). I vedlegget, figur A, har jeg testet alle regresjonsmodellene ovenfor ved å plote restleddene i et spredningsdiagram. Fordi jeg estimerer logistisk regresjon, vil restleddene fordele seg langs to rette linjer. Av spredningsdiagrammene i figur A kan man se at residualene fordeler seg nokså rett langs to linjer. Linjene er ikke helt rette og varierer i tykkelse, men er gjennomgående jevnt fordelt. Modell 5 skiller seg ut ved at linjene er kortere og tykkere enn i de øvrige plottene, med noen observasjoner nederst til høyre, disse fordeler seg dog på en rett linje. Spredningsdiagrammene indikerer homoskedastiske residualer.

5.2.2 Forutsetninger bionomisk regresjon

En bionomisk regresjon forutsetter uavhengige data, en dikotom avhengig variabel, ingen sterk tendens til kolinearitet, ingen betydningsfulle observasjoner og en velspesifisert modell (Christophersen 2018, 144). Den første forutsetningen, uavhengige data, er oppfylt ved bruk av tverrsnittsdata basert på et tilfeldig uttak, hvilket datamateriale er basert på. Den andre forutsetningen, en dikotom avhengig variabel er også oppfylt i modellene ved bruk av spørsmålet om hvorvidt respondentene sparer til egen pensjon eller ei. Den jevne fordelingen på den avhengige variabelen (1418 svarte ja, 1281 svarte nei) gjør modellene mindre skjeve. I kapittel 4 testet jeg den bivariate korrelasjon og fant ikke tegn på multikolinearitet ($r > 0.8$). De variablene som korrelerte (innskuddsrate og AFP) er ikke inkludert i samme modell. Dermed oppfyller modellene forutsetningen om ingen sterk tendens til kolinearitet.

Observasjoner som i stor grad påvirker parameterestimatene omtales som uteliggere (Christophersen 2018, 78). Uteliggere kjennetegnes ved at de har store residualer, observasjoner utenfor ± 3 standardavvik fra gjennomsnittet til residualfordelingen regnes som uteliggere (Christophersen 2018, 78). Det er likevel kun uteliggere som i stor grad også påvirker parameterestimatene som er betydningsfulle (Christophersen 2018, 78). For å undersøke om jeg

har uteliggere i mitt datasett bruker jeg Bonferronis t-test som tester observasjonen i datasettet med det mest ekstreme residualet (Hermansen 2019, 186). Jeg finner at ingen av mine modeller har uteliggere. Ved hjelp av boblegrafikk kan jeg undersøke både uteliggere og innflytelse. Grafikk for hver modell er presentert i figur B i vedlegget. Det er kun modell 5 som har observasjoner utenfor ± 2 t-skårer, disse er dog innenfor spennet ± 3 standardavvik. Den vertikale streken viser grenseverdien for hatverdier (to ganger gjennomsnittet), dette indikere innflytelse og størrelsen på punktene viser hvor høyt en enhet skårer på Cook's distanssmål. Alle modellene har noen observasjoner over grenseverdien, men ettersom ingen av observasjonene over grenseverdien har høye t-skårer (over ± 3), konkluderer jeg med at mine modeller ikke har betydningsfulle uteliggere. Forutsetningen om ingen betydningsfulle observasjoner er med andre ord oppfylt.

5.2.3 Separationplot

Forutsetningen om en velspesifisert modell, som inneholder alle relevante uavhengige variabler, er vanskelig å vurdere både teoretisk og empirisk. For å vurdere modellen i sin helhet fremstiller jeg et "separationplot" for hver modell. Separasjonsplottene er vedlagt i vedlegget, figur C.

Separasjonsplottene kombinerer hver observasjons "fitted value" med faktiske observerte hendelse. Mao. sannsynligheten for at et individ sparer privat (p) med faktisk observert tilfelle av å spare privat (sparer privat = 1, sparer ikke = 0). De hvite linjene representerer observerte hendelser av å ikke spare privat ($y = 0$), mens de røde linjene representerer observerte hendelser av å spare privat ($y = 1$). Linjene er så rangert etter "fitted value" (p), fra lavest sannsynlighet (p) for å spare privat til høyest sannsynlighet for å spare privat, fra venstre til høyre. Om modellene passer dataene perfekt vil alle de hvite linjene ($y = 0$) være på den venstre siden av diagrammet, mens alle de røde linjene være på den høyre ($y = 1$) (Greenhill, Ward og Sacks 2011, 995). Pilen nederst i modellen indikerer totalt antallet hendelser ($y = 1$) predikert av modellen. I en perfekt modell vil de røde og hvite linjene være helt separerte og pilen samsvare med de faktiske observerte verdiene (Greenhill, Ward og Sacks 2011, 996).

Plottene viser at ingen av modellene passer dataene perfekt. I alle plottene er det både røde og hvite linjer på begge sider av diagrammet, med aller flest røde linjer. Diagrammene illustrerer

likevel at modellene med flere variabler passer dataene bedre enn modellene med færre variabler. Om vi sammenlikner modell 1 – 3 ser vi at andelen hvite linjer til venstre i modellen blir større for hver variabel vi legger til. Linjen som representerer (p) blir også mer kontinuerlig og indikerer høyere sannsynlighet for hver variabel vi legger til. Separasjonsplot for modell 5 har en bedre fordeling av røde og hvite linjer, med flere hvite linjer til venstre i modellen og en større sannsynlighet (p), men likevel med et flertall av røde linjer. Etersom fordelingen på den avhengige variabelen var relativ lik vil et flertall av røde linjer indikere at modellen predikerer mange falske positive utfall (type 1 – feil). Dette er et gjennomgående problem for alle modellene. Problemet er dog større i modellene med færre variabler. Separasjonsplottene illustrere at ingen av modellene er velspesifiserte, men at det er en eller flere sentrale uavhengige variabler som er utelatt i modellene. Forutsetningen om en velspesifisert modell ser dermed ikke ut til å være oppfylt. Modell 5 presterer dog best av alle, ifølge separasjonsplottene, selv om denne heller ikke er perfekt. Jeg vil derfor benytte meg av denne modellen for å gjøre prediksjoner.

5.3 Prediksjoner

For å kunne predikere sannsynligheten for å spare privat bruker jeg modell 5 som utgangspunkt. For bedre kunne lage prediksjoner estimerer jeg samme modellen på nytt, med manglende verdier, men beholder vektorene med residualer og predikerte verdier, slik at de blir like lange som variablene i det originale datasettet. Jeg inkluderer også vekter. For å lettere kunne lage prediksjoner gjør jeg også om inntekt og alder til løpende variabler. Jeg estimerer den samme regresjonsmodellen igjen, men med litt ulik operasjonalisering av <inntekt> og <alder>. Se tabell 5.2.

TABELL 5.2 Resultater regresjonsanalyse, modell 5, uten kategoriserte variabler.

Modell til prediksjon

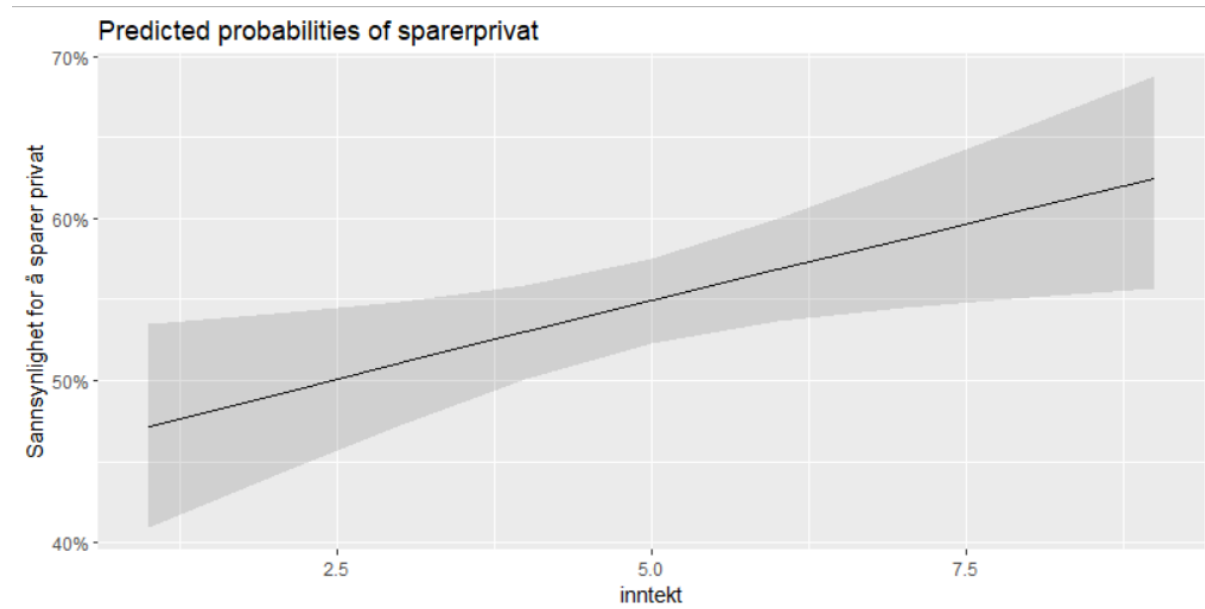
<i>Dependent variable:</i>	
	Sparer privat
Sektor	0.41 ^{***} (0.12)
Inntekt	0.08 ^{**} (0.03)
Alder	0.01 (0.01)
Utdanning	0.12 ^{**} (0.05)
Kjønn	0.24 ^{**} (0.12)
Eie/leie	0.61 ^{***} (0.20)
Innskuddsrate	0.03 (0.04)

Snakker om pensjon	0.64*** (0.07)
Constant	-2.99*** (0.46)
<hr/>	
Observations	1,602
Log Likelihood	-1,022.69
Akaike Inf. Crit.	2,063.38
<hr/>	
<i>Note:</i>	*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01
<hr/>	

Slik vi kan se er modellen i tabell 5.2 tilnærmet lik modellen i tabell 5.1. Retning på koeffisientene og signifikansnivå er det samme, med unntak av <inntekt> og <alder> som her spenner over alle inntekts- og alderskategoriene. I figur 5.2 og 5.3 benytter jeg modellen i tabell 5.2 til predikerer sannsynligheten for å spare privat gitt ulike verdier av inntekt og alder. De andre variablene er holdt konstante.

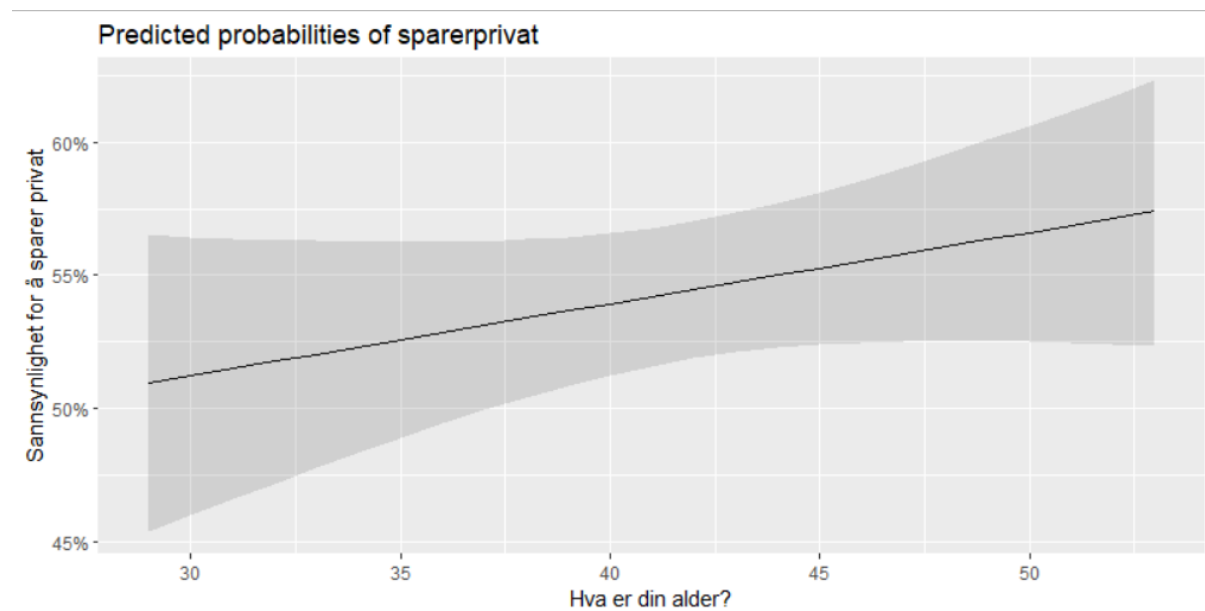
FIGUR 5.2

Predikert sannsynlighet for å spare privat gitt ulike verdier av inntekt

FIGUR 5.3

Predikert sannsynlighet for å spare privat gitt ulike verdier av alder

Som vi kan se av figurene er det en positiv sammenheng mellom å spare privat, inntekt og alder. Den predikerte sannsynligheten for å spare privat stiger jevnt med både inntekt og alder, og indikerer en lineær effekt, slik resultatene i tabell 5.1 gjorde. Konfidensintervallet varierer dog mellom variablene. Konfidensintervallet for alder er større enn for inntekt, men for begge indikerer konfidensintervallet at effekten varierer og er preget av usikkerhet.

5.3.1 Hvor ofte predikerer modellen riktig?

Gode prediksjoner har høy sensitivitet (korrekte positive observasjoner) og høy spesifisitet (korrekte negative observasjoner) (Hermansen 2019, 216). Modeller som predikerer godt vil ha et høyt antall korrekte positive observasjoner, og tilsvarende lavt antall falske positive observasjoner (type 1-feil) (Greenhill, Ward og Sacks 2011, 993). Modellene i figur 5.2 og 5.3 er basert modell 5 med numeriske variabler. For å undersøke hvor godt denne modellen faktisk predikerer sammenlikner jeg observerte og predikerte verdier. Modellen predikerer riktig i 68 % av tilfelle da respondentene svarte de sparte til pensjon, og 58 % av tilfelle hvor de svarte at de ikke sparte til pensjon. Andelen korrekte positive utfall er med andre ord 68 % (sensitivitet) og andelen korrekte negativ er 58 % (spesifisitet). Modellen predikerer til sammen 63 % av utfallene riktig. Tabell 4.3 viste at gjennomsnittet for den avhengige variabelen (antall enere) var 0,53. Dette tilsier at 53 % av respondentene svarte at de sparte til privat pensjon, dette kalles også nullmodellen. Modell 5 predikerte som sagt riktig i 63 % av tilfellet, hvilket er bedre enn nullmodellen (53%). Prediksjonene tyder likevel på at det er faktorer som påvirker hvorvidt arbeidstakere sparer eller ei som ikke er inkludert i denne modellen.

For å vurdere modellen i sin helhet utfører jeg til slutt en Hosmer-Lemenshows “Goodness of fit”- test. Testen indikerer om en modell med uavhengige variabler er bedre enn en modell uten uavhengige variabler (Christophersen 2018, 137). Testen sammenlikner de predikerte og observerte verdiene, signifikante avvik indikerer en lite tilfredsstillende modell, hvilket betyr at en god modell ikke skal ha signifikante avvik (Christophersen 2018, 137). Når jeg utfører testen på modell 5 får jeg en p-verdi på 0,2733 hvilket er over de konvensjonelle grensene for statistikk. Testen indikere med andre ord at modellen ikke kan avskrives.

5.4 Vurdere hypoteser

I dette kapitlet har jeg testet de første hypotesene (1.1 – 1.8) jeg utarbeidet i kapittel tre med logistisk regresjon. Jeg har estimert fem regresjonsanalyser hvor jeg har lagt til en ny variabel for hver modell. Jeg har også predikert utfallet for ulike verdier av variablene alder, inntekt og snakker om pensjon for menn og kvinner. Samtlige av koeffisientene er signifikante i de fleste modellene, med unntak av AFP og innskuddsrate som ikke er signifikante i noen av modellene. Dette innebærer likevel ikke at det ikke finnes noen korrelasjon mellom AFP/tjenestepensjon og privat sparing, men at det ikke er noe grunnlag for en slik korrelasjon i disse modellene. Dette kan skyldes operasjonaliseringen av variablene.

Resultatene viser at hypotese 1.1a (høyere inntekt) 1.2 (utdannelse), 1.3a (høyere alder), 1.5 (sektor), og 1.8 (snakker om pensjon) finner støtte i modellene, mens hypotese 1.4 (kjønn) får støtte under visse forutsetninger. Modellvurderingene viser også at de aller fleste forutsetningene for bionomisk regresjon er tilfredsstillt, med unntak av forutsetningen om en velspesifisert modell. Modellvurderingen indikerer at det er en eller flere sentrale uavhengige variabler som er utelatt i modellen. Hosmer-Lemenshows “Goodness of fit” viser likevel at modellen brukt til prediksjoner, modell 5, presterer bedre enn nullmodellen og ikke kan avvises. Basert på resultatene er det mulig å se at (privat)sektor, inntekt (særlig over 600 000) alder (særlig over 46), utdannelse, eie egen bolig og snakke om pensjon med partner er faktorer som øker sannsynligheten for å spare til pensjon.

Redegjørelsen av pensjonssystemet i kapittel to illustrerte hvordan det nye pensjonssystemet skaper skillelinjer mellom sosial klasse, kjønn og sektor. De som har størst sannsynlighet for å komme godt ut i det nye pensjonssystemet er ansatte (som regel kvinner) i offentlig sektor, og ansatte (som regel menn) i privat sektor med god tjenestepensjon og AFP-dekning.

Redegjørelsen viste også at blant ansatte i privat sektor var det ansatte med høy utdannelse og god lønn som hadde størst sannsynlighet for å ha god tjenestepensjon og AFP-dekning. Mens de som hadde lavere lønn og utdannelse (som regel kvinner) hadde størst sannsynlighet for å kun ha OTP og ingen AFP. Analysen i dette kapitlet viser at de som kommer best ut i det nye pensjonssystemet, eldre, høyt utdannede med høy inntekt, er de som har størst sannsynlighet for å spare til privat pensjon. Mens de som kommer dårligst ut i det nye pensjonssystemet, yngre,

lavt utdannede og lav inntekt, har minst sannsynlighet for å spare til egen pensjon. Privat pensjonssparing ser med andre ord ut til å forsterke de inntektsulikhetene som eksisterer i pensjonssystemet.

Skillelinjene skapt av ulik tilgang på tjenstepensjon og AFP ser med andre ord ut til å bli forsterket av privat pensjonssparing, dette gjelder spesielt skillelinjen mellom sosiale klasser. For skillelinjen mellom sektorer er denne effekten mer tvetydig siden ansatte i privat sektor har større sannsynlighet for å spare privat, men slik regresjonsanalysen viser gjelder dette først og fremst de med god inntekt. Dette forsterker inntektsulikhetene mellom ansatte i privat sektor, hvor ulikhetene allerede er store slik tidligere vist. For kjønn er resultatene også tvetydige, og forventningen om at menn har større sannsynlighet for å spare enn kvinner får støtte under visse forutsetninger. Denne kjønnsforskjellen vil først og fremst få konsekvenser for kvinner i privat sektor, som i hovedsak tilhører gruppen med lavest tjenstepensjon.

Resultatene i dette kapittelet viser først og fremst at skillelinjen mellom sosial klasse, skapt av ulik tilgang på tjenstepensjon som følge av ulike lønnstrinn, forsterkes gjennom systematiske forskjeller mellom hvem som sparer til privat pensjon. De som har en vinnende posisjon i pensjonssystemet, forsterker denne posisjonen gjennom sine handlinger. De har også et større potensiale for å kunne gjøre dette ettersom de har gjennomgående høyere lønnsinntekter enn de som kommer dårligere ut i pensjonssystemet. Pensjonssystemet, og da spesielt tjenstepensjon og privat pensjonssparing, kan sies å følge en viss «Matteus effekt», hvor de som har mye får mer, og de som har mindre får mist.¹¹ En slik effekt forsterker forskjellen mellom de som har, og de som ikke har (Tatham 2015, 388).

Økonomiske ulikheter i pensjonssystemet kan gjenspeiles i ulike holdninger til pensjonssystemet. I det neste kapittelet undersøker jeg hvilke holdninger respondentene har til pensjonssystemet, og hvordan privat pensjonssparing korrelerer med premissene for folketrygdens utforming. “Alle” kan i prinsippet sikre seg en høyere pensjon ved å spare privat, vil dette skape ulike holdninger til folketrygdens utforming blant de som sparer og de som ikke gjør det?

¹¹ «For den som har, han skal få, og det i overflod. Men den som ikke har, skal bli fråteken jamvel det han har.» Matteus 25,29

Kapittel 6. Analyse. Holdninger til pensjonssystemet og partivalg

Dette analysekapittelet undersøker hvordan privat pensjonssparing korrelerer med holdninger til pensjonssystemets omfordelingspremisser og partivalg, og vil besvare den andre delen av problemstillingen. Det nye pensjonssystemet legger opp til at individene i større grad må ta ansvar for egen inntektssikring ved å spare til egen pensjon. Slik kapittel fem viste var privat pensjonssparing ujevnt fordelt blant respondentene, hvor de som hadde størst behov for å spare, hadde minst sannsynlighet for å gjøre det. I dette kapittelet undersøker jeg om det eksisterer ulike holdninger til folketrygdens omfordelingspremisser blant de som sparer og de som ikke gjør det, og videre om disse forskjellene gjenspeiler seg i partivalg.

Analysen er i stor grad inspirert av Grødem (2019a) som baserte sin undersøkelse på samme datamateriale som jeg gjør i min oppgave. Hun fant i sin undersøkelse at de som har høy inntekt og utdanning oftere er enige i at pensjonssystemet bør gi mer til de som har tjent mest, i tillegg til at de er klare motstandere av at alle bør få det samme i alderspensjon (Grødem 2019a, 292 – 293). Ettersom resultatene i forrige kapittel viste at både høyere utdanning og inntekt økte sannsynligheten for å spare privat, forventer jeg at det også er en korrelasjon mellom å spare privat og å være enig i at pensjonssystemet bør gi mer til de som har tjent mest, og være uenig i at alle bør få det samme i alderspensjon.

Ettersom jeg benytter meg av tverrsnittsdata, er det ikke mulig å si noe om årsaksretning. Holdninger til pensjonssystemet kan være påvirket av hvorvidt man sparer til privat pensjon eller ei, og hvorvidt man sparer til privat pensjon kan være påvirket av de holdningene man har til pensjonssystemet. Denne analysen egner seg ikke til å si noe om årsaksforhold, men den kan si noe om hvorvidt disse variablene korrelerer.

I denne analysen estimerer jeg tre regresjonsanalyser. De to første undersøker individenes holdninger til pensjonssystemets innretning, og den siste analysen undersøker hvorvidt privat pensjonssparing påvirket respondentenes valg av parti ved stortingsvalget 2017. For operasjonaliseringer av de avhengige variablene, se tabell 6.1.

TABELL 6.1 Beskrivende statistikk, avhengige variabler, regresjonsanalyse 2

Variabel	Påstand/Spørsmål	Operasjonalisering	Fordeling
Lønnsinntekter (A)	“Personer som har hatt høye lønnsinntekter gjennom livet, bør få mer pensjon fra folketrygden enn personer som har hatt lavere lønnsinntekter gjennom livet.”	Enig/litt enig – 1. Verken eller/litt uenig/uenig – 0.	1: 1557 0: 1114
Arbeid (B)	“Alle bør få samme pensjon fra folketrygden uansett hvor mye de har jobbet og hvor mye de har tjent i løpet av livet.”	Enig/litt enig – 1. Verken eller/litt uenig/uenig – 0.	1: 743 0: 1949
Partivalg (C)	Parti ved stortingsvalget 2017. Partiene som ønsker endringer i pensjonssystemet med større omfordeling kodes 1, partiene som ønsker å videreføre pensjonssystemet slik det er kodes 0.	Ap, SV, Rødt – 1. H, V, FrP, KrF, K, MDG, Sp – 0.	1: 808 0: 1245

Slik tabell 6.1 viser er det en svært ujevn fordeling på de avhengige variablene <arbeid> og <partivalg>. De aller fleste er uenige i påstand B om at alle bør få samme pensjon fra folketrygden uansett hvor mye de har jobbet. Dette er i utgangspunktet ikke overraskende ettersom pensjonssystemet i Norge er bygget på at folk får ulik pensjon avhengig av hvor mye de har jobbet. Variabelen <partivalg> er også ujevnt fordelt, og viser at de aller fleste respondentene ikke stemte Ap, SV eller Rødt ved forrige stortingsvalg, hvilket er i tråd med valgresultatene. Den ujevne fordelingen på de to variablene forventes å påvirke resultatene i regresjonsanalysen. Variabel <lønnsinntekter> har den mest jevne fordelingen blant respondentene, med et flertall som støtter påstanden om at personer som har hatt høye lønnsinntekter i løpet av livet bør få mer i pensjon. Det er i tråd med prinsippene i det norske pensjonssystemet hvor høyere lønnsinntekter gir høyere pensjon.

6.1 Resultater andre regresjonsanalyse

Tabell 6.2, 6.4 og 6.6 viser regresjonsanalyser gjort på de tre avhengige variablene. Tabell 6.2 og 6.4 undersøker holdninger til pensjonssystemet og tabell 6.6 undersøker partivalg. Ettersom analysen av de to første avhengige variablene i stor grad er inspirert av Grødem (2019a) velger jeg å først estimere en modell basert på hennes modell med kjønn, alder, inntekt og utdanning som uavhengige variabler. Denne modellen vil tjene som en referanse for min egen analyse.¹²

6.1.1 Holdninger til pensjonssystemet

Grødem fant at holdninger til pensjonssystemet i stor grad samsvarte med egne økonomiske interesser. Jeg velger derfor å inkludere variablene <AFP> og <innskuddsrate> for å undersøke om det er noen sammenheng med tilgang til tjenstepensjon/AFP og holdninger til pensjonssystemet. Jeg inkluderer også politiske holdninger som partivalg ved siste stortingsvalg og politiske holdninger til skattenivå og privat eierskap med den forventning om at generelle politiske holdninger kan påvirke holdninger til pensjonssystemet. Dette er variabler som ikke ble inkludert i Grødem (2019a) sin analyse. For operasjonalisering av de øvrige variablene, se kapittel 4.

De uavhengige variablene er de samme for tabell 6.2 og 6.4, det som varierer er den avhengige variabelen. På samme måte som i kapittel fem har jeg estimert regresjonsanalyse med vektorer inkludert i datasettet. Datasettet inneholder som nevnt en rekke missing values. Her er regresjonsanalyse gjennomført med listevis sletting av de manglende verdiene slik som i kapittel fem. Dette gjør at utvalgte varierer for hver modell.

¹² Koeffisientene i min studie er annerledes enn i Grødem (2019a) sin studie ettersom hun benytter alle observasjonene i studien, mens jeg kun bruker de respondentene som er i arbeid. Grødem velger i stedet å bruke arbeid som en kontrollvariabel i sin modell.

TABELL 6.2 Resultater andre regresjonsanalyse med avhengig variabel <lønnsinntekter>

Resultater andre regresjonsanalyse

<i>Dependent variable:</i>							
“Personer som har hatt høye lønnsinntekter gjennom livet, bør få mer pensjon fra folketrygden enn personer som har hatt lavere lønnsinntekter gjennom livet.”							
	(A1)	(A2)	(A3)	(A4)	(A5)	(A6)	(A7)
Sparer privat		0.20**	0.22**	0.22**	0.28***	0.26***	0.22**
		(0.08)	(0.09)	(0.09)	(0.10)	(0.09)	(0.10)
Sektor		0.07	0.13	0.15	0.12	0.14	0.15
		(0.09)	(0.10)	(0.10)	(0.11)	(0.11)	(0.12)
Inntekt: Mellom 400 – 499´	0.22*	0.22**	0.16	0.16	0.16	0.07	0.06
	(0.11)	(0.11)	(0.12)	(0.12)	(0.14)	(0.13)	(0.14)
Inntekt: Mellom 500 – 599´	0.49***	0.49***	0.39***	0.40***	0.42***	0.30**	0.31**
	(0.12)	(0.12)	(0.13)	(0.13)	(0.15)	(0.14)	(0.15)
Inntekt: Over 600´	1.19***	1.17***	1.08***	1.09***	1.10***	0.94***	0.95***
	(0.13)	(0.13)	(0.14)	(0.14)	(0.16)	(0.15)	(0.16)

Alder: Mellom 35 - 40	0.02 (0.12)	-0.02 (0.12)	0.06 (0.13)	0.06 (0.13)	0.21 (0.15)	0.07 (0.14)	-0.03 (0.15)
Alder: Mellom 41 - 45	0.24* (0.13)	0.19 (0.13)	0.21 (0.14)	0.20 (0.14)	0.20 (0.15)	0.28* (0.15)	0.26* (0.16)
Alder: Mellom 46 - 50	-0.04 (0.13)	-0.09 (0.13)	-0.04 (0.14)	-0.04 (0.14)	0.06 (0.16)	0.02 (0.15)	0.02 (0.17)
Alder: Over 50	0.36*** (0.13)	0.31** (0.13)	0.34** (0.14)	0.35** (0.14)	0.43*** (0.16)	0.31** (0.16)	0.25 (0.17)
Utdanning	0.13*** (0.04)	0.12*** (0.04)	0.13*** (0.04)	0.13*** (0.04)	0.17*** (0.05)	0.20*** (0.05)	0.16*** (0.05)
Kjønn	-0.01 (0.09)	-0.03 (0.09)	0.02 (0.09)	0.01 (0.09)	-0.04 (0.11)	0.05 (0.10)	0.04 (0.11)
AFP			0.15*** (0.06)				
Innskuddsrate				0.07** (0.03)	0.07** (0.03)	0.09*** (0.03)	0.12*** (0.03)
Stortingsvalg					-0.36*** (0.10)		

Skattenivå						-0.15***			
						(0.05)			
Privat eierskap								0.18***	
								(0.05)	
Constant	-0.72***	-0.81***	-1.23***	-1.24***	-1.32***	-1.17***	-1.87***		
	(0.18)	(0.19)	(0.24)	(0.25)	(0.30)	(0.31)	(0.32)		
Observations	2,622	2,594	2,400	2,400	1,903	2,004	1,798		
Log Likelihood	- 1,692.4 0	- 1,669.5 9	- 1,542.6 0	- 1,543.4 9	- 1,206.28	- 1,287.3 7	- 1,138.5 3		
Akaike Inf. Crit.	3,404.8 1	3,363.1 8	3,111.2 0	3,112.9 9	2,440.55	2,602.7 3	2,305.0 6		
<i>Note:</i>	*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01								

Tabell 6.2 viser resultatene fra regresjonsanalysen med avhengig variabel (A), “Personer som har hatt høye lønnsinntekter gjennom livet, bør få mer pensjon fra folketrygden enn personer som har hatt lavere lønnsinntekter gjennom livet.” Som tidligere nevnt var dette variabelen som hadde likest fordeling mellom respondentene. Den første modellen (A1) er en enkel modell basert på Grødem sin modell. I modell A2 – A7 har jeg lagt til <sparer privat> og en ny kontrollvariabel for hver modell.

Det første man merker seg er at koeffisienten for å spare privat er positiv og signifikant i alle modellene, kontrollert for alt annet. Standardfeilen er i tillegg relativ lav. Koeffisienten er også signifikant i alle modellene. Sammenhengen er slik forventet i hypotese 2.1 Resultatene vitner om at det er en positiv korrelasjon mellom å spare privat til egen pensjon og være enig i at

personer som har hatt høye lønnsinntekter gjennom livet bør få mer i pensjon fra folketrygden. Det er vanskelig å si noe om årsakssetningen i denne korrelasjonen, men tabellen indikere at det er en positiv og signifikant sammenheng. Resultatene i tabell 6.2 underbygger dermed hypotese 2.1, *Privat pensjonssparing vil korrelerer positivt med holdningen om at personer som har hatt høye lønnsinntekter gjennom livet, bør få mer pensjon fra folketrygden enn personer som har hatt lavere lønnsinntekter gjennom livet.*

For de øvrige variablene kan vi se at koeffisienten for <inntekt> er signifikant for kategoriene over 500'. For koeffisienten inntekt mellom 500 – 599' varierer signifikansnivået noe. Koeffisienten for inntekt over 600' er derimot signifikant på det høyeste nivået i alle modellene. Størst er effekten for inntekt over 600' i modell A1 og A2, der er oddsen for å være enig i utsagn A 3 ganger høyere om man går fra inntekt under 400' til inntekt over 600', kontrollert for alt annet. Resultatene viser at sannsynligheten for å være enig i påstand A øker med høyere inntekt, og det gjelder særlig dem med inntekt over 600'. Dette var det samme resultatet Grødem fant i sin studie.

Koeffisientene for de ulike alderskategoriene følger et annet mønster enn inntekt. Samtlige koeffisienter er negative i noen av modellene, men ikke signifikante. Med noen unntak er det kun alderskategorien over 50 som er signifikant i modellene. Dette er resultater som samsvarer med Grødem (2019a) sin modell. Dette kan ha sammenheng med at interessen for pensjon øker med alderen, særlig etter fylte 50 år.

Koeffisienten for <utdanning> er positiv og signifikant på det høyeste nivået i alle modellene i tabell 6.2. Den største effekten av utdanning er i modell A6, der er sannsynligheten for å være enig i påstanden om høyre lønnsinntekter 44 % høyere jo høyere utdanning man har, kontrollert for alt annet. Effekten av utdanning er gjennomgående sterk i alle syv modellene.

Verken koeffisienten for <kjønn> eller <sektor> er signifikante i noen av modellene i tabell 6.2. Koeffisienten for <AFP> er positiv og signifikant i modell A3. Koeffisienten for <innskuddsrate> er også positiv og signifikant i alle modellene den er inkludert. Størst effekt har koeffisienten for <innskuddsrate> i modell A6. Tabellen indikerer at holdninger til pensjonssystemet er påvirket av hvilken bransje man arbeider i, og hva slags tjenestepensjon/AFP-dekning som er vanlig der. Samtidig har disse variablene svært lav begrepsvaliditet, i og med at de ikke omfatter individets tjenestepensjon/AFP, men bransje. Det

kan bety at det er andre faktorer ved de bransjene individene arbeider i, foruten om gjennomsnittlig tjenestepensjon eller AFP-dekning, som er avgjørende. Resultatene må derfor leses med forbehold.

Videre er koeffisienten for <stortingsvalg> negativ og signifikant i modell A5. Resultatet indikerer at om man stemte venstre-orientert ved forrige stortingsvalg har man mindre sannsynlighet for å være enig i påstanden om høyere lønnsinntekter, kontrollert for alt annet. De to andre koeffisientene for politiske holdninger er også signifikante og med forventet effekt. Jo mer enig man er i at et høyt skattenivå sikrer fellesgodene, jo større sannsynlighet har man for å være uenig i påstand A, kontrollert for alt annet. Motsatt, jo mer enig man er i at flere offentlige oppgaver burde utføres av det private, jo større sannsynlighet er det for at man er enig i påstand A, kontrollert for alt annet.

Modell A1 er en enklere modell basert på Grødem, mens de øvrige modellene inneholder flere variabler, inkludert <sparer privat>. Grødem konkluderte med at hennes modell hadde lav forklaringskraft. For å undersøke om tilleggsvariablene øker modellens forklaringskraft tester jeg hvor godt de ulike modellene predikerer. Resultatene er presentert i tabell 6.3. Slik tabell 6.1 viste var de aller fleste enige i påstand A. Nullmodellen tilsvarer 58 %.

TABELL 6.3 Resultater fra andre regresjonsanalyse, <lønnsinntekter>

	Modell A1	Modell A2	Modell A3	Modell A4	Modell A5	Modell A6	Modell A7
Andelen riktige prediksjoner	0,59	0,59	0,59	0,59	0,62	0,60	0,62
Andelen riktige prediksjoner for enig i utsagn A	0,52	0,52	0,52	0,53	0,58	0,54	0,61
Andelen riktige prediksjoner for uenig i utsagn A	0,62	0,69	0,67	0,68	0,68	0,69	0,63

Som vi kan se av tabell 6.3 er andelen riktige prediksjoner for alle modellene ikke langt unna nullmodellen. Modellene presterer med andre ord ikke nevneverdig bedre enn nullmodellen. Modell A1 – A4 predikerer alle 59 % riktig. Ytterligere variabler øker med andre ord ikke modellens forklaringskraft. Prediksjonene indikerer at en eller flere sentrale uavhengige variabler er utelatt fra modellene. Modell A5 - A7 predikerer den største andelen riktig, men kun med noen prosentpoeng. De inkluderer variablene <stortingsvalg>, <skattenivå> og <privat eierskap>. Disse variablene er signifikante på det høyeste nivået. <Privat eierskap> (A7) har i tillegg en likere andel korrekte og ukorrekte prediksjoner.

Når jeg utfører Hosmer-Lemeshows “Goodness of Fit”-test på modellene finner jeg at alle A-modellene har ikke-signifikante avvik, med en p-verdi som varierer mellom 0,14 (A5) og 0,713 (A7). Modell A6 er akkurat på grensen med en p-verdi på 0,018. Modell A6 kan ikke avskrives, men presterer ikke nevneverdig godt. Modell A7, som inneholder variabelen <privat eierskap> synes å prestere best både med tanke på prediksjoner og ikke-signifikante avvik.

Tabell 6.4 viser resultatene for den andre regresjonsanalysen, med avhengig variabel <arbeid> (B). De uavhengige variablene er de samme som i tabell 6.2.

TABELL 6.4 Resultater andre regresjonsanalyse med avhengig variabel, <arbeid>

Resultater andre regresjonsanalyse							
<i>Dependent variable:</i>							
“Alle bør få samme pensjon fra folketrygden uansett hvor mye de har jobbet og hvor mye de har tjent i løpet av livet.”							
	(B1)	(B2)	(B3)	(B4)	(B5)	(B6)	(B7)
Sparer privat		-0.22**	-0.24**	-0.24**	-0.26**	-0.21**	-0.20*
		(0.09)	(0.10)	(0.10)	(0.11)	(0.10)	(0.11)

Sektor		0.03 (0.10)	0.02 (0.11)	0.04 (0.11)	-0.05 (0.13)	-0.03 (0.12)	-0.05 (0.13)
Inntekt: Mellom 400 - 499´	-0.25** (0.11)	-0.24** (0.12)	-0.21* (0.12)	-0.21* (0.12)	-0.26* (0.15)	-0.23* (0.14)	-0.26* (0.15)
Inntekt: Mellom 500 - 599´	-0.65*** (0.13)	-0.61*** (0.13)	-0.54*** (0.14)	-0.55*** (0.14)	-0.49*** (0.16)	-0.59*** (0.15)	-0.66*** (0.17)
Inntekt: Over 600´	-1.38*** (0.14)	-1.33*** (0.15)	-1.30*** (0.16)	-1.30*** (0.16)	-1.24*** (0.18)	-1.33*** (0.17)	-1.35*** (0.19)
Alder: 35 – 40	-0.13 (0.13)	-0.09 (0.13)	-0.15 (0.14)	-0.15 (0.14)	-0.31** (0.16)	-0.22 (0.15)	-0.17 (0.16)
Alder: 41 - 45	-0.11 (0.14)	-0.08 (0.14)	-0.12 (0.15)	-0.12 (0.15)	-0.36** (0.17)	-0.16 (0.16)	-0.06 (0.17)
Alder: Mellom 46 - 49	-0.03 (0.14)	0.02 (0.15)	-0.03 (0.15)	-0.03 (0.15)	-0.22 (0.17)	-0.19 (0.17)	-0.16 (0.18)
Alder: Over 50	-0.41*** (0.15)	-0.37** (0.15)	-0.41*** (0.16)	-0.41*** (0.16)	-0.59*** (0.18)	-0.45*** (0.17)	-0.55*** (0.19)

Utdanning	-0.10** (0.04)	-0.10** (0.04)	-0.08* (0.05)	-0.08* (0.05)	-0.14** (0.05)	-0.14*** (0.05)	-0.12** (0.06)
Kjønn	0.05 (0.09)	0.06 (0.10)	0.10 (0.10)	0.10 (0.10)	0.12 (0.12)	0.09 (0.11)	0.16 (0.12)
AFP			-0.06 (0.06)				
Innskuddsrate				-0.01 (0.03)	-0.03 (0.04)	-0.02 (0.04)	-0.03 (0.04)
Stortingsvalg					0.31*** (0.11)		
Skattenivå						0.17*** (0.06)	
Privat eierskap							-0.07 (0.06)
Constant	0.01 (0.19)	0.04 (0.21)	0.11 (0.26)	0.04 (0.27)	0.37 (0.32)	-0.07 (0.33)	0.45 (0.34)

Observations	2,642	2,615	2,420	2,420	1,917	2,019	1,811
--------------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------

Log Likelihood	- 1,471.15	- 1,450.3 4	- 1,332.74	- 1,333.07	- 1,033.08	- 1,108.1 8	-961.10
----------------	---------------	-------------------	---------------	---------------	---------------	-------------------	---------

Akaike Inf. Crit.	2,962.30	2,924.6 9	2,691.47	2,692.13	2,094.16	2,244.3 7	1,950.21
-------------------	----------	--------------	----------	----------	----------	--------------	----------

Note:

*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01

Tabell 6.4 viser resultatene fra regresjonsanalyse med avhengig variabel “Alle bør få samme pensjon fra folketrygden uansett hvor mye de har jobbet og hvor mye de har tjent i løpet av livet.” Som tidligere nevnt var de fleste respondentene uenig i denne påstanden, og fordelingen var ujevn. Den første modellen (B1) er på samme måte som i tabell 6.2 en enkel modell basert på Grødem (2019a) sin modell. I modell B2 – B7 har jeg lagt til <sparer privat> og en ny kontrollvariabel for hver modell.

I tabell 6.4 er de aller fleste koeffisientene negative, hvilket ikke er overraskende gitt den høye andelen som var uenig i utsagnet. Vi kan se at koeffisienten for å spare privat er negativ og signifikant i alle modellene. Koeffisienten vitner om at å spare til privat pensjon korrelerer negativt med påstand B, kontrollert for alt annet. Koeffisienten er ikke like signifikant som i tabell 6.2, men vitner likevel om en signifikant effekt. Standardfeilen er også relativ lav i alle modellene. Resultatene fra tabell 6.4 gir samlet sett støtte til hypotese 2.2, *Privat pensjonssparing vil korrelerer negativt med holdningen om at alle bør få samme pensjon fra folketrygden uansett hvor mye de har jobbet og hvor mye de har tjent i løpet av livet.*

Verken koeffisientene for <sektor>, <kjønn>, <AFP> eller <innskuddsrate> er signifikante i tabell 6.4. Videre kan vi se at koeffisientene for <inntekt>, særlig inntekt over 600', <alder>, særlig alder over 50, og <utdanning> er negative og signifikante. Dette er resultater som i stor grad er i overensstemmelse med Grødem (2019a) sine resultater.

De eneste koeffisientene som har en positiv effekt på den avhengige variabelen, er <stortingsvalg> og <skattenivå>. Disse koeffisientene er også signifikante på det høyeste nivået. Resultatene vitner om at om man stemte venstre-orientert ved forrige stortingsvalg har man større sannsynlighet for å være enig i at alle bør få samme pensjon uavhengig av hvor mye de har tjent i løpet av livet enn de som stemte sentrum/høyre-orienterte partier. Den samme, om enda litt svakere effekt, finner vi for <skattenivå>. Jo mer enig man er i at et høyt skattenivå sikrer fellesgodene, jo mer sannsynlig er det at man er enig i at alle bør få samme pensjon.

På samme måte som A-modellene tester jeg hvor godt de ulike modellene predikerer. Resultatene er presentert i tabell 6.5.

TABELL 6.5 Resultater andre regresjonsanalyse, <arbeid>

	Modell B1	Modell B2	Modell B3	Modell B4	Modell B5	Modell B6	Modell B7
Andelen riktige prediksjoner	0,58	0,58	0,59	0,59	0,61	0,59	0,63
Andelen riktige prediksjoner for enig i utsagn B	0,67	0,68	0,66	0,67	0,63	0,69	0,61
Andelen riktige prediksjoner for uenig i utsagn B	0,55	0,54	0,56	0,56	0,60	0,56	0,63

Slik vi kan se av tabell 6.5 utgjør ikke flere variabler en nevneverdig effekt på modellens forklaringskraft. Den enkle modellen, B1, predikerer 58 % riktig, de øvrige modellene predikerer kun et par prosentpoeng bedre. Modell B7 predikerer den største andelen riktig, 63 %, og har i tillegg en likere andel riktige prediksjoner for å være enig og uenig. Modellen inneholder variablene <privat eierskap> som ikke er signifikant i modell B7, prediksjonene indikerer likevel at den kan ha en indirekte effekt gjennom de andre variablene. Tabellen viser at selv om modellene med flere variabler predikerer bedre, bidrar de kun i begrenset grad til å øke modellens forklaringskraft. Prediksjonene vitner om at det er en eller flere sentrale uavhengige variabler som er utelatt fra analysen. Hosmer Lemeshows “Goodness og Fit” viser at alle B-modellene har ikke-signifikante avvik, med en p-verdi mellom 0,08 (B6) og 0,62 (B2). Igjen har modellen med <skattenivå>, B6, den laveste p-verdien.

Det er noe overraskende at <skattenivå> i så liten grad bidrar til å øke modellenes forklaringskraft ettersom alderspensjon er finansiert gjennom skatter og avgifter. Variabelen har en signifikant effekt, både på holdning A og B, men slik modellsammendragene viser bidrar ikke

dette særlig til å styrke modellens forklaringskraft. Både modell A7 og B7, med variabelen <privat eierskap> ser ut til å prestere best, både med tanke på prediksjoner og Hosmer Lemenshow-testen, selv om <privat eierskap> ikke er signifikant i modell B7. Resultatene kan indikere at det er en sammenheng mellom privat pensjonssparing, holdninger til pensjonssystemet og holdninger til privat eierskap, men kan ikke si noe om hvordan disse faktorene påvirker hverandre eller i hvilken retning. Ytterligere forskning er nødvendig for å undersøke denne sammenhengen.

6.1.2 Partivalg

Resultatene så langt vitner om at de som kommer best ut av det nye pensjonssystemet, har størst sannsynlighet for å spare privat. I den siste analysen undersøker jeg om privat pensjonssparing kan ha påvirket respondentenes partivalg i 2017. I min gjennomgang av partienes partiprogram før valget 2017 fant jeg en forskjell mellom de partiene som ønsket et mer omfordelende pensjonssystem (Rødt, SV og Ap) og de som ønsket å videreføre pensjonssystemet slik som før (resterende partier). Basert på forventningen om at de som ikke sparer til pensjon har et større behov og ønske om en mer omfordelende pensjonspolitikk har jeg utformet følgende hypotese 2.3: *De som ikke sparer til privat pensjon har større sannsynlighet for å ha stemt Ap, SV og Rødt ved stortingsvalget 2017, enn de som sparer til pensjon.*

I tabell 6.6 presenterer jeg funnene av den siste regresjonsanalysen. På samme måte som i tabell 6.2 og 6.4 har jeg valgt å estimere flere modeller hvor jeg legger til en variabel av gangen. Jeg inkluderer variablene <A/B> for å undersøke om holdninger til pensjonssystemet korrelerte med partivalg i 2017. Ettersom innvandring var en av de viktigste sakene for velgernes stemmegivning i 2017 velger jeg å inkludere en variabel som måler respondentenes holdninger til innvandring. Ettersom skatter og avgifter også var et sentralt tema inkluderer jeg også <skattenivå>. Skole/utdanning og miljø var også sentrale temaer for velgerne ved stortingsvalget 2017, men ettersom mitt datasett ikke inneholder variabler om disse temaene, er det dessverre ikke mulig å kontrollere for disse forholdene. For operasjonalisering av variabler, se kapittel fire.

TABELL 6.6 Resultater andre regresjonsanalyse, modell C. Avhengig variabel, parti ved siste stortingsvalg

Resultater andre regresjonsanalyse

<i>Dependent variable:</i>			
Parti ved siste stortingsvalg			
	(C1)	(C2)	(C3)
Sparer privat	0.03 (0.12)	0.04 (0.12)	0.04 (0.12)
Sektor	-0.41*** (0.12)	-0.41*** (0.12)	-0.40*** (0.12)
Kjønn	-0.31** (0.12)	-0.34*** (0.12)	-0.32*** (0.12)
Utdanning	-0.02 (0.06)	-0.02 (0.06)	-0.02 (0.06)
Alder: Mellom 35 - 40	0.21 (0.17)	0.19 (0.18)	0.23 (0.18)
Alder: Mellom 41 - 45	0.25 (0.18)	0.28 (0.18)	0.27 (0.18)

Alder: Mellom 46 - 50	0.57*** (0.19)	0.58*** (0.19)	0.61*** (0.19)
Alder: Over 50	0.47** (0.19)	0.46** (0.19)	0.49** (0.19)
Inntekt: Mellom 400 – 499´	-0.08 (0.17)	-0.05 (0.17)	-0.07 (0.17)
Inntekt: Mellom 500 – 599´	-0.06 (0.18)	-0.01 (0.18)	-0.05 (0.18)
Inntekt: Over 600´	-0.35* (0.18)	-0.29 (0.19)	-0.35* (0.19)
Skattenivå	0.69*** (0.07)	0.71*** (0.07)	0.69*** (0.07)
Innvandring	-0.43*** (0.06)	-0.42*** (0.06)	-0.43*** (0.06)
A		-0.08 (0.12)	
B			0.01

			(0.14)
Constant	-1.13*** (0.40)	-1.19*** (0.41)	-1.17*** (0.41)
Observations	1,547	1,527	1,536
Log Likelihood	-884.17	-870.29	-878.94
Akaike Inf. Crit.	1,796.34	1,770.58	1,787.88
<i>Note:</i>	*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01		

Tabell 6.6 viser resultatene fra regresjonsanalysen med partivalg som avhengig variabel. Slik tabell 6.1 viste var denne variabelen relativt skjevt fordelt, hvor et mindretall hadde stemt på Ap, SV og Rødt ved forrige stortingsvalg.

Slik vi kan se i modell C1-C3 er koeffisienten for privat sparing negativ, slik hypotesen forventet, men ikke signifikant. Standardfeilen er også stor, større enn koeffisienten. Resultatene gir dermed ikke grunnlag for å hevde det finnes noen korrelasjon mellom privat sparing og partivalg ved stortingsvalget 2017. Hypotese 2.3 må derfor forkastes.

Koeffisientene for <sektor>, <kjønn>, alderskategoriene over 46 år, <skattenivå> og <innvandring> er derimot signifikante. Dette er variabler som korrelerer med større skillelinjer som eksisterer i samfunnet. Derfor er det ikke overraskende at disse koeffisientene er signifikante. Utdannelse og inntekt ser derimot ut til å ha liten effekt på hvorvidt man stemte Rødt, SV eller Ap.

I modell C3 og C4 har jeg også valgt å inkludere variabelen <lønnsinntekter> og <arbeid> for å undersøke om holdninger til pensjon påvirket sannsynligheten for å stemme på Rødt, SV eller Ap. Verken av koeffisientene er signifikante, og vitner om at det ikke finnes en signifikant sammenheng mellom disse holdningene og valg av parti. Fraværet av signifikante resultater for <privat sparing> kan ha sammenheng med at pensjon ikke var blant valgtemaene ved

stortingsvalget 2017. For dem som stemte Ap, SV og Rødt har det mest sannsynlig vært andre forhold som har vært utslagsgivende. Slik vi kan se av tabell 6.6 er koeffisienten for <innvandring> og <skattenivå> svært signifikante. Dette var temaer som var viktige for velgerne ved valget.

Hvorvidt privat pensjonssparing og holdninger til pensjonssystemet er være avgjørende for hvilket parti man stemmer på, er nok avhengig av at pensjon er blant de spørsmålene velgerne er mest opptatt av, og at partiene utvikler tydelig politikk og markerer sine standpunkt i spørsmålet om pensjon, hvilket ikke var tilfellet i 2017. Det kan skyldes at konsekvensene av pensjonssystemet ikke var/har blitt synlige for de fleste velgere enda, og at dette i liten grad var tema for valgkampen. For at pensjonspolitikken skal være avgjørende for stemmegivning bør velgerne også ha innsikt i hva slags pensjon de selv har og hvor mye pensjon de kommer til å få i fremtiden, for å kunne vurdere hvilken politikk som er mest relevant for dem. Igjen vil kunnskap om pensjon og egne pensjonsordninger være sentralt.

Etter pensjonsreformen har pensjonspolitikken i liten grad vært politisert. Dette kan ha sammenheng med at pensjonsreformen ble vedtatt gjennom to tverrpolitisk forlik, slik litteraturen om «retrenchment politics» (Pierson 1996) forventer. Partiene kan dermed vurdere det som lite hensiktsmessig å politisere pensjon, ettersom nesten alle partiene var med på å stemme den nye folketrygden gjennom. Det kan også ha sammenheng med at alle partiene støtter opp om pensjon som en livsløpsrisiko og at partipolitikk spiller en mindre rolle i slike spørsmål, slik Jensen (2012) illustrerer i sin artikkel. På andre siden identifiserte jeg en skillelinje mellom partiene om pensjonspolitikken som i stor grad følger en venstre-høyre skillelinje, som kan bli politisert i fremtiden. Samtidig er ikke politikken den eneste arenaen for pensjonsreformer. Samtlige viktige reformer har skjedd i lønnsforhandlinger, slik som AFP. I studier av ulike maktforhold i pensjonspolitikken og potensialet for endring vil også utviklingen av partsrelasjoner, interessegrupper og lønnsdannelser i arbeidsmarkedet være sentrale. Eksempelvis fikk kulturarbeidere gjennom sitt krav om hybrid tjenestepensjon etter streik i oktober 2021 (Fagforbundet 2021). Fremtidige studier av endringer i pensjonsfeltet vil også måtte ta dette med i beregningen.

6.2 Hvor god er modellen?

6.2.1 Residualer

På samme måte som i den første analysen vurderer jeg også hvorvidt restleddet er homoskedastisk for modellene i denne analysen. Når jeg kjører residualplot for A-modellene finner jeg at residualene er tilfredsstillende normalfordelte og fordeler seg jevnt langs to rette linjer. A-modellene ser med andre ord ut til å være homoskedastiske. B-modellene, selv om de fordeler seg på to rette linjer, viser stor skjevhet i materialet. Dette er ikke overraskende ettersom den avhengige variabelen var svært skjevt fordelt. For både A- og B- modellene har den enkle modellen (A1 og B1) mindre markante linjer enn modellene med flere variabler. C-modellene har en svært skjev fordeling. De to linjene ligger også betraktelig nærmere hverandre enn A- og B-modellene. Den ujevne fordelingen preger utvilsomt resultatene. I vedlegget har jeg lagt ved, som eksempel, residualplot for modell A2, B2 og C1, se figur D.

6.2.2 Forutsetninger binomisk regresjon

På samme måte som i kapittel fem må den logistiske regresjonsanalyse oppfylle en rekke forutsetninger. Dette kapittelet benytter samme datasett som kapittel fem, hvilket tilsier at analysene i dette kapittelet også oppfyller forutsetningen om uavhengige data. De avhengige variablene er også dikotome og regresjonsanalysene viser ingen tegn til kolinearitet. Både A-, B- og C-modellene oppfyller kravet om ingen uteliggere. Ved hjelp av Bonferronis t-test finner jeg at det er ingen uteliggere i datasettet. Når jeg fremstiller A-, B-, og C-modellene med boblegrafikk finner jeg at det er ingen uteliggere som utpeker seg som spesielt innflytelsesrike. A-modellene har et par observasjoner over -2 standardavvik, og B-modellene har et par observasjoner som overskrider $+2$ standardavvik. C-modellene har samtlige observasjoner som overskrider $+2$ standardavvik, men ikke slik at de er spesielt innflytelsesrike.

Forutsetningen om en velspesifisert modell antas å ikke være oppfylt for verken av modellene. Prediksjonene for A- og B-modellene indikerer at sentrale variabler er utelatt. For C-modellen er

sentrale temaer for velgere (skole/utdanning og miljø) utelatt ettersom dataene ikke inneholder variabler som kan benyttes.

6.3 Vurdere hypotesene

I dette kapitlet har jeg undersøkt hvordan privat pensjonssparing korrelerer med holdninger til folketrygdens overordnede omfordelingspremisser, og om privat pensjonssparing påvirket partivalget i 2017. Jeg har estimert tre ulike regresjonsanalyser med tre ulike avhengige variabler, to som måler holdninger til folketrygden og en som omhandler partivalg.

Resultatene viser i første omgang at det er en signifikant korrelasjon mellom privat pensjonssparing og holdninger til folketrygdens omfordelingspremisser. Korrelasjonen indikerer at det er en sammenheng mellom å spare privat og å være enig i at de som har hatt høye lønnsinntekter gjennom livet bør få mer i pensjon fra folketrygden. Videre indikerer korrelasjonen at det er en sammenheng mellom å spare privat og være uenig i at alle bør få det samme fra folketrygden uansett hvor mye de har jobbet og tjent i løpet av livet. Disse korrelasjonene er signifikante ved kontroll for andre faktorer som inntekt, utdanning og alder. Slik hypotesene forventet viser resultatene at det er en sammenheng mellom holdninger og handlinger i det nye pensjonssystemet. Resultatene indikerer at holdningene til folketrygdens omfordelingspremisser er stor grad i samsvar med ens egne økonomiske interesser (slik Grødem påpekte) og ens egne handlinger (privat sparing). Dette er i utgangspunktet ikke overraskende, men det er vanskelig å si hva som påvirker hva med tverrsnittsdata.

Samtidig viser også resultatene at modellene har lav forklaringskraft. En eller flere sentrale variabler ser ut til å være utelatt fra modellen. Modellene vitner om at generelle politiske holdninger påvirker holdninger til pensjonssystemet, hvilket er som forventet. Holdninger til privat eierskap ser ut til å påvirke korrelasjonen mellom privat pensjonssparing og holdninger til folketrygdens innretting. Ytterligere forskning er nødvendig for å undersøke sammenhengen mellom disse forholdene, samt undersøke hvordan de påvirker hverandre og i hvilken retning. Kjønn og sektor derimot har ikke noen signifikant effekt på de ulike holdningene. Verken koeffisienten for <kjønn> eller <sektor> er signifikante i de to første regresjonsanalysene. Det er først og fremst de sosioøkonomiske variablene som utdanning, inntekt og alder som ser ut til å

påvirke holdninger til folketrygdens omfordelingsmekanismer. Basert på resultatene i kapittel seks er det mulig å si at å spare privat korrelerer med folketrygdens overordnede omfordelingspremisser om at de som har tjent mest bør få mest i pensjon og at ingen burde få det samme i pensjon uansett hvor mye de har jobbet og tjent. Denne sammenhengen er i overensstemmelse med hypotese 2.1 og 2.2.

Resultatene av de to første regresjonsanalysene viser at inntektsulikhetene mellom sosiale klasser i det nye pensjonssystemet i stor grad gjenspeiles i ulike holdninger til pensjonssystemet.

Resultatene viser at de som kommer best ut av det nye pensjonssystemet, og har størst sannsynlighet for å spare privat, støtter i større grad opp om omfordelingspremissene i den nye folketrygden. Dette er omfordelingspremisser som i stor grad tjener dem selv, hvilket tyder på at holdninger til pensjonssystemet i stor grad er motivert av egeninteresser, slik Grødem (2019a) også påpekte.

Resultatene i denne analysen bekrefter videre resultatene til Grødem (2019a). De som har høy inntekt, spesielt de med inntekt over 600', har større sannsynlighet for å være enig i påstanden A og større sannsynlighet for å være uenig i påstand B. Det samme forholdet finner vi for dem som har høy utdanning og er eldre. Analysen i dette kapittelet vitner om at økonomiske interesser som inntekt, utdanning, bransje og privat sparing, gjenspeiler hvilke holdninger man har til pensjonssystemets utforming. Mens kjønn og sektor ser ut til å spille liten rolle.

Holdninger til pensjonssystemet og privat sparing ser dog ikke ut til å ha materialisert seg i velgeradferd. Dette kan ha sammenheng med at pensjon i liten grad dominerte valgkampen i 2017, og at konsekvensene av pensjonsreformene i liten grad har blitt synlige og politiserte. Hypotese 2.3 må forkastes da modell C ikke finner noen sammenheng mellom partivalg og privat pensjonssparing.

Kapittel 7: Diskusjon

Denne oppgaven har, på bakgrunn av de siste tiårenes endringer i det norske pensjonssystemet, undersøkt hvordan pensjonssystemet har blitt en stratifiserende institusjon som skaper inntektsulikheter mellom fremtidens pensjonister, og hvilke økonomiske og politiske konsekvenser dette kan ha. Oppgaven hadde som formål å bygge på tidligere studier og rette søkelyset på privat pensjonssparing. Oppgaven har forsøkt å undersøke hvilken rolle privat pensjonssparing spiller i å forme de nye skillelinjene og hvordan privat pensjonssparing korrelerer med holdninger til pensjonssystemet blant arbeidstakere i 2017.

Gjennom en grundigere gjennomgang av pensjonssystemet, og de pensjonsmessige konsekvensene av pensjonsreformene, har jeg konkludert med at det nye pensjonssystemet vil skape økonomiske skillelinjer mellom sosiale klasser, kjønn og sektor. Kjønn og sektor er i stor grad overlappende skillelinjer. På grunn av den ulike tilgangen på tjenstepensjon og AFP, avhengig av hvilken bransje og sektor man jobber i, ser pensjonssystemet ut til å videreføre de økonomiske ulikhetene i samfunnet inn i pensjonisttilværelsen.

Den første delen av problemstillingen omhandler hvilken rolle privat pensjonssparing spiller i å forme disse skillelinjene. For å besvare den første delen av problemstillingen utarbeidet jeg en rekke hypoteser om hvem som sparer til privat pensjon, og hvem som burde spare til privat pensjon, basert på “policy feedback”-teorien. Analysen i kapittel fem viser at de som har størst behov for å spare privat, yngre, lavere utdanning, lavere lønn, har minst sannsynlighet for å gjøre det, mens de som kommer best ut i det nye pensjonssystemet, eldre, høy utdanning og høyt lønnede har størst sannsynlighet for å spare privat. Privat pensjonssparing ser med andre ord ut til å forsterke de inntektsulikhetene pensjonssystemet legger opp til.

Resultatene i kapittel fem indikerer at en omlegging av pensjonssystemet med økende vekt på privat ansvar for egen inntektssikring ser ut til å ha en viss “feedback effect” når det kommer til privat sparing, men først og fremst blant dem som har noe å spare av. De som har størst behov for å spare privat, har minst sannsynlighet for å gjøre det. Dette kan medføre at inntektsulikhetene i det nye pensjonssystemet blir enda større. Kunnskap om hvordan

institusjoner påvirker ens liv og økonomi er en forutsetning for at institusjonen skal ha en “feedback-effect” på individer og befolkningen for øvrig. Manglende kunnskap om hvordan pensjonsreformene påvirker ens fremtidige pensjon kan være noe av årsaken til at mange ikke sparer til egen pensjon. Det kan også skyldes at det er for kort tid siden pensjonssystemet ble innført, og at konsekvensene av reformene enda ikke har blitt synlige for mange. Om man gjennomfører en liknende studie om et par år kan det hende bildet har forandret seg noe. Samtidig vil det å ha noe å spare av være sentralt for å kunne sette av penger til pensjon, og potensialet for om man kan spare og evt. hvor mye vil være avhengig av inntekt.

Samtidig viser resultatene i kapittel fem at kunnskap om pensjon kan påvirke hvilke valg individer tar om egen pensjon. Effekten av å snakke om pensjon på privat sparing var i tabell 5.1 sterk og signifikant på det høyeste nivået. Mer forskning om hvordan kunnskap om pensjon påvirker individers handlinger er nødvendig, men resultatene i denne analysen tilsier at kunnskap og bevissthet om pensjon kan påvirke hvorvidt man sparer til privat pensjon eller ei. I så fall kan økt kunnskap om pensjon bidra til å utjevne inntektsulikhetene mellom fremtidens pensjonister noe, så lenge denne kunnskapen når bredt ut. Samtidig vil nok skillelinjene skapt av ulik tilgang til tjenestepensjon være for store til å at man kan kompensere fullstendig med privat pensjonssparing. Uavhengig av privat pensjonssparing vil nok inntektsulikhetene blant pensjonister i fremtiden sannsynligvis bli store.

For å besvare den andre delen av problemstillingen undersøkte jeg i kapittel seks hvilke holdninger arbeidstakere hadde til pensjonssystemet i 2017, og hvordan disse holdningene korrelerte med privat pensjonssparing. Jeg fant at privat pensjonssparing korrelerte med folketrygdens overordnede omfordelingspremisser om at de som tjener mest burde få mer i pensjon og at man ikke burde få det samme i pensjon uavhengig av hvor mye man har arbeidet og tjent i løpet av livet. Videre fant jeg at de som har størst sannsynlighet for å spare til privat pensjon, eldre, høy lønn, høy utdanning, også har størst sannsynlighet for å være enige i folketrygdens overordnede omfordelingspremisser. Resultatene vitner med andre ord om at de som kommer best ut av det nye pensjonssystemet har holdninger som legitimerer deres egen økonomiske posisjon, og er mindre villige til å støtte omfordeling for de svakeste. Disse funnene er i tråd med konklusjonen til Bay og Pedersen (2015), om at middelklassen i større grad slutter opp om de velferdsordningene de selv forventer å få bruk for og som kommer dem selv til gode.

Grødem (2019a) sin studie, basert på samme datamateriale som i denne oppgaven, viser til Bay og Pedersen sine funn, og konkluderer med at holdninger til pensjonssystemet i stor grad er motivert av egeninteresser. Gjennomgangen av pensjonssystemet i denne oppgaven har likevel illustrert at egeninteresser knyttet til pensjon i stor grad er formet av pensjonssystemet. Pensjonssystemet har, gjennom ulik tilgang på tjenestepensjon og AFP, samt ulik utbredelse av privat pensjonssparing, en stratifiserende funksjon som også skaper en stratifikasjon av holdninger, hvor de som kommer best ut av pensjonssystemet har holdninger som legitimerer deres egen økonomiske posisjon. Dette gjelder først og fremst mennesker med generell høy sosioøkonomisk status, som også kan forventes å ha en generell høy innflytelse på samfunnet for øvrig. Dette kan få politiske konsekvenser i fremtiden i den forstand at de som kommer best ut av pensjonssystemet, og har størst sannsynlighet for å spare privat, i mindre grad ser behovet for reform, og i mindre grad vil støtte et mer omfordelende pensjonssystem ettersom det nye systemet er lagt opp til at man skal ta større ansvar for egen inntektssikring i alderdommen. Det kan dermed hende denne gruppen vil ha mindre solidaritet for dem som ikke “klarer” å sikre seg en tilstrekkelig pensjon selv.

Holdninger til pensjonssystemet og privat pensjonssparing så derimot, ifølge den siste analysen i kapittel seks, ut til å ha liten effekt på stemmegivningen i 2017. Dette kan skyldes at konsekvensene av pensjonsreformene i liten grad har blitt synlige. Man kan tenke seg at pensjon kan bli mer politisert i fremtiden. Det kan potensielt bli en politisk konflikt mellom dem som kommer dårligere ut av pensjonssystemet, og ikke sparer privat, og har ønske om et mer omfordelende system mot et høyere skattenivå for de aller rikeste, mot dem som kommer godt ut av det nye pensjonssystemet og vil beholde det slik det er i dag. En slik konflikt avhenger dog av at man har god innsikt i de pensjonsmessige konsekvensene av pensjonssystemet, og er bevisst sin egen sosioøkonomiske posisjon i pensjonssystemet, samt at de politiske partiene markerer seg som attraktive stemmer for de ulike velgergruppene. En slik konflikt trenger dog ikke utspille seg på den politiske arenaen, slik diskutert i kapittel seks. Pensjonsoppgjør, og konflikter om pensjonssystemet, kan utarte seg i partsrelasjoner og lønnsoppgjør, slik tilfellet var med kulturarbeiderne i 2021.

Denne studien er utført på tverrsnittsdata, hvilket gjør det vanskelig å si noe om årsaksretning i forholdet mellom holdninger og handlinger. Mer forskning er nødvendig for å undersøke

hvordan individers valg påvirker holdninger i pensjonssystemet, fortrinnsvis med data som kan måle endringer over tid. Den lave begrepsvaliditeten for variablene <innskuddsrate> og <AFP> gjør det også vanskelig å trekke noen konklusjoner om forholdet mellom privat pensjonssparing og tjenestepensjon/AFP. Ytterligere forskning er nødvendig for å undersøke denne sammenhengen. Selv om denne studien har avdekket signifikante sammenhenger, viser analysen at forklaringskraften til modellene er lave og at det kan være sentrale variabler som er utelatt i modellene. Videre forskning på dette teamet er med andre ord nødvendig. Resultatene av denne studien vitner midlertidig om at arbeidstakere som kommer ulikt ut i det nye pensjonssystemet handler ulikt med tanke på å spare privat og har ulike holdninger til pensjonssystemet. Dette er resultater og sammenhenger som kan benyttes som utgangspunkt i videre studier.

7.1 Videre forskning

Denne studien har undersøkt hvilke handlinger og holdninger arbeidstakere har til det nye pensjonssystemet om lag 7 år etter at det ble vedtatt. Studien er gjennomført på tverrsnittsdata hvilket gjør det vanskelig å si noe om årsaksretning, særlig i den andre delen av analysen. Det er vanskelig å si hvorvidt det er arbeidstakere med ett visst sett med holdninger til pensjonssystemet som sparer privat, eller om det er det at de sparer til privat pensjon som påvirker hvilke holdninger de har til pensjonssystemet. For å kunne undersøke dette forholdet nærmere er det relevant å gjennomføre en longitudinell studie med paneldata hvor man måler respondentenes holdninger til pensjonssystem på ulike målepunkter. Ideelt burde man måle respondentenes holdninger etter en “behandling” som at noen begynner å spare til egen pensjon, og så undersøke om holdningene til pensjonssystemet endres, kontrollert for en gruppe som ikke sparer privat. Dette vil gjøre det mulig å undersøke årsaksretningen i forholdet mellom handlinger og holdninger, kontrollert for andre variabler som inntekt, alder, utdanning osv.

Om man på grunnlag av denne studien vil argumentere for at forholdet mellom handlinger (privat sparing) og holdninger til pensjonssystemet ikke har noen sammenheng, men er et resultat av en spuriøs sammenheng ikke inkludert i denne studien, vil dette også best bevises gjennom en longitudinell studie. Inntil slike data foreligger har denne studien bidratt til forskningslitteraturen

om pensjonssystemet på flere måter, og har dannet grunnlaget for kunnskap på dette feltet som kan videreutvikles i senere studier.

Denne studien er foretatt et par år etter pensjonsreformen, hvilket kan påvirke graden av kunnskap og tilpasning til den nye folketrygden. Forskning foretatt på et senere tidspunkt som måler samme forhold vil derfor være relevant for å undersøke om pensjonssystemet har hatt ytterligere “feedback effects” blant befolkningen, både med tanke på privat pensjonssparing og holdninger til pensjonssystemet. Det er for eksempel mulig å gjennomføre en studie inspirert av Svallfors (2010) som måler holdninger blant ulike alderskohorter. Det ville i så fall være interessant å undersøke om holdninger til pensjonssystemet er annerledes blant individer født før 1963 (omfattet av den gamle folketrygden) og individer født etter 1963 (nye folketrygden), og om deres holdninger til pensjon utvikler seg over tid, og i så fall i hvilken retning. En slik studie vil likne det “naturlig eksperimentelle” forskningsdesignet Svallfors benytter.

Generelt vil studier av pensjonssystemet være teoretisk relevant for teoriutvikling av “feedback effects” blant befolkningen ettersom pensjonsreformen var en elitedrevet prosess, og ikke et resultat av et krav om reform fra velgere. Det nye pensjonssystemet legger opp til at ens egen fremtidig pensjon i stor grad er preget av de valg man selv tar, med tanke på arbeid, investering og sparing. Dette gjør pensjonssystemet til en teoretisk interessant case for studier av hvordan befolkningen tilpasser seg disse institusjonelle ordningene. Empirisk er det også interessant å undersøke hvordan arbeidere, og velgere for øvrig, forholder seg til et nytt pensjonssystem som skiller seg fra det gamle på flere sentrale punkter og vil kunne resultere i større økonomiske ulikheter blant pensjonister i fremtiden. Pensjon, som utgjør en sentral del av velferdsstaten, størstedelen av Nav sine utbetalinger og etter pensjonsreformene også har fått en stratifiserende funksjon, vil være et viktig og relevant forskningsområde innenfor velferdsforskning i årene som kommer.

Kildeliste

- Actecan. 2019. "Innskuddspensjon i de ulike næringer. Hvordan kvaliteten på innskuddspensjoner varierer mellom ulike næringer." Rapport 2019-02. Actecan. Publisert 28. November, 2019. Hentet fra: [2019-02-Innskuddspensjon-i-ulike-naeringer.pdf \(actecan.no\)](https://actecan.no/2019-02-Innskuddspensjon-i-ulike-naeringer.pdf)
- Anttonen, Anneli, Liisa Häikiö, Kolbeinn Stefánsson og Jorma Sipilä. 2012. "Universalism and the challenge of diversity." I *Welfare state, Universalism and Diversity*, redigert av Anneli Anttonen, Liisa Häikiö og Kolbeinn Stefánsson, 1 – 15. Cheltenham: Edward Elgar.
- Anttonen, Anneli og Jorma Sipilä. 2012. "Universalism in the British and Scandinavian social policy debates." I *Welfare state, Universalism and Diversity*, redigert av Anneli Anttonen, Liisa Häikiö og Kolbeinn Stefánsson, 16 – 41. Cheltenham: Edward Elgar.
- Arbeiderpartiets partiprogram 2017 – 2019. [Vedtatt partiprogram - foreløpig versjon \(nsd.no\)](https://nsd.no/vedtatt-partiprogram-foreloepig-versjon)
Hentet 18. april, 2022.
- Bay, Ann-Helén og Axel West Pedersen. 2015. "En velferdsstat (bare) for middelklassen?" I *For mange på trygd? Velferdspolitiske spenninger*, redigert av Ann-Helén Bay, Anniken Hagelund og Axel West Pedersen, 61 – 77. Oslo: Cappelen Damm.
- Bay, Ann-Hélen, Axel West Pedersen og Mari Teigen. 2015. "En kvinnevennlig pensjonsreform? Ligestillingsperspektivet i den norske pensjonsreformdebatten." *Tidsskrift for velferdsforskning* 18 (3): 164 – 178.

Bergh, Johannes og Bern Aardal. 2019. “Stortingsvalget 2017 – borgerlig valgseier, men velgerne går mot venstre.” I *Velgere og valgkamp – en studie av stortingsvalget 2017*, redigert av Johannes Bergh og Bernt Aardal, 11 – 25. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Chong, Dennis og James N. Druckman. 2007. “Framing theory.” *Annual Review of Political Science* 10 (1): 103 – 126.

Christophersen, Knut-Andreas. 2018. *Introduksjon til statistisk analyse. Med oppgaver og oppgaveløsning*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Dagsavisen. 2021. “Pensjon fra første krone.” Oppdatert 02. desember, 2021. [Pensjon fra første krone –Dagsavisen](#)

Ebbinghaus, Bernhard. 2011. *The Varieties of Pension Governance: Pension Privatization in Europe*. Oxford: Oxford University Press.

Esping-Andersen, Gøsta. 1990. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.

Ervik, Rune og Tord Skogedal Lindén. 2015. “The Shark Jaw and the Elevator: Arguing the Case for Necessity, Harmlessness and Fairness of Norwegian Pension Reform.” *Scandinavian Political Studies* 38 (4): 386 – 409.

Fagforbundet. 2021. «Kulturstreiken er over.» Oppdatert 19. desember, 2021. [Kulturstreiken er over \(fagforbundet.no\)](https://www.fagforbundet.no)

Falk, Eirik. 2010. *Pensjon - helt enkelt. Med det nye regelverket fra 2011*. Oslo: Gyldendal.

Fernández, Juan J. og Antinio M. Jaime-Castillo. 2013. “Positive or Negative Policy Feedback? Explaining Popular Attitudes Towards Pragmatic Pension Policy Reforms.” *European Sociological Review* 29 (4): 805 – 815.

Finans Norge. u.å. “Privat tjenestepensjon – etter tjenestepensjonsloven.” [Privat tjenestepensjon - etter tjenestepensjonsloven | Finans Norge](#) Hentet 05. mai, 2022.

Gallagher, Michael, Michael Laver og Peter Mair. 2011. *Representative Government in Modern Europe*. Berkshire: McGraw-Hill Education.

Galluppanelet. U.Å. “Om GallupPanelet.” [GallupPanelet - About Us](#) Hentet 06. mai, 2022.

Greenhill, Brian, Michael D. Ward og Audrey Sacks. 2011. “The Separation Plot: A New Visual Method for Evaluating the Fit of Binary Models.” *American Journal of Political Science* 55 (4): 991 – 1003.

Grødem, Anne Skevik. 2021. “Vinneren tar alt? Fordelingsvirkninger av det nye norske pensjonssystemet.” *Søkelys på arbeidslivet* 38 (2): 99 – 114.

Grødem, Anne Skevik. 2019a. “Hva er rettferdig pensjon? Befolkningens oppfatninger om alderspensjonen i folketrygden.” *Søkelys på arbeidslivet* 36 (4): 282 – 297.

- Grødem, Anne Skevik. 2019b. "Pensjon: for komplisert for folk flest? Befolkningens kunnskap om og holdninger til pensjonssystemet." Fafo-rapport 2019:13. Oslo: Fafo. Tilgjengelig fra: [Rapport 2019:13 \(unit.no\)](#). Hentet: 22. april, 2022.
- Halvorsen, Elin og Axel West Pedersen. 2018. "Closing the gender gap in pensions: A microsimulation analysis of the Norwegian NDC pension system." *Journal of European Social Policy* 29 (1): 130 – 143.
- Halvorsen, Knut, Steinar Stjernø og Einar Øverbye. 2019. *Innføring i helse- og sosialpolitikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hermansen, Silje Synnøve Lyder. 2019. *Lær deg R. En innføring i statistikkprogrammets muligheter*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Hernes, Helga M. 1987. *Welfare State and Woman Power. Essay in State Feminism*. Oslo: Norwegian University Press.
- Hinrichs, Karl. 2007. "Enlarging freedom of choice. Pension reforms in the Nordic countries." I *Citizenship in Nordic Welfare States. Dynamics of choice, duties and participation in a changing Europe*, redigert av Bjørn Hvinden og Håkan Johansson, 200 – 215. Oxon: Routledge.
- Hinrichs, Karl. 2021. "Recent Pension Reforms in Europe: More challenges, new directions. An overview." *Social Policy & Administration* 55 (3): 409 – 422.

Hippe, Jon M., Henrik Hammer og Hans Gunnar Vøien. 2018. “Nok pensjon? Etter pensjonsreformen: Effekter av ny folketrygd, AFP og tjenestepensjoner.” Fafo-rapport 2018:17. Oslo: Fafo. Tilgjengelig fra: <https://fafo.no/zoo-publikasjoner/fafo-rapporter/item/nok-pensjon>. Hentet: 22. april, 2022.

Hippe, Jon M., og Axel West Pedersen. 2019. “Etter pensjonsreformen – politiske veivalg.” Fafo-rapport 2019:07. Oslo: Fafo. Tilgjengelig fra [Etter pensjonsreformen – politiske veivalg | Fafo-notat 2019:07](#) Hentet: 22. april, 2022.

Hvinden, Bjørn og Håkan Johansson, 2007a. “Opening citizenship. Why do we need a new understanding of social citizenship?” I *Citizenship in Nordic Welfare States. Dynamics of choice, duties and participation in a changing Europe*, redigert av Bjørn Hvinden og Håkan Johansson, 3 -17. Oxon: Routledge.

Hvinden, Bjørn og Håkan Johansson. 2007b. “What do we mean by active citizenship?” I *Citizenship in Nordic Welfare States. Dynamics of choice, duties and participation in a changing Europe*, redigert av Bjørn Hvinden og Håkan Johansson, 32 – 49. Oxon: Routledge.

Hvinden, Bjørn og Håkan Johansson. 2007c. “Conclusion.” I *Citizenship in Nordic Welfare States. Dynamics of choice, duties and participation in a changing Europe*, redigert av Bjørn Hvinden og Håkan Johansson, 216 - 225. Oxon: Routledge.

Jensen, Carsten. 2012. “Labour market – versus life course-related social policies, understanding cross-programme differences.” *Journal of European Public Policy* 19 (2): 275 – 291.

Kitterød, Ragni Hege, Sigtona Halrynjo og Axel West Pedersen. 2017. "Rettferdig pensjon for individer og for par? Tilpasninger og holdninger til det nye pensjonssystemet i folketrygden." Institutt for samfunnsforskning. Rapport 2017:10. Tilgjengelig fra: [Institute for Social Research - Open Arcive: Rettferdig pensjon for individer og for par? Tilpasninger og holdninger til det nye pensjonssystemet i folketrygden \(unit.no\)](https://www.unit.no/unit/handle/11250/24410) Hentet 09. mai, 2022.

Kolberg, Jon Eivind og Arne Kolstad. 1993. "The Post-industrial Stratificational Order: The Norwegian Experience." I *Changing Social Classes, Stratification and Mobility in Post-industrial societies*, redigert av Gøsta Esping-Andersen, 58 – 79. London: SAGE publications Ltd.

Koren, Charlotte og Axel West Pedersen. 2019. "Inntektssikring i alderdommen." I *Trygd i aktiveringens tid*, redigert av Ann-Helén Bay, Aksel Hatland, Tale Hellevik og Lars Inge Terum, 226 – 250. Oslo: Gyldendal.

Lund, Torleif. 2002. "Metodiske prinsipper og referanserammer." I *Innføring i forskningsmetodologi*, redigert av Torleif Lund, 79 – 124. Oslo: Unipub forlag.

Midtbø, Tor. 2016. *Regresjonsanalyse for samfunnsvitere. Med eksempler i STATA*. Oslo: Universitetsforlaget.

Midtsundstad, Tove. 2019. "Which Norwegian enterprises offer the poorest and the best pension entitlements?" *Nordic journal of working life studies* 9 (1): 39 – 56.

Midsundstad, Tove og Christer Hyggen. 2011. "Pensjoner på børs – valg og risiko." Fafo-notat 2011:06. Oslo: Fafo. Tilgjengelig fra: [Pensjoner på børs – valg og risiko | Fafo-notat 2011:05](#) Hentet: 22. april, 2022.

Nav. 2021. «Grunnbeløpet i folketrygden.» Oppdatert 21. mai, 2021. [Grunnbeløpet i folketrygden - nav.no](#)

Nav. 2022. «Kva er NAV?» Oppdatert 28. april, 2022. [Kva er NAV? - nav.no](#)

NHO. u.å. "Tjenestepensjon – privat sektor." [Tjenestepensjon – privat sektor \(nho.no\)](#)
Hentet 05. mai, 2022.

NSD. u.å. "Mellom likhet og effektivitet: arbeidsinsentiver, sosial omfordeling og kjønnslikestilling i det reformerte pensjonssystemet, 2017." [Søk Norsk senter for forskningsdata \(nsd.no\)](#) Hentet 06. mai, 2022.

Óskarsdóttir, Stefanía. 2007. "From active states to active citizenship? The impact of economic openness and transnational governance." I *Citizenship in Nordic Welfare States Dynamics of choice, duties and participation in a changing Europe*, redigert av Bjørn Hvinden og Håkan Johansson, 18 – 31. Oxon: Routledge.

Pierson, Paul. 1993. "Review: When Effect Becomes Cause: Policy Feedback and Political Change." *World Politics* 45 (4): 595 – 628.

Pierson, Paul. 1996. "The New Politics of the Welfare State." *World Politics* 48 (2): 143 - 179.

Regjeringen. 2021a. “Spørsmål og svar om pensjonsreformen.” Oppdatert 04. januar, 2021.

[Spørsmål og svar om pensjonsreformen - regjeringen.no](#)

Regjeringen. 2021b. “Egen pensjonskonto.” Oppdatert 09. februar, 2021. [Egen pensjonskonto -](#)

[regjeringen.no](#)

Röth, Leonce, Alexandre Alfonso og Dennis C. Spies. 2018. “The impact of Populist Radical Right Parties on socio-economic policies.” *European Political Science Review* 10 (3): 325 – 350.

Rødts arbeidsprogram 2017 – 2021. [10391.pdf \(nsd.no\)](#) Hentet 18. april, 2022.

Statens pensjonskasse. u.å.a. “Ny offentlig tjenestepensjon.” [Ny offentlig tjenestepensjon -](#)

[Statens pensjonskasse \(spk.no\)](#) Hentet 05. mai, 2022.

Statens pensjonskasse. u.å.b. “AFP (Avtalefestet pensjon).” [AFP \(Avtalefestet pensjon\) -](#)

[Statens pensjonskasse \(spk.no\)](#) Hentet 05. mai, 2022.

Statens pensjonskasse. 2021. “Hva er en påslagsmodell?” Oppdatert 21. mai, 2021. [Hva er en](#)

[påslagsmodell? - Statens pensjonskasse \(spk.no\)](#)

Stortinget. 2021. “Partiene på Stortinget.” [Partiene på Stortinget - stortinget.no](#) Hentet

06.05.2022

SV's arbeidsprogram 2017 – 2021. [10379.pdf \(nsd.no\)](#) Hentet 18. april, 2022

Svallfors, Stefan. 1997. "Worlds of Welfare and Attitudes to Redistribution: A Comparison of Eight Western Nations." *European Sociological Review* 13 (3): 283 – 304.

Svallfors, Stefan. 2010. "Policy Feedback, generational replacement, and attitudes to state intervention: Eastern and Western Germany, 1990 – 2006." *European Political Science Review* 2 (1): 119 – 135.

Tatham, Michaël. 2015. "Regional Voices in the European Union: Subnational Influences in Multilevel Politics." *International Studies Quarterly* 59 (2): 387 – 400.

Van Kersbergen, Kees and Barbara Vis. 2014. *Comparative Welfare State Politics. Development, opportunities and reform*. New York: Cambridge University Press.

Van Oorschot, Wim. 2006. "Making the difference in social Europe: deservingness perceptions among citizens of European welfare states." *Journal of European Social Policy* 16 (1): 23 – 42.

Veland, Geir og Jon M. Hippe. 2013 "Utviklingstrekk og utfordringer i det norske pensjonssystemet." Fafo-notat 2013:19. Oslo: Fafo. Tilgjengelig fra: [10185.pdf](#)
[\(fafo.no\)](#) Hentet 05. mai, 2022.

Ward, Michael D. og John S. Ahlquist. 2018. *Maximum Likelihood for Social Science. Strategies for Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

Datasett:

«Mellom likhet og effektivitet: arbeidsinsentiver, sosial omfordeling og kjønnslikestilling i det reformerte pensjonssystemet, 2017.» 2018. Pedersen, Axel West (prosjektleder) ved Institutt for samfunnsforskning. Benyttet med tillatelse fra NSD etter søknad. Oversikt over datasett med variabler kan finnes her: [Søk Norsk senter for forskningsdata \(nsd.no\)](https://www.nsd.no/)

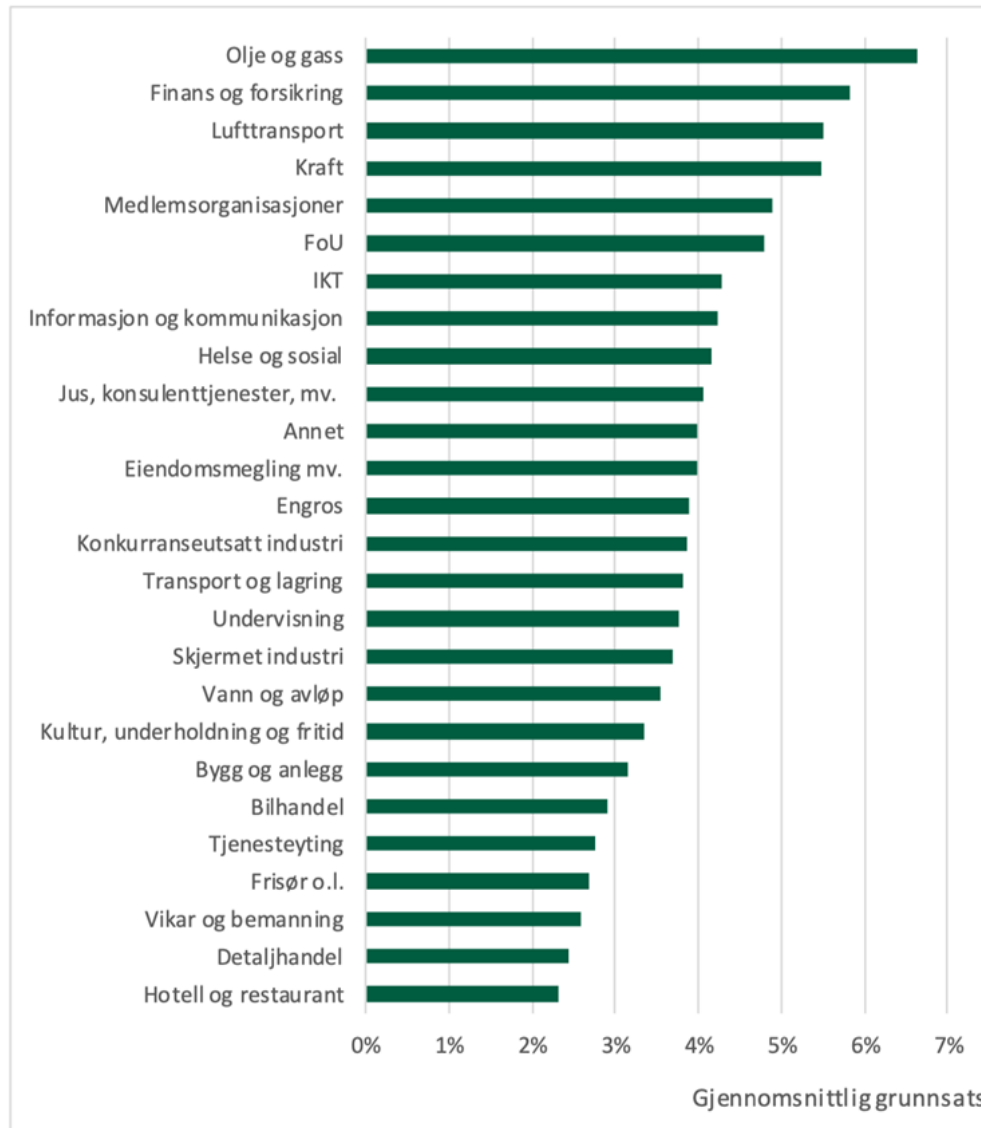
R-script er tilgjengelig fra github: <https://github.com/signelh/RobotSL.git>

Se også vedlegg.

8. Vedlegg – masteroppgave

FIGUR 1:

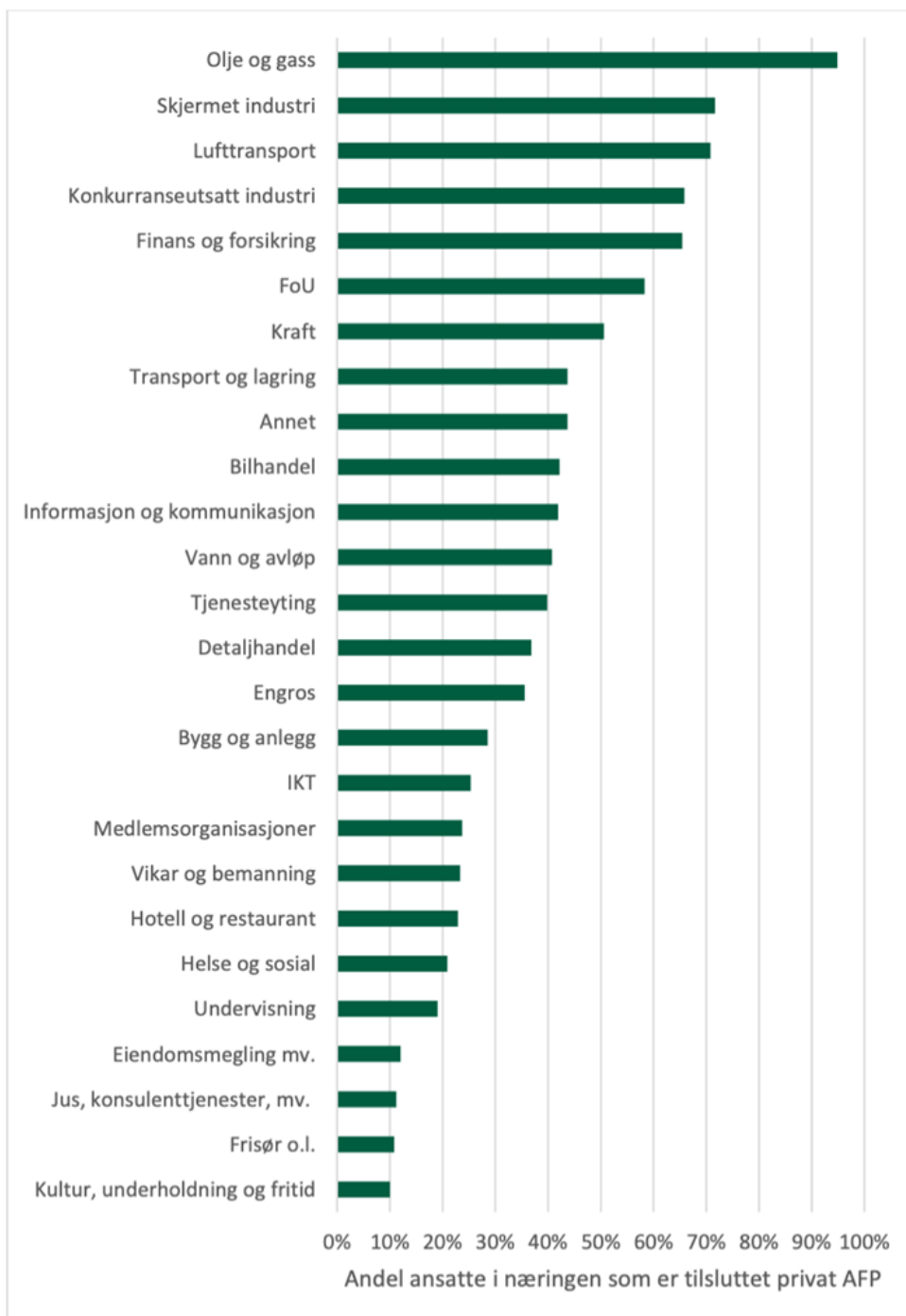
Gjennomsnittlig grunnsats for innskuddspensjon i ulike bransjer. Figuren er i sin helhet hentet fra: Actecan 2019, 15.

Forutsetninger: Tall for 2019, både bedrifter med innskudd fra 1 G og bedrifter med innskudd fra første krone

FIGUR 2:

Andel ansatte som antas å være tilsluttet privat AFP i de ulike næringene. Figuren er hentet i sin helhet fra: Actecan 2019, 63.

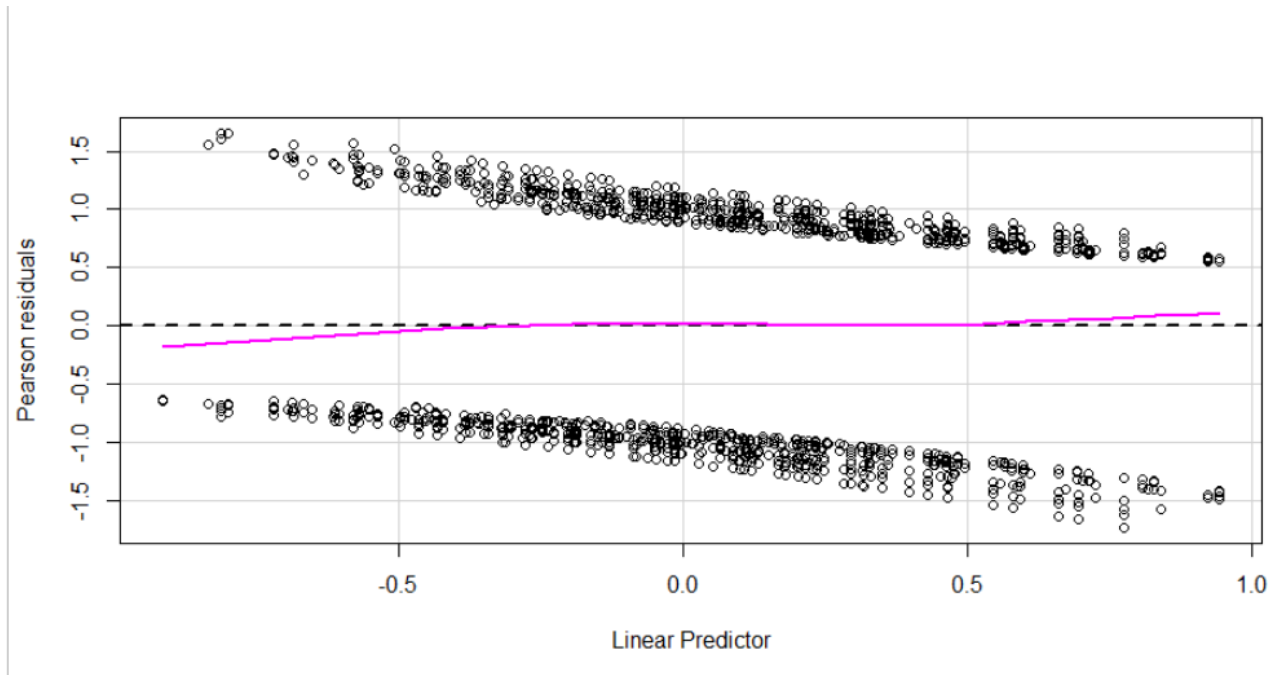

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

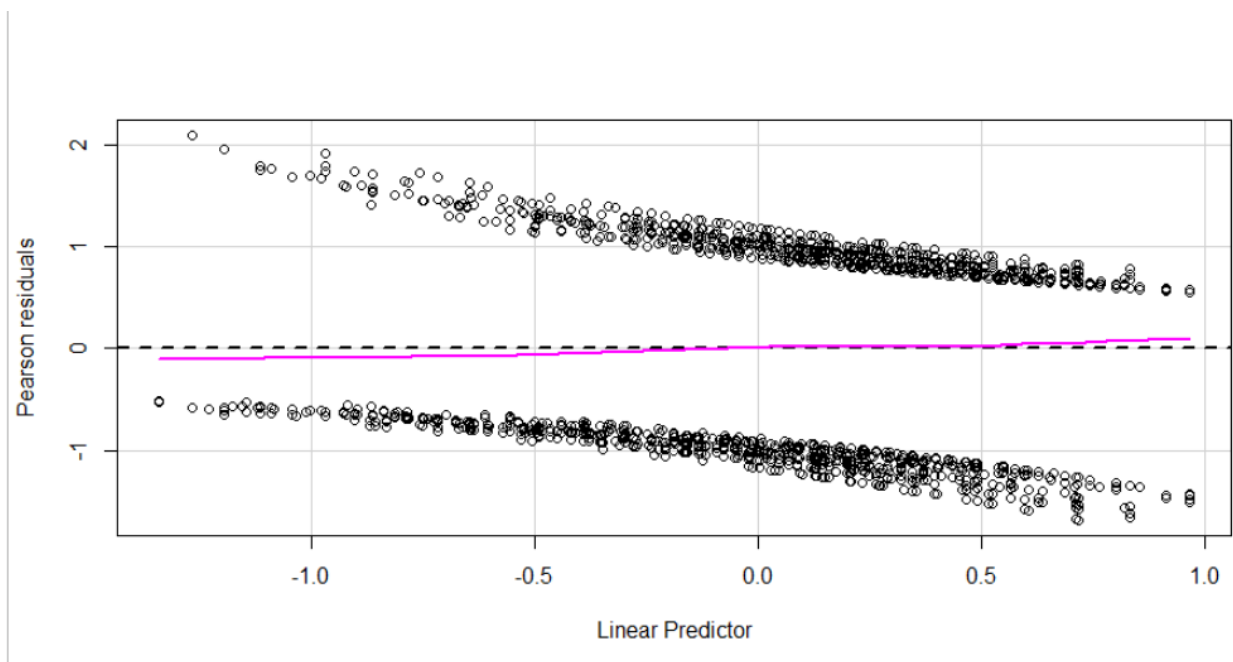
FIGUR A

Spredningsdiagram som indikerer homoskedastisitet.

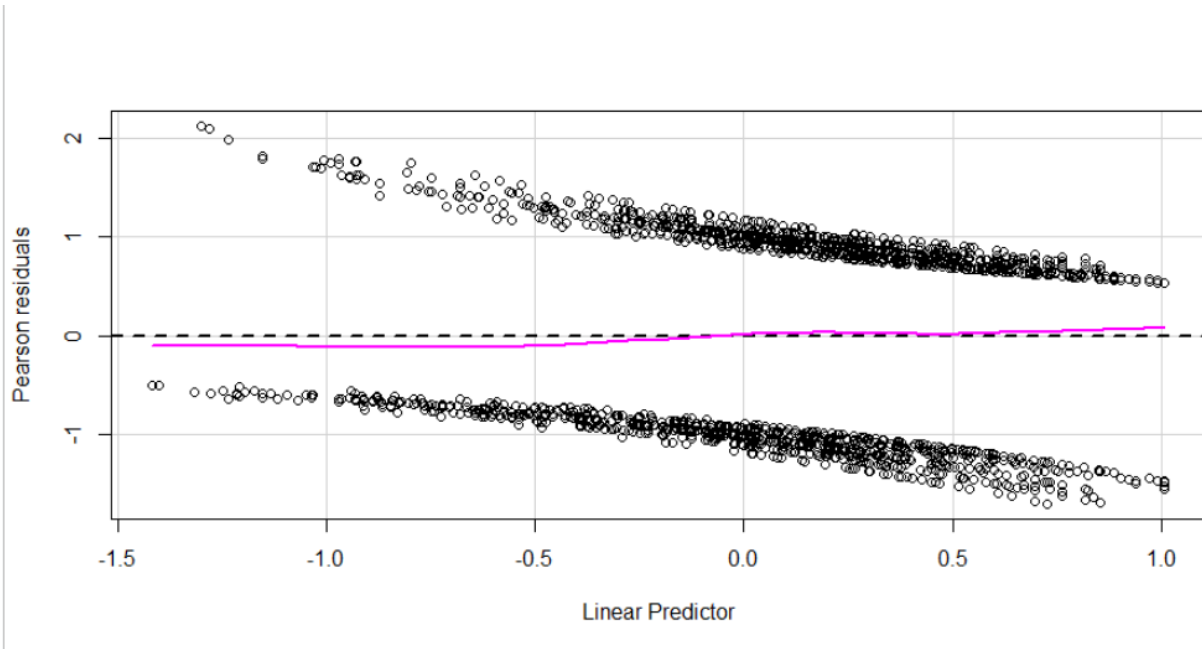
Modell 1:

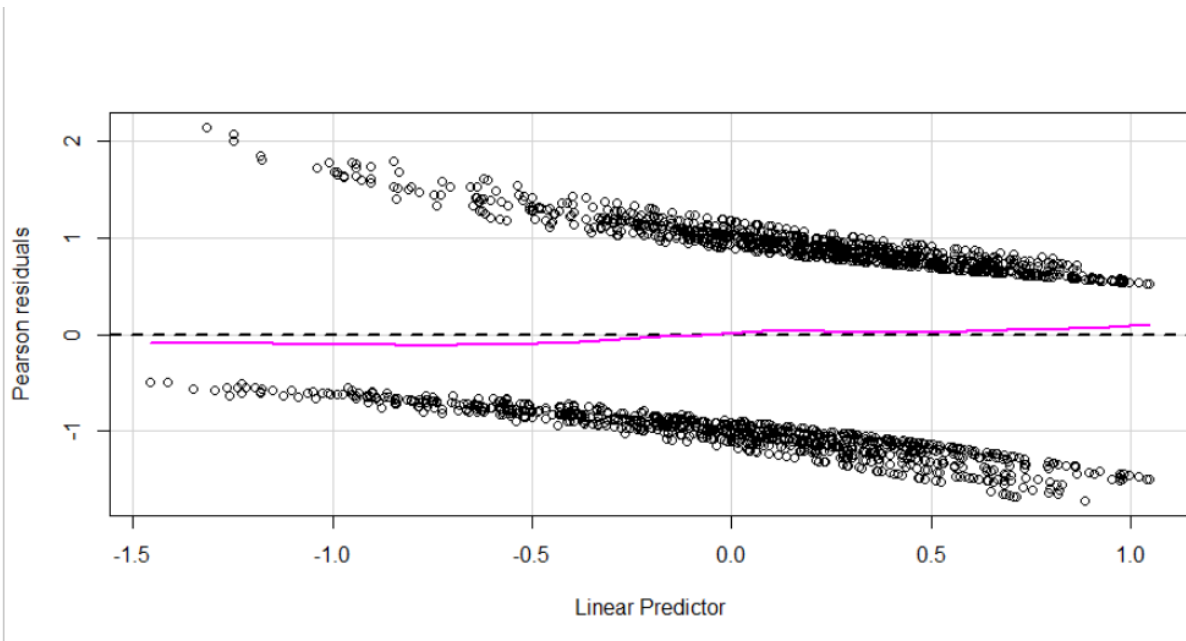
Modell 2:

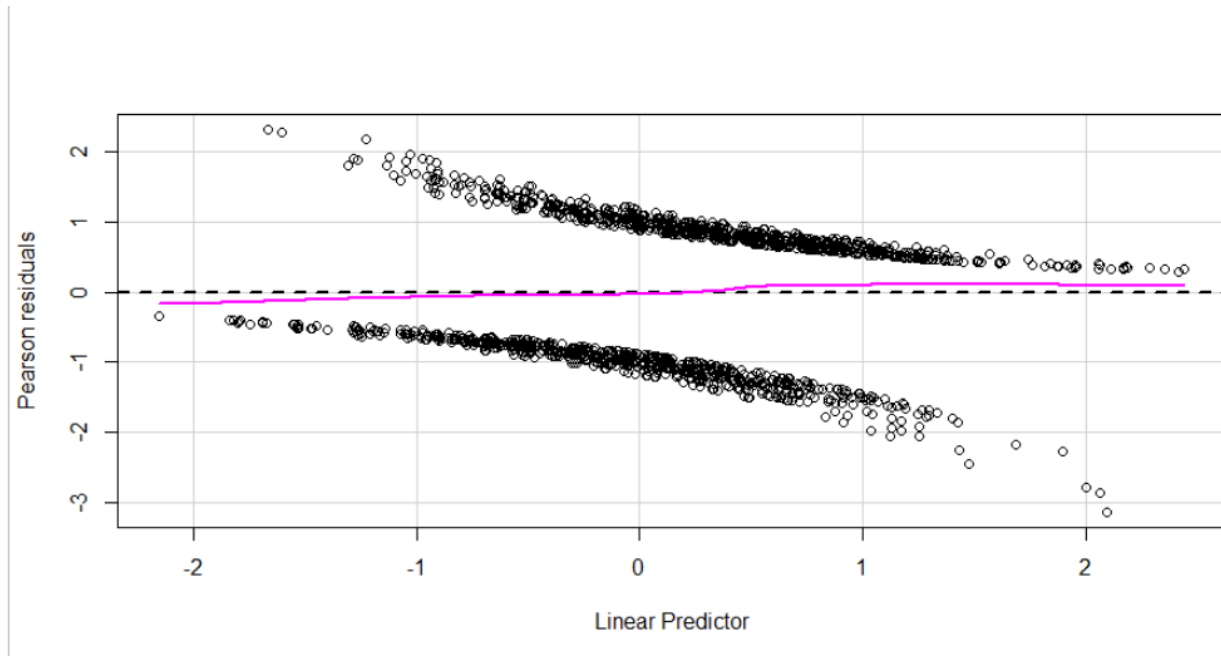
Modell 3:

Modell 4:

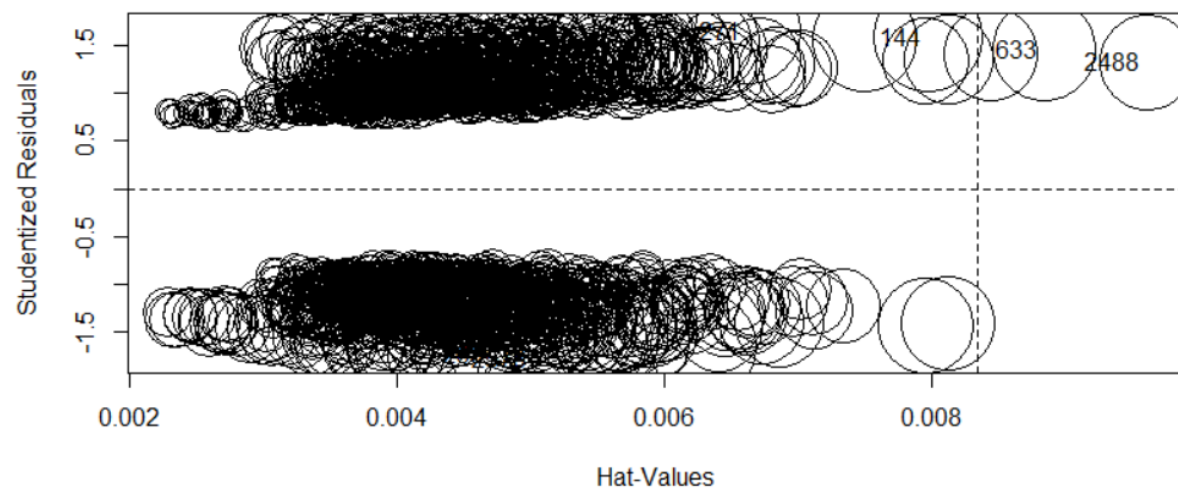

Modell 5:

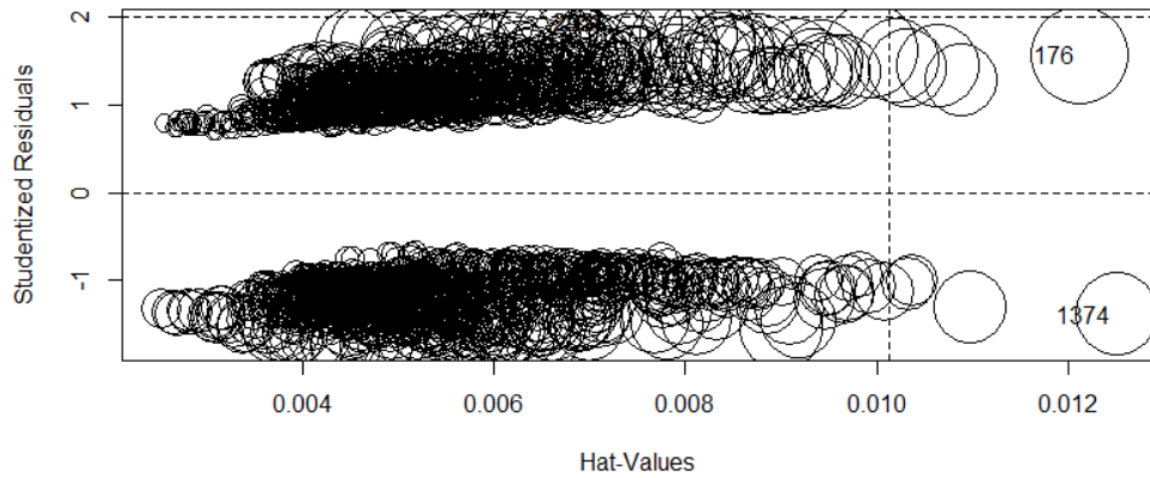

FIGUR B Innflytelsesrike observasjoner, første regresjonsanalyse

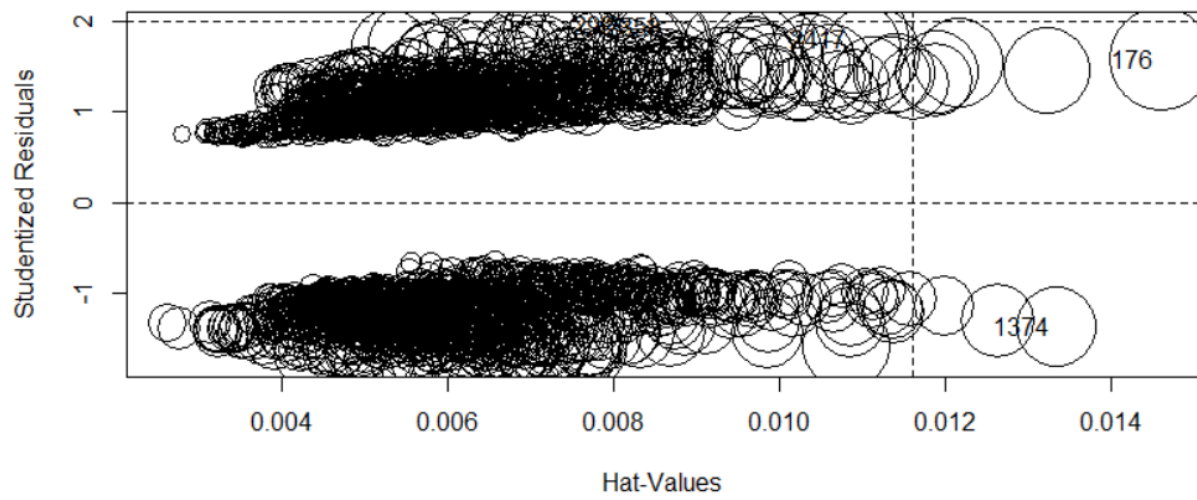
Modell 1:

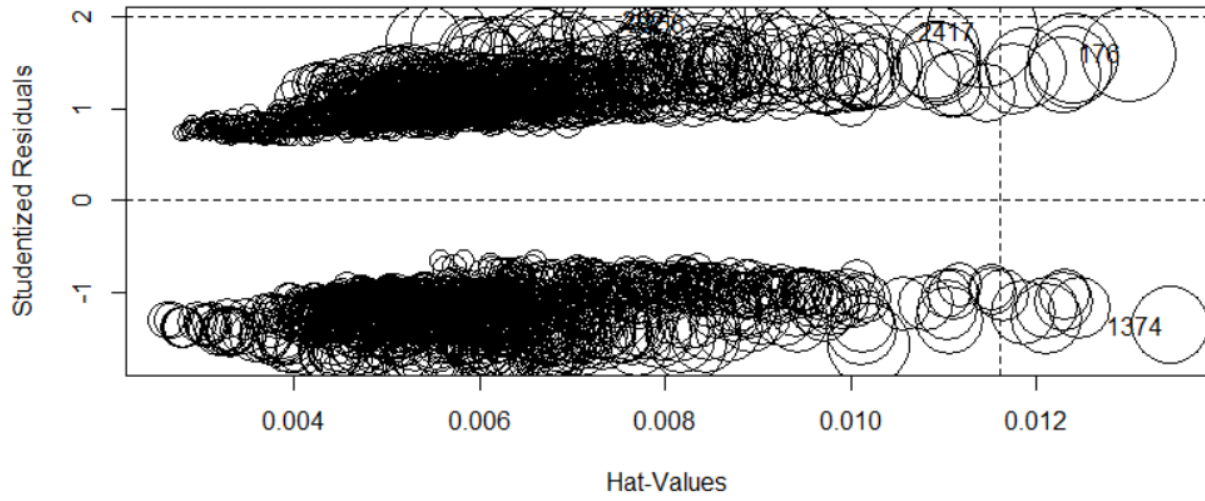
Modell 2:

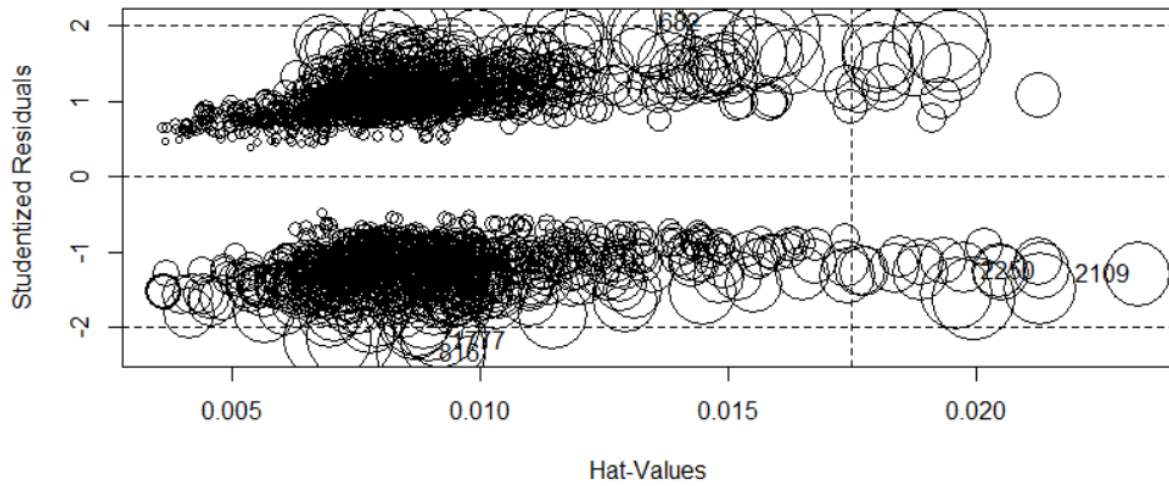
Modell 3:

Modell 4:

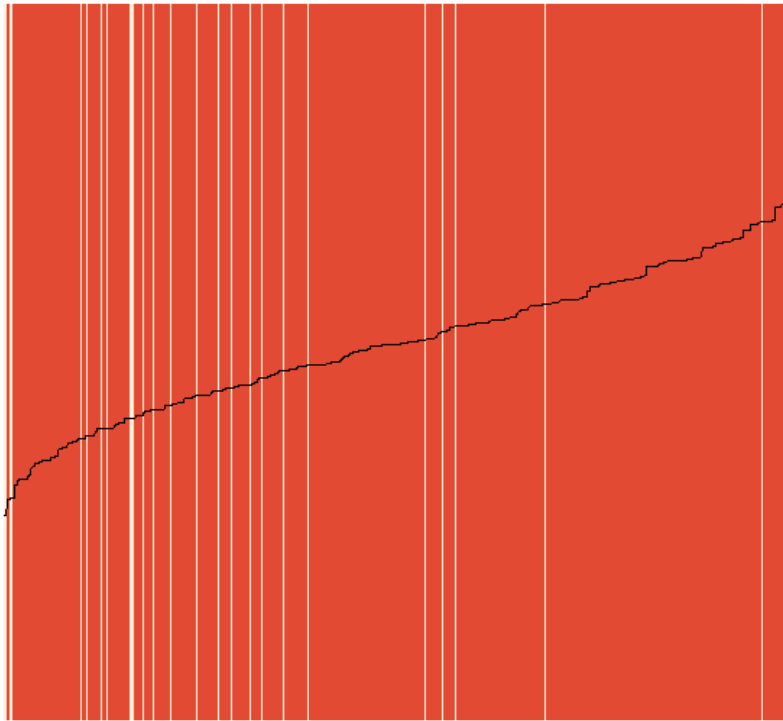

Modell 5:

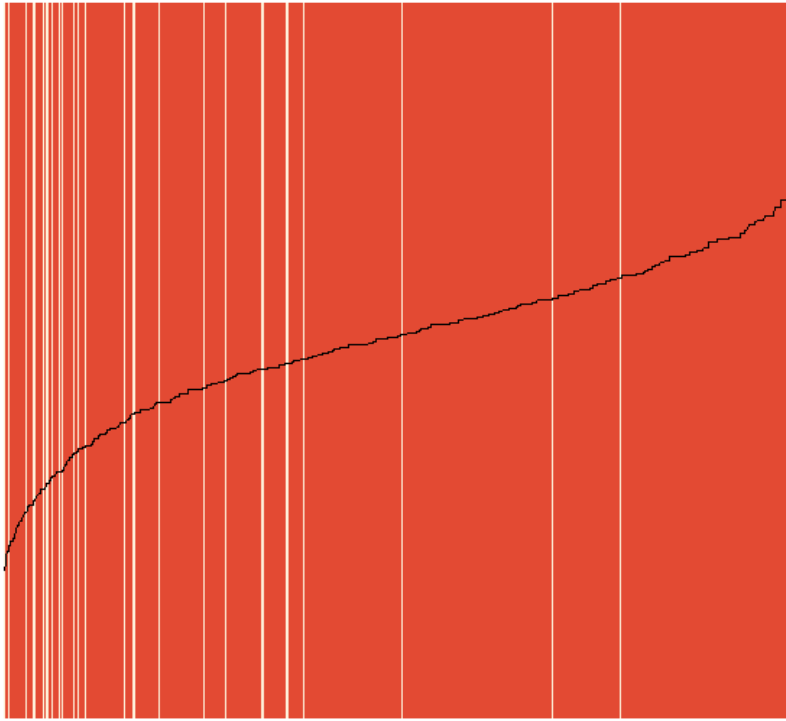
FIGUR C: Separasjonsplot, første regresjonsanalyse

Separationplot, modell 1

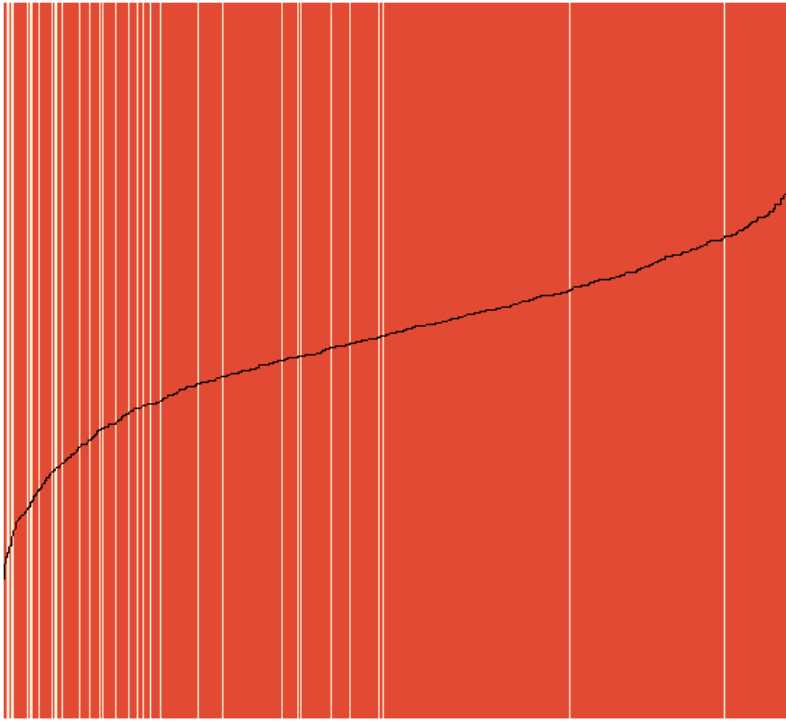
▲

Separationplot, modell 2

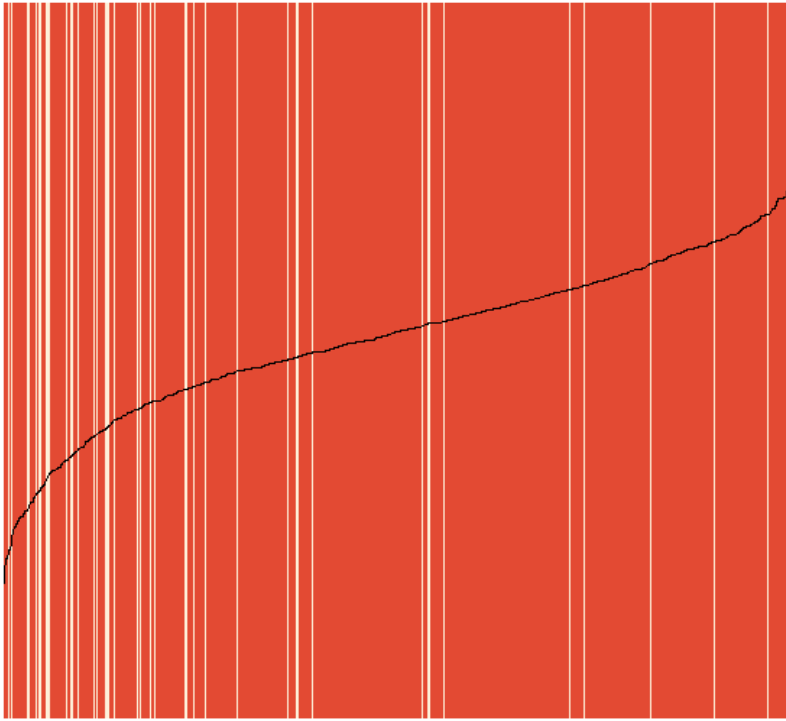

▲

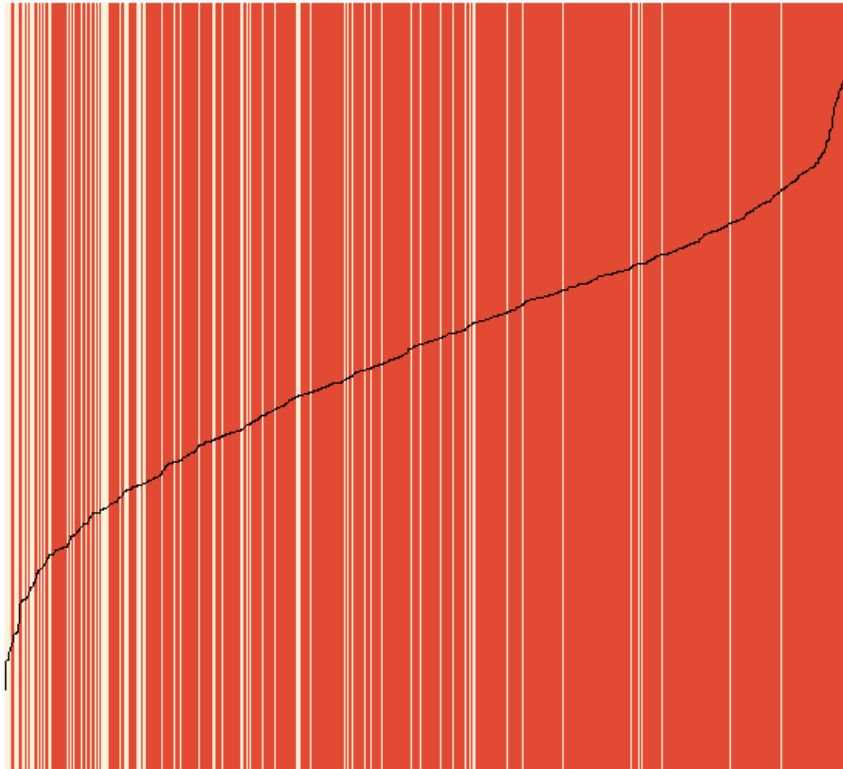
Separationplot, modell 3

Separationplot, modell 4

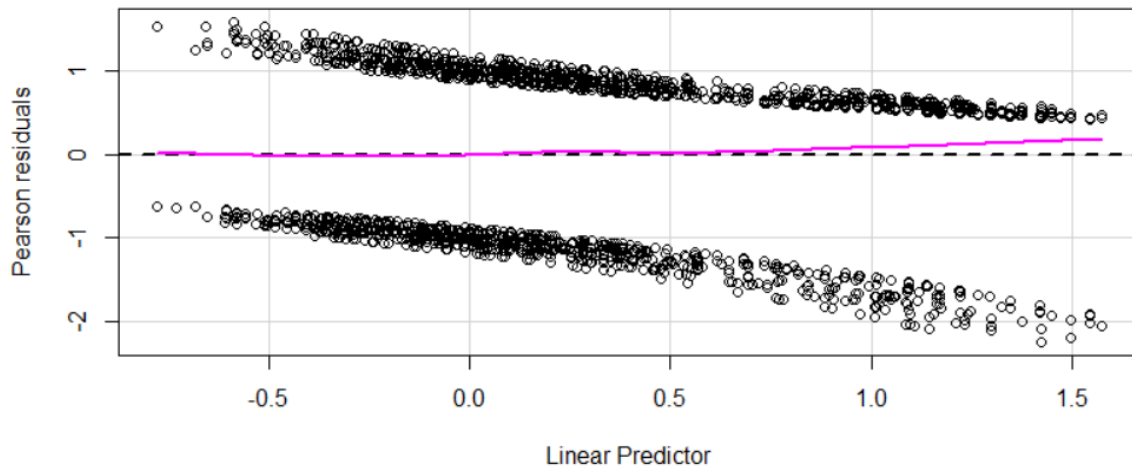
Separationplot, modell 5

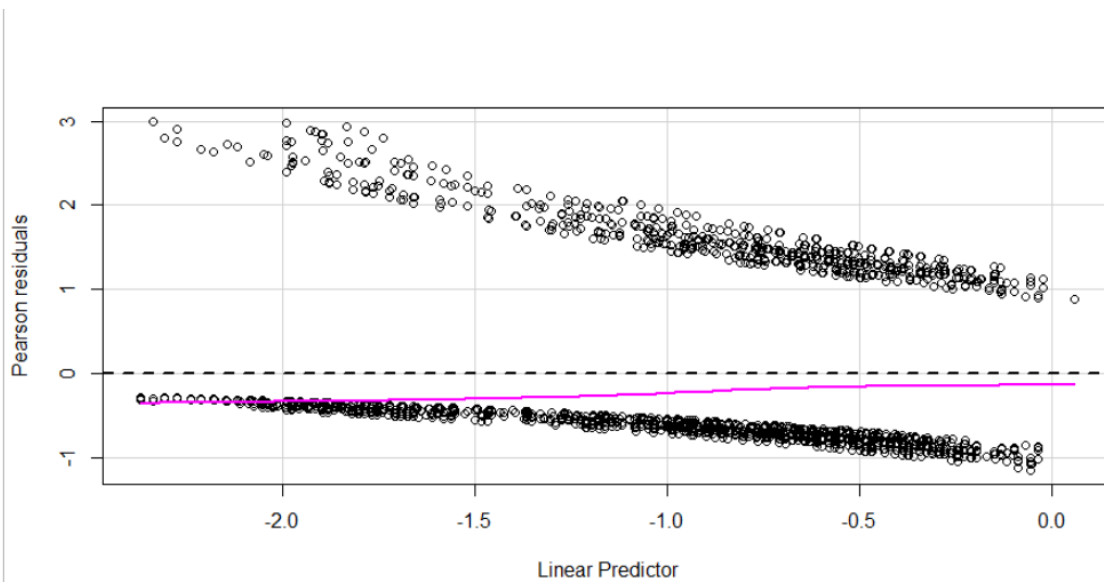
▲

FIGUR D Residualplot, andre regresjonsanalyse

Modell A2:

Modell B2:

Modell C1

